

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2018. 10. szám

MONOSTORI IMRE: Szabó Dezső, az „útmutató”

FEKETE VINCE, ZALÁN TIBOR, VILLÁNYI LÁSZLÓ versei

Z. NÉMETH ISTVÁN, SZAKÁCS RÉKA prózái

GINTLI TIBOR tanulmánya Kosztolányiról

PETŐ ZSOLT, BENCE ERIKA, KEMSEI ISTVÁN kritikái

RÉVÉSZ ÁKOS és TÖRÖK JÓLI munkáival

KORTÁRS 2018 10

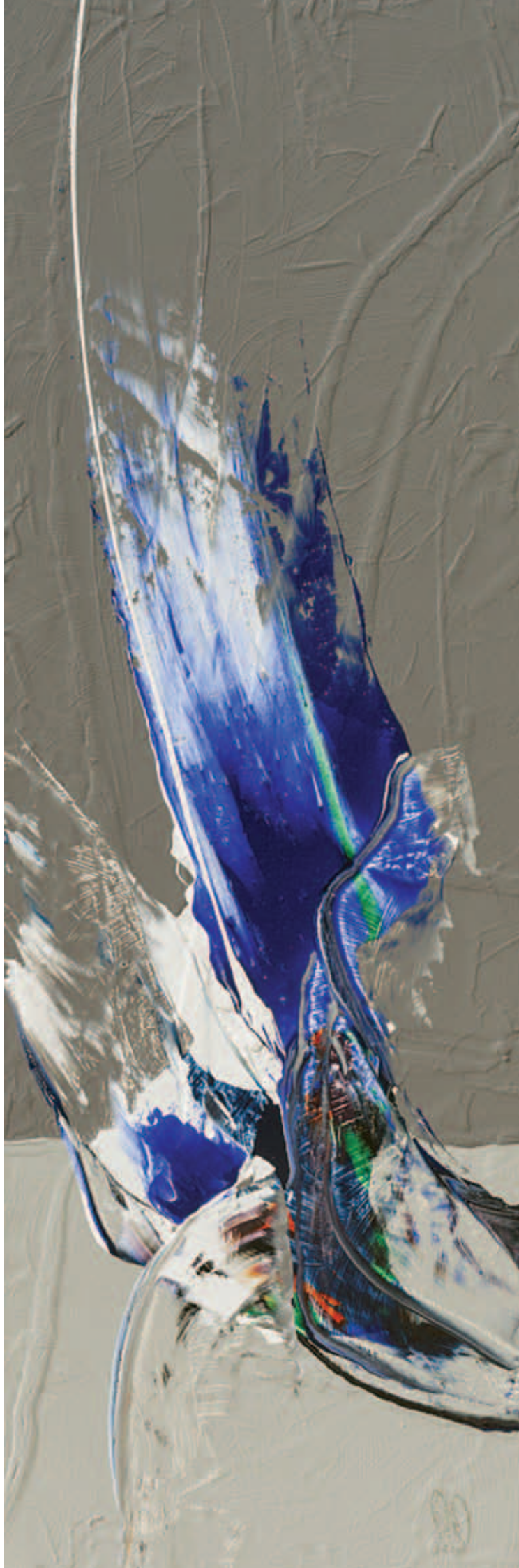

Ára: 735 Ft
Előfizetőknek: 668 Ft
www.kortarsonline.hu

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

nka
Nemzeti Kulturális Alap

BUDAPESTI • OPERETT • SZÍNHÁZ

RAYMOND J. LUSTIG – MATTHEW DOHERTY SZÖRÉNYI LEVENTE
BRÓDY JÁNOS KÁLMÁN IMRE
SZÖRÉNYI LEVENTE MAURICE MAETERLINCK
FÉNYES SZABOLCS KÁLMÁN IMRE
SZÖRÉNYI LEVENTE MOLNÁR FERENC, RODGERS
BRÓDY JÁNOS
KÁLMÁN HAMMERSTEIN
IMRE
RAYMOND J. LUSTIG – MATTHEW DOHERTY SZÖRÉNYI LEVENTE
SZÖRÉNYI LEVENTE BRÓDY JÁNOS
BRÓDY JÁNOS FÉNYES SZABOLCS
KÁLMÁN IMRE MOLNÁR
RAYMOND J. LUSTIG FERENC
MATTHEW DOHERTY RODGERS
SZÖRÉNYI LEVENTE HAMMERSTEIN
BRÓDY JÁNOS KÁLMÁN IMRE
DARVAS BENEDEK – ÁDAM ZAVADA PÉTER – MAURICE MAETERLINCK
KÁLMÁN IMRE RAYMOND J. LUSTIG
MOLNÁR FERENC MATTHEW DOHERTY
HAMMERSTEIN KOVÁCS ADRIÁN
FÉNYES SZABOLCS SZÖRÉNYI LEVENTE BRÓDY JÁNOS KÁLMÁN IMRE
SZÖRÉNYI LEVENTE SZERB ANTAL
SZERB ANTAL DARVAS BENEDEK – ÁDAM ZAVADA PÉTER –
MAURICE MAETERLINCK
MOLNÁR FERENC KÁLMÁN IMRE
RODGERS, HAMMERSTEIN MAURICE MAETERLINCK
RAYMOND J. LUSTIG – MATTHEW DOHERTY SZÖRÉNYI LEVENTE
BRÓDY JÁNOS
KÁLMÁN IMRE MAURICE MAETERLINCK

ISTVÁN, A KIRÁLY
LILIOM
MARICA GRÓFNŐ
CAROUSEL
18/19
SEMMELEIS
A KÉK MADÁR
A PENDRAGON LEGENDA

1065 Budapest, Nagymező u. 17. • Telefon: 312-4866 • jegy@operett.hu
WWW.OPERETT.HU •   OPERETTSZINHAZ

TARTALOM

- 3** FEKETE VINCE: Repülés a zuhanásban; A refektórium folyosói; (Myrmeleon formicarius); Ikarosz zuhanása *(versek)*
- 6** Z. NÉMETH ISTVÁN: Fantomrezgés; Húgocskám, Itala *(kisprózák)*
- 13** ZALÁN TIBOR: Háborús reggel; Vázlat a nyári listákhoz 2018 *(versek)*
- 16** DOBAI PÉTER: Őméltósága August von und zu Mackensen lovassági tábornagy Lengyelországot, amit ő maga törölt el a Föld élő színéről, most keresi a fronttérképen. Nem találja. Száz esztendeje ért véget a „Nagy Háború” *(vers)*
- 18** SZAKÁCS RÉKA: Leclerc lázadása *(próza)*
- 23** VILLÁNYI LÁSZLÓ: Folyton folyvást; Életemen túlra *(versek)*
- 24** L. SIMON LÁSZLÓ: Vidd el magaddal! *(vers)*
- 26** BENE ZOLTÁN: Halál, eset *(próza)*
- 30** SZIGETHY GÁBOR: Lapszemle XII.
- 33** ZSIRAI LÁSZLÓ: A Napló
- 36** ACSAI ROLAND: Szülőföldjeim *(szülőföldem)*
- 40** NOVOTNY TIHAMÉR: Szárnyaló bővülés és vádoló mimézis – Két eltérő alkotói alapállásról *(képzőművészet)*
- 49** MONOSTORI IMRE: Szabó Dezső, az „útmutató” – Németh László Szabó Dezső-képeinek változásai (1926–1968), 1. rész
- 60** GINTLI TIBOR: Hallgatag narrátorok – Párhuzamok Maupassant és Kosztolányi regényeinek narrációs technikájában
- 68** MÁRKUS BÉLA: „...valami alattomos bizonytalankodás” – Szilágyi István: A hóhér könnyei
- 78** TOLDI ÉVA: Portable Szenttamás – Identitásváltozatok, poétikai tapasztalatok Gion Nándor prózájában *(tépőzárak)*
- 90** PETŐ ZSOLT: Nagy Gábor / Utassy József
- 92** SZEMES PÉTER: Nagy Gábor / Utassy József
- 95** KOLOZSI ORSOLYA: Elek Tibor / Grendel Lajos
- 96** BENCE ERIKA: Kontra Ferenc / Az álom hídja
- 98** KIS PETRONELLA: Végh Attila / Dunai Lolita
- 100** UDVARDY ZOLTÁN: Király Farkas / Sortűz
- 101** THIMÁR ATTILA: Benedek Szabolcs / Kádár hét napja
- 104** OLÁH ANDRÁS: Nagy Zsuka / pigment
- 106** SMID RÓBERT: Szilágyi-Nagy Ildikó / A bazsarózsás lampion
- 108** KEMSEI ISTVÁN: Szalay Károly / A sátánizált Horthy

E számunkat RÉVÉSZ ÁKOS és TÖRÖK JOLI munkáival illusztráltuk.

A borítón: RÉVÉSZ ÁKOS: Időtlenség ideje-sorozat 01., 2017 (részlet);

Tiszta energia-sorozat 01., 2016 (részlet)

Kortárs-előfizetés: klikkeljen rá!

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-veszet-es-kultura/kortars/prodB049926.html>

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: **NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,**
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinitipa@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1/2 évre 3680 Ft, 1 évre 7350 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 105 €. (Az áthúzódo előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

A kortarsonline.hu Önnek szól!

Szeretnénk olyan aktualitásokat is eljuttatni olvasóinkhoz, melyekre egy havilapban nem mindig van lehetőség. Milyenek a legfrissebb bemutatók a moziban és a színházakban? Melyik koncertet vagy kiállítást ajánljuk?

Olvasson online felületeinken is interjúkat, elemzéseket, kritikákat!

Tartalmainkból:

Interjú Hartay Csabával új regényéről
Kritika Kenyeres Bálint új nagyjátékfilmjéről
Kritika Frida Kahlo budapesti kiállításáról

Látogasson el a www.kortarsonline.hu-ra, mentse el a kedvencek közé, és kövessen minket a Facebookon is, hogy mindig naprakész legyen!

www.kortarsonline.hu

FEKETE VINCE

Repülés a zuhanásban

*Egy ejtőernyőt működésképtelenné tenni nagyon egyszerű,
ki kell húzni belőle a kioldótüskét, amely összefűzi a kupolát...
Zuhanás közben aztán hiába rángatod a gyűrűt, hiábavaló a
kényszerkioldó szerkezet; működésképtelen a tartalékernyő is...*

Napokig kéz a kézben lebegnek, félig már súlytalan állapotban, mint késleltetett nyitású ugrásban; alattuk a város halom színes játékkocka egy hatalmas szőnyegen. Az archa csapó légáram a föld illatát árasztja;

élvezettel, kezet-lábat szétterpesztve terülnek el a levegőben. Akkor még úgy tetszik, a föld nem is közeledik, hanem velük együtt zuhan. Akkor még nem tudják: utoljára. A levegőben még egyszer összekapaszkodnak,

majd néhány kilométernyi zuhanás után ellöki magát tőle biztonságos távolságra. A légáramtól eltorzult archa gyűrött és sápadt, amikor kirántja kezét, integet, megfogja a kioldógyűrűt, egy pukkanás, rándul, fellobban

és kibomlik fölötte az ernyő... Vakítóan kék égbolt, ijesztően fehér napkorong... És egy zuhanó kis piros alak szinte szoborrá váltan. Teste tiszta, meleg forrás...

A refektórium folyosói

Egy szerzetes egy középkori (világvégi!) kolostorban, amit internálótáborrá alakítottak át. Az őrzéssel megbízott fegyveresek célzóversenyeket rendeztek a gótikus és barokk képek fura alakjaira, a szentek szobraira, a különböző formájú vízköpőkre. Esténként tüzet raktak a templomkertben vagy a templomban, és nyárson szalonnát sütöttek, gyűjtősnak a konvent könyvtárából származó könyveket használták, tűzifának pedig a padokat, bútorokat. *Hogy Ezek felégetnek, felszámolnak itt*

mindent! Ez jut eszébe most, amikor oly sokat tervezett közös útjuk helyett *váratlanul* „egyedül” elutazik, s már „a világ végén”, egy „ismerős házaspárral”, népviseletbe öltözött falusiak félkörében fotózkodik; máskor a rőt fényben, egy tankon! ülve mosolyog valaki(k) felé; s tájakról, folyókról, helyi sajátosságokról küld, kihagyásokkal ugyan, újabb és újabb felvételeket... Hogy csöpögött a zsír a bajuszukról, ujjukról, szakállukról! Hogy házi főtt pálinkával, csiger borral nyomtatták

az egyhangú szolgálat terhes vacsoráit; éjszakánként meg öklendezve kóboroltak az épület szárnyaiban s a refektórium folyosóin! Az új „történelmi” korszak örömteli és alkotó forrongásai! Amelyek „friss reményekkel, várakozással” töltik el az öröket, a későbbi,

FEKETE VINCE (1965) Kézdivásárhely

kultúrákedvelő közönséget – no és a lovakat is, akik így a hidegben vagy esős időben bent, a sekrestyében abrakolhatnak! De magát az álmából éjszakánként felriadó, *helyben vándorló*, imádkozó, ismeretlen szentenciákat mormoló nyughatatlan szerzetest?

Repedezik benne a lélek, futnak a kis erecskék szerte, szét...

(Myrmeleon formicarius)

A közönséges hangyaleső a rovarok osztályának a recésszárnyú fátyolkák (Neuroptera) rendjébe, ezen belül a hangyalesők (Myrmeleontidae) családjába tartozó, Magyarországon is honos, védett faj.

Szitakötőkre emlékeztető, erős szájszervű rovar. Testhossza 28–35 milliméter, a kiterjesztett szárnya 60–87 milliméter. Csápjai rövidek. A színe fekete-barna, a potrohgyűrűk szegélyei, valamint a lábak sárgák, a szárnyai üvegtiszták és sárgásfehérek, nincs rajtuk folt.

Meleg vidékek, füves puszták és fenyérek homokos felületein él. Többnyire alkonyatkor és éjszaka aktív ragadozó, bár vannak nappal repülő fajok is.

Lárvája a laza, homokos talajban tölcséreket, ezekbe fogócsöveket készít. A tölcsérbe betévedő hangya (vagy más, kisebb ízeltlábú) könnyen lecsúszik, és nem tud kikapaszkodni, mert a lárva a tölcsér aljáról homokszemekkel, homokesővel „bombázza”, és ettől a lába alól kifut a laza homok, hogy a hangyával együtt a tölcsér aljára guruljon, ahol a hangyaleső várja, elfogja és megöli: bénító mérget és emésztőenzimeket juttatva az áldozat testébe kiszívja a nedveit.

A társaséletű hártványászárnyúak rendjébe tartozó közönséges hangyalesők, akárcsak a hangyák, különleges életmódjuk – szervezett államuk, bámulatos építményeik, vándorlásaik, csatáik – folytán sok hasonlóságot mutatnak az emberi társadalmakkal...

Ikarosz zuhanása

Hogy miért hívhatta meg akkor már magához, nem tudhatta, nem is érti, de mit, mennyit is kellene tudni, érteni egy álomból, amit rögtön, még aznap reggel vele is megosztott, ha már így megmaradt, és ilyen tisztán emlékszik is rá, ahogyan egyébként nem szokott soha az álmaira: egy tömbházban laktak, egy olasz! volt... nála!, vagy vele!, egy olyan nyolctíz évvel idősebb(?) doktor (!), három (!) kiskutyájuk is volt, amelyek odatelepedtek a lábához, éppen a fotel, ahová leült (vagy leültették? de ki?) elé; az ágy, még,

bevetetlenül, épp akkor akarta bevetni!, a *pasas* meg készülődött valahová; és mintha senki ott se volna, évődött vele, mint – hááát – jól sikerült éjszaka után; éppen fogta össze az egyik pokrócot, amikor hátulról – játékosan, kötekedve-incselkedve, vagy talán mert még nem akarta, hogy elmenjen – rálépett „a doktor” (honnan tudhatta ezt akkor, ott, álmában, Úristen!) meztelen lábfejeére, aki éppen menni készült... pont az a testre feszülő, lent, elől megfelelően kivágott neccruha volt rajta, amit valamikor, hát, neki is, előtte is, de aztán, hatása inkább döbbenet, ijedtség lévén, valakinek, tán barátnőjének elajándékozott... és akkor pillantotta meg, pontosabban akkor vette észre, akkor nézett csak felé, s látta meg, ahogy ott ül, kutyákkal a lábánál, de hogy már éppen mit csinál, elhűlve, ijedten, csalódottan, a fotelbe szegezve ül-e tovább, nem tudhatja; vagy felugrik és gyorsan kivágja az ajtót, és elszalad, írta, micsoda álmom, válaszolta...

RÉVÉSZ ÁKOS, Kitérés-sorozat 08., 2018

Z. NÉMETH ISTVÁN (1969) Csicsó (Szlovákia)

Z. NÉMETH ISTVÁN

Fantomrezgés

Felébredek a vonatban, és egy nílusi krokodilus ül velem szemben, no, köszönöm szépen. Pár pillanatig várok, hogy tűnjön el, aztán megdörzsölöm a szemem, és a hüllő marad. Ha eddig nem ugrottam fel rémülten, most már végképp érdemes nyugton maradnom, amúgy is, az alvástól teljesen elgémbeberedtek a tagjaim, és a vállam is olyan, mintha az idegszálaim gombolyagával kismacsok játszottak volna.

Attól már meg sem rendülök, hogy a krokodil mellett egy barnamedve ül, és néz rám nagy, fekete szemével. Jobb oldalon, az ablakon túl ritkás erdők rohannak, majd itt-ott még hófoltok alatt szendergő rétek mutatják a hátukat.

És akkor belém hasít, hogy persze, itt biztosan mindenki a karneválra utazik, és ahogy körbehordom a pillantásom, már teljesen természetesnek veszem, hogy Mátyás király éppen az udvari bolondjával koccint, távolabb pedig egy egész rénszarvascsorda üritgeti a poharat. Aztán átvonul előttem Hófehérke és a hét törpe, valószínűleg nemrég szállhattak fel, még nem találtak maguknak helyet. Sompolyog utánuk egy kopott bundájú róka is, lompos farka folyton beleakad valamibe. Egy varázsló zárja a sort, de hogy miért van nála szerszámosláda, megfeythetetlen. A vonat pedig – fedélzetén a színes, jókedvű társasággal – robog távoli célja felé.

– Vedd fel a jelmezed, pajtás! – csap a térdemre a barnamedve, és még mielőtt bármit is mondhatnék, az orrom alá nyomja azt a papírpoharat, amelybe az imént valami átlátszó folyadékot töltött. – Jóféle gyümölcs.

A krokodil csak bólogat, most vagy nem engedi a jelmeze, hogy megszólaljon, vagy már épp elég jóféle gyümölcs legurult a torkán ahhoz, hogy spóroljon a szavakkal. Ekkor rezegni kezd a nadrágszáram, én pedig ügyetlenül kihalászom zsebemből a mobiltelefont.

„Jelmezben vagy?”

Összerezzenek, Sára írt, ebből az sms-ből az következik, hogy ő is itt van a vonaton. Gyorsan rákérdézek, és már jön is a válasz:

„Persze, Budapesten szálltam fel.”

Sárával az internet hozott össze minket. Talán sosem fanyalodtam volna virtuális társskeresőre, de a haverok biztattak, hogy nem kell tőle félni, a kezdeti türelmetlenséget legyőzve biztosan rám mosolyog majd a szerencse. A szerencsét Sárának hívták, kiderült, hogy van egy csomó közös témánk, és már az első hét után meghívott magához. Pontosabban a farsang jegyében zajló Szentesi Télbúcsúztató Karneválra. A különvonattal gyere, írta, az rendkívül szórakoztató.

Én annál azért komolyabb fazon vagyok, mint hogy majmot csináljak magamból egy szerelvényen, de Sára annyira kérlelt, és annyira tetszett az a fotó, amit küldött magáról, hogy belementem a játékba.

Megittam a jóféle gyümölcspárlatot, hogy bátorságot merítsek az átváltozáshoz, mire a medve gyorsan újratöltötte a poharat, és úgy láttam, hogy nem sajnálja tőlem a nedűt.

– Finom – mondtam bizonytalanul, mert nem nagyon volt összehasonlítási alapom más házipalinkákkal. – Erős.

Fogtam a batyum, átléptem egy részeg bohócon és két zöldre festett száju boszorkányon, majd a szendvicset majszoló, közben harsányan és geszti-

kulálva beszélgető maharadzsák között megkerestem az első mellékhelyiséget. Kissé idegesen magamra terítettem a köpenyt, a zsebembe csúsztattam a pipát meg a nagyítót, és legorombítottam azt, aki a tükörből nézett vissza rám. Határozottan felszólítottam, hogy menjen haza, amíg nem késő, aztán feltettem a sapkát meg a papírszemüveget, amitől alig láttam valamit, ráadásul nyomta az orrnyergemet.

Rezgett a nadrágom, üzenet jött: „Merre?”

Botladoztam vissza a helyemre, biztos voltam benne, hogy mindenki ki-röhög, aki csak meglát, de ügyet se vetettek rám. Az meg már rosszulesett, hogy végig se mérnek, a jelmezt az internetről rendeltem, és nem kevés ösz-szegbe került.

A krokodil közben eltűnt, egy miniszoknyás méhecske ült a helyére. A medve szundikált, én pedig nem tudtam hova nézni, mindig a szorgalmas kis rovar formás combjaira tévedt a tekintetem, és ezért roppantul szégyelltem magam. Szinte kapóra jött a szesz, ami türelmesen ott ringatózott a le-hajtható asztalkán. Fogtam a papírpoharat, zutty, lehajtottam egyszerre. Illet-ve csak szerettem volna, mert a vacak álarc miatt egy kevéske a nyakamba folyt. Levettem. Hátha velem szemben Sára ül, felismer, és az út többi részén csak megleszünk valahogy.

– Egészségedre! – mondta kedvesen a méhecske, és megrezzentette a szárnyait. Mondott még valamit, de mivel mindenki beszélt vagy énekelt körü-löttünk, semmit nem hallottam az egészből. A fülemhez tettem a tenyerem, jelezve, hogy nagy itt a dőzs.

– Jó a buli! – kiabálta, én pedig arra gondoltam, hogy ez biztosan nem le-het Sára. A medve közben felébredt, egyik mancsát óvatosan a méhecske tér-dére tette, a másikkal pedig már nyúlt is az üvegért. Jeleztem, hogy nem ké-rek, de ő visszaintett, hogy olyan márpedig nincs. Muszáj volt koccintani vele, miközben a méh számtalan tanújelét adta, hogy igencsak csípi ezt a vén mál-nazabálót. Untam volna az enyelgésüket nézni, így felálltam, és elindultam az egyik irányba.

Ekkor megrezdült a nadrágom, és én kissé kábán, gyöngyöző homlokkal olvastam az üzenetet: „Keress meg, itt vagyok a minyonok közt!”

Ennek megörültem, a minyonokat csak felismerem messziről is. Az út-iránynak szembe indultam, majdnem elsodortam egy Freddie Mercury, ahogy kanyarodott a vonat. Négy tündér rám köszönt, és odahívott magukhoz, egy biccentéssel jeleztem, hogy értékelem a helyzetet, talán később szó lehet róla. Amíg egy mosógép elállta az utat, megbámultam egy szexi, fehér nyuszilányt. Amikor észrevette, hogy nézem, kiöltötte a nyelvét. Zavaromban elfordultam, és ráléptem egy Drakula lábára, aki egészen meglepő módon re-agált: a kezembe nyomott egy dobozos sört.

– A minyonokat nem látta? – kérdeztem a füléhez közel hajolva.

Rám nézett, fürkészte az arcomat, majd intett, hogy igyak.

– Láttam, nekem tetszett, remélem, hogy lesz folytatás – dörögte végül.

– Üljön le egy kicsit, detektív úr.

Ekkor valaki egy magnót kezdett bömböltetni, mire felugrott az összes pá-vián, és rázni kezdte a farát. A vonat fékezett, mire kettő az ölembe zuhant, és kidöntötte a sört. Közben éreztem, hogy rezeg a nadrágom. A majmok felcihe-lődtek, sűrűn kérték a bocsánatot, és a kidőlt sör helyett kezembe nyomtak egy bontatlan, teli dobozt. Drakula nevetett, félelmetes szemfogán megcsillant a kora tavaszi napsugár. Aztán megállt a szerelvénnyel, és újabb jelmezes alakok tuszkolták fel magukat. Kezdett elfogyni a levegő ennyi ember számára. Két tengerész már eleve dülöngélve jött, valószínűleg a hajó imbolygását akarták imitálni a talpuk alatt, de túljátszották a szerepüket. Egy dinó táncolva közele-dett, mindenkit arcul csapva a farkával. Gyorsan megittam a sört, mielőtt megint

a földön kötne ki, Drakula egy programfüzetet tolt az orrom alá. Közben eszembe jutott, hogy rezegtem, de a telefonra pillantva láttam, nem jött üzenet. Persze a dínó kiverte a mobilt a kezemből, ami nagyot koppant a szomszéd ülése alatt. Azon épp egy terebélyes Batman hölgy ücsörgött, valami sósat tömött két marokkal a szájába, miközben üveges szemmel bámulta az érkező rabokat. Azok az orosz hajóvontatók dalát zümmögték, vidáman csörgették láncukat, miközben egy szigorú tekintetű állatidomár néha nagyot bökött az oldalukba. Meg kellett várnom, hogy helyet találjon magának köztünk egy rózsaszín unikornis, egy idős bácsi fekete, göndör parókával és hawaii ingben, meg egy lógó ormányú, soványka elefánt. A vonat finom zümmögéssel továbbindult, én pedig próbáltam az elveszett telefonom után nézni, de ahol földet ért, már csak a hült helyét találtam. Ekkor egy zombi ápolónő hajolt az arcomba, miközben némi művér át is ragadt rám, s ezt lehelte a fülembe:

– Mondja, mit olvas, Sherlock?

Válaszra sem várva belepillantott a még mindig a kezemben tartott műsorfüzetbe, és fennhangon olvasni kezdte:

– Családi álarckereső és fánkkóstolás, arcfestés, csillámtetoválás, csokiszökökút, látványos téltemetés az Ifjúsági Parkban, riogató és forralt bor kínálása a szlovén busókkal és jelmezesekkel Szentés utcáin...

Átadtam neki a színes programfüzetet, majd a szomszéd felé fordultam.

– Elnézést, nem látta a telefonomat? Valahova ide eshetett...

A Batman hölgy felém se nézett, csak tömte a szájába a pattogatott kukoricát, miközben a zombi ápolónő újabb támadást kezdeményezett, ezúttal az ölembe ült, és vidáman megpaskolta az arcom.

– Lenne itt egy felderítésre váró bűneset...

Azt hiszem, ekkor lett elegendő az egészből, káromkodtam egy közepesen csúnyát, ami láthatóan nem hatott meg senkit, sőt, volt, akit még merészebb cselekvésre ingerelt. A zombi kivette a zsebemből a nagyítót, és Drakula fogazatát kezdte fogorvosként vizsgálgatni.

– Ezt kóstold meg, öcsém! – nyújtott felém egy üveget egy nagyon vagány jelmezzel rendelkező katica, a zombi ápolónő kivette a kezéből, óvatosan szétnyitotta a számat, és már öntötte is bele. A méregerős törkölypálínkátlól köhögni és prüszkölni kezdtem, a bizalmaskodó hölgyet a vámpír karjaiba löktem, majd gyorsan a földre kushadtam. Szédelő fejjel próbáltam megtalálni a telefont az utazóközönség lábai alatt. Egy csókolózó cowboy és apáca mellett másztam el négykézláb, aztán visszafordultam a harsogó zene irányába. Hát ez nincs sehol.

– Na, mi van, Holmes, talán valami nyomra bukkant? – csapott a hátamra egy részeg zenébohóc, és trombitájával belefújt a fülembe. Levettem az álarcát, összegyűrtem, és az egyik szeméttartóba tuskoltam. Szólni se tudott a döbbenettől. Azt, hogy a pipámat is elhagytam, észre sem vettem, csak amikor egy mosolygós kalóznő nyújtotta felém, akkor szakadt ki belőlem egy köszönöm.

– Látom, alaposan megviselték az izgalmak.

– Messze vagyunk még?

Valamit válaszolt, de közben megbökték a vállamat, és a kezembe nyomtak egy telefont.

– Nem ezt keresi?

Szó nélkül zsebre vágta, és a kalóz hölgyhöz fordultam.

– A minyonokat nem látta?

– Hát, egyszer meg lehet nézni! – nevetett, és egy zacskóval kínált. – Kér mazsolát?

Ekkor egy retro slágert tekert fel valaki a maximumra, hogy amúgy sem értettük volna egymás szavát. A közelben eddig egymást fényképező, fekete

lakkruhába öltözött nővérek csak erre vártak, az egyik elkapta a csuklóm, felrántott, és finoman jelezte, hogy megfojt a sztetoszkópjával, ha nem táncolok vele. Néhány mozdulatot sikerült kicsikarni magamból, de rögtön utána azt éreztem, hogy rosszul vagyok, és ha most rögtön nem indulok el a végé felé, megdöntöm a sugárban hányás világrekordját.

Egy másik nővérke látta, hogy baj van, intett, hogy menjek utána, én meg botladoztam a táskák, szatyrok, hátizsákok, üres üvegek és elhullott tollak, kagylók, papír szemüvegek meg levetett rongyok között. Balra két Darth Vader verte egymás fejét fénykarddal, jobbra néhány gengszter vívott vízipisztoly-párbajt, előttünk egy könyörtelen rendőrfőnök igazoltatott mindenkit, aki csak mellette elhaladt. Mire nagy nehezen leráztuk, egy zsiráflány autogramot kért, egy Piroska pedig útbaigazítást, merre is van a nagymama háza. Egy hóemberlány levette a fejéről a horgolt fazekat, majd az én barettsapkámat tette vissza a sajátjára, az én fejemre pedig rózsaszín parókát nyomott, amit előzőleg a barátja övtáskájából halászott elő. Mivel addigra már nem is egy Freddy Krüger le kellett ütnöm, hogy továbbgedjen, nem volt sok türelmem. Visszakértem a sapkát, de a hóember nem adta.

– Ezt a sapkát Holmes csak a vidéki nyomozásaihoz használta, ha városban járt, cilindert viselt.

Ekkor ismét rezgett a nadrágom, de nem tudtam odafigyelni, mert a kedves hóember átdobta a sapkát a fejem fölé a kígyóbűvölőnek, az továbbpasszolta egy mikuláslánynak, aki meg egy csontváznak adta át. Egy ideig kapkodtam a sapka után, de aztán leroskadtam a sarokba, és a telefon után nyúltam.

„Láttalak, de nem vagy az esetem, ne keress!”

Rémülten néztem körül. Látott? Melyikük lehetett az? Én nem láttam egy minyont sem. Persze az, hogy ott van közöttük, még nem jelenti okvetlenül, hogy ő is olyan jelmezbe bújt. Akkor ki lehet? A hóember? A méhecske? A kalóz?

Még egy utolsó kísérletet tettem a sapkám visszaszerzésére. Egy súlyemelőnél volt, aki épp az egyik ördöglányt ölelgette.

– Uram, visszaadná?

Olyan csúnyán nézett rám, mintha megittam volna a szilvóriumát, aztán a kért ruhadarabot maga mögé dobta a földre. Nyúltam volna utána, de hirtelen lassított a vonat, és azt a testrészt markoltam meg a barátnőjének, amit valószínűleg nem nekem tartogatott. A súlyemelő felhőrdült, már ütött is, eltalálta az államot, de a megálló vonat miatt a lendület elcsúszott, nem is fájt az egész, inkább viccesnek hatott. Aztán a nagy behemót elkapta a kockás köpenyemet, iszonyatos erővel vonszolt maga után, nem volt időm kibújni belőle. A következő másodpercben úgy lelódított a vonatról, hogy fel sem fogtam, mi történt.

A többiek az ablakhoz tódultak, nevetgéltek, tapsoltak, kopogtak az üvegen, látszólag tetszett nekik az előadás. Fél szemmel láttam, hogy ez nem is igazi állomás. Az ajtó csukódott, a vonat indult tovább. A köpenyem elrepedt, a térdemet rettenetesen beütöttem, könny lepte el a szememet. Felkászálódtam, az utasok integettek, az egyikük nagy lendülettel valamit felém hajított. A cipőmre pottyant, a sapkám volt az.

A távolból egy figura jött felém lassan, komótosan. Rezgett a nadrágom. Előrántottam a készüléket, de nem mutatta, hogy üzenet jött volna, fantomrezgés lehetett csupán.

Néztem jobban: hajszálra hasonlított az enyémhez, de ez nem az én telefonom!

Még akkor is földbe gyökerezett lábakkal álltam, amikor a pályaőrlém ért.

– Elnézést, de hol... Hol vagyok...?!

– Nyomozza ki, Sherlock! – mondta unottan, köpött egyet, és ment tovább.

Húgocskám, Itala

– Egyél egy kis süteményt, öreg.

– Nem vagyok öreg. Igaz, hogy már nem látok olyan jól, mint fiatal koromban, és a maratoni futást se vállalnám be, de nem érzem magam idősnak.

Nevet. Beül kedvenc hintaszékébe, megpihenteti kezét a karfán, mereng.

– Olyan jókat tudunk együtt hallgatni, te meg én – mondja.

Bólintok. Mint már olyan sokszor, ezúttal is gyönyörködöm benne. Legálább annyira hasonlít apára, mint anyára. A szeme még mindig fiatal, ragyogó gesztenyebarna. Néhány ősz hajszála elszabadul, de nem igazítja meg. Jól teszi, hintázzanak csak szabadon. Az ajka vékony, dacos, anyai nagymamánké volt ilyen.

Végighordozom tekintetem a szobáján. A szobán, ahol az elmúlt évtizedekben semmi, de semmi nem változott. Az asztalon ugyanaz a terítő, a váza, benne a csonttá száradt rózsa. A szekrény polcain sorakozó könyvek gerince szép lassan egyforma sárgára fakult a napfénytől. A fotelban a nagy, krémszínű mackó ugyanazokkal a fekete gombszemekkel csodálkozik rá a világra. A függöny inkább szürke már, mint hófehér, de tiszta. A bútor régies, itt-ott megfakult a csillogás, de őrzi még a titkokat, amit rábízott a múlt. A szőnyeg puhán süppedős, a bekeretezett, aranyos szelű családi képeken az idő állni látszik. Anyám, apám és a két bátyám. A húgocskám és én még nem vagyunk sehol.

Itala a dossziéra mutat.

– Befejezted?

Nem válaszolok azonnal, de ezt már megszokta talán. A megfelelő szavakat keresgélem, érzélem nélkül mondom ki őket, halkán, mintha már megbántam volna, hogy így hallhatóvá válnak.

– Igen, persze, kész a nagy mű. Leírtam mindent, ami az eszembe jutott.

Megint leszáll közénk a csönd, akár egy filmbeli ejtőernyős ügynök. A sarokban pókháló, benne molylepke szárnya, arról, hogy hová tűnt a többi része, talán a házigazda tudna mesélni. A szállongó porszemek kifényesednek és elhalványulnak aszerint, hogy a felhők milyen sebességgel vonulnak el az ablak előtt.

– Ugyanabba a gimnáziumba jártam volna, ahová te.

Erre mindig valami mókás történettel szoktam előrukkolni, s ha ismétlem is magam olykor, Itala nem szól közbe, ugyanolyan izgalommal hallgatja végig, mintha először mondanám. De most úgy érzem, mintha elfogyott volna a mesélnivaló. Idézzem fel még egyszer, hogy is volt, amikor a tanárnő drága sáljával töröltük le a táblát? Vagy az első nagy szerelem történetét? Netán a kellemetlenséget, amikor az érettségim beleültem a rágógumiba? Azt hiszem, a sítúrát is részleteztem már, sőt még azt is, a sors azóta miként osztotta le osztálytársaimnak a lapokat.

És akkor valami olyat teszek, amit soha nem szoktam. Kitalálok egy történetet, és úgy adom elő, mintha csak most jutott volna eszembe valamiről. Itala átszellemült mosollyal fordul felém, láthatóan élvezi a sztorit, tagjai megelevenednek, majdnem felugrik a hintaszékből.

– Ez új – mondja.

– Igen – hebegem. – Ezt pont mára tartogattam, mert... Születésnap is van benne.

Ügyetlenül hazudok. Olyan érzésem támad, hogy átlát rajtam. Gyorsan témát váltok.

– Ne, ne... – emeli fel a kezét. – Folytasd még.

Nem tudok a kérésének ellenállni, sohase tudtam. Itala annyira fenséges, annyira más, mint mi, nem is tudom, miért épp a mi családjunkba akart születni.

– Olyan szépen játszottam volna zongorán, mint édesanyánk.

Erre nem tudok mit felelni, ez nekem is új, ezt még sohasem mondta. Emlékszem jól a pianínóra, ami a nappali szobában állt. Néha felnyitottam a tetejét, és gyerekfejjel nem értettem, hogy a fehér billentyűk között miért vannak kisebb feketék is. Nem találtam logikusnak. Itala keze megindul a levegőben, hosszú, csontos ujjai végigfutnak a képzeletbeli billentyűzeten.

– Amikor hétéves voltam, eladták. Kellett a pénz.

– Igen, tudom.

– Pedig Pali szépen játszott. Soha nem tanult zenét. Csak leült, megkereste a dallamot, majd hozzá a megfelelő akkordokat, és kész volt a zenemű. Is-tenem, mennyit bosszantottam azzal, hogy a háta mögé lopóztam, és belepiszkáltam a billentyűzetbe!

És hallgatunk, megint hallgatunk, Palira gondolunk, akit elvittek katonának, hogy soha többé ne térjen haza. Nem mondták meg, mi történt vele.

– A bátyus néha megjelent álmaimban.

Itala bólogat, majd az üveg felé mutat.

– Így az egészségemre.

Nem ihatok bort, mert savat csinál, és ezt húgocskám is tudja. Kétujjnyit mégis töltök a pohárba, és a felét megiszom.

– Tudod, mi a furcsa? Olyankor, álmaimban én ültem a zongoránál, és ő könyökölt bele a mély hangokba.

Itt legalább öt percet hallgatunk. Időközben sötét lett odakint, villanyt kéne gyűjtani. Inkább iszom még egy kortyot, nézem a függöny mögül bekukucskáló csillagokat, és olyan üresnek érzem magam, mint a koldus pénztárcája. Szinte hallom Pali hangját, amint kérlel: „Ne rontsd el, inkább hallgasd!” No, ha sejtettem volna, milyen rövid ideig leszünk együtt, leültem volna a szőnyegre, és én lettem volna a leghálásabb közönség.

Itala zökkent ki a gondolataimból.

– Egyél még egy kis süteményt, öreg.

Hát persze, hogy én vagyok az „öreg”, a család legidősebb tagja. A másik bátyám, Győző sincs már velünk. Elveszek még egy süteményt, de csak forgatom a kezemben, mintha valami üzenetet keresnék rajta.

– Azt már meséltem, amikor versenyt csináltunk a borivásból? Győző haverjai hiába igyekeztek, nem volt esélyük ellene. Aztán én kitaláltam, hogy most azt próbálják ki, ki issza meg lassabban az üveg tartalmát. Eleinte jó ötletnek tűnt, de végül unalomba fulladt az egész, és egy ideig még az utcán sem köszöntek nekem, ha találkoztunk.

Itala hallgat. Tudom, hogy szereti a sötétet, beleburkolózik, mint egy puha pokrócba.

Tudom azt is, hogy olvas a gondolataimban, ha semmit sem mondanék ki, meglegedne annyival, hogy itt vagyunk, ketten egymásnak, a régi házban, a félhomályban, ahol nincs idő, nem kell sietnünk sehová. Tengerészek vagyunk, akik az emlékek tengerén ringatózunk.

– Két fiam született volna, két gyönyörű fiam.

Itala hirtelen megfiatalodik. Láttam már ilyennek, de most magam is meglepődöm, kissé meg is ijedek a hirtelen változáson, felkapom az asztalról a dossziét, indulni készülök.

– Kérlek, tépd össze.

– Tessék?

Hipnotizál, megbabonáz az én gyönyörű húgom, akire olyan büszke vagyok. Lehettem volna.

– Ne gyere többé.

Feloltom a villanyt, ő azonnal semmivé foszlik. A kezemben tartott papírokat nem tépem össze, miután gondosan összehajtottam őket, a papírkosárban landolnak.

A tálca üres, miként a borosüveg is, vastag porréteg borítja őket.

Az egyik falon lógó családi fényképre esik a pillantásom. Anyám, apám, a két bátyám és én. Húgocskám nincs sehol. Apa szerint nehéz idők járnak, és egy negyedik gyerek a családban már nem kívánatos.

RÉVÉSZ ÁKOS, Időtlen ideje-sorozat 09., 2017

ZALÁN TIBOR

Háborús reggel

Fölvágtatlan könyvoldal a remény
Így kezdődött a reggele
Az ablakon túl seregélyek
verték fel a szemközti fenyő
fa tömött lombjai közt feszül
ő csendet Valaki már zongor
ázott valahol a közelben
De a zene nem zavarta A
zene lényegében a csönd folyt

atása Tennie kellene
valamit hatolt a tudatá
ba Csak nehéz elhatározás
nélkül Az első lépések Fáj
a térde Érzi amikor lép
De a lépést nem ezen a szint
en értelmezte Mégis jó volt
az elindulás értelmében
végiggondolni hogy elkezdő

dik egy újabb nap Legalább az
elejét A tévében *kultúr*
kampfról beszélnek Míg kitölti
a kávéját végiggondolja
hogy neki ehhez semmi köze
Miért háborúzni békében
Kiknek a háborúja zajlik
éppen ha nincs már béke Hábo
rús reggel Nehéz elindulni

Te is benne vagy mondja vala
ki a telefonban Félretol
ja az éjjel abbahagyott könyv
et az asztalán Ahol a rend
etlenség nem festői hanem
szinte megalázó Fűkő-szob
or Eldobott papír zsebkendő
Kávés csészék Szemüvegek Ol
vasásra Tévé nézésre Lap

tophoz Üveggolyó benne sár
ga skorpióval Első világ
háborús rozsdás töltényhüvely
Hogy került és honnan Bőr karköt
ő Óra Apró huszárszobor
Nagyító Elemlámpa Félbe
maradt kéziratok egymás hegy
én-hátán Felszólító level
ek Nyaklánc kereszttel Ahogy teg

ZALÁN TIBOR (1954) Budapest

nap kibújta magát a világ
 ból A kultúrkampfból te is benne vagy
 Visszhangzik újra a kéretlen korai telefon
 A szemközti fáról nagy csapatban
 elszállnak a seregélyek
 Harc vagy háború Talán mindegy
 Vagy talán mégsem Nincsen fegyvere
 Ha lőnek rá nem viszonozza

Ha ilyen egyszerű lenne nyílni
 nem gondolkodnék el rajta
 Már elmúlt egy óra s még mindig
 nem tette meg az első lépést
 Nehéz mozdulni a senki földjén
 Szétbaszott lelkében érzi a lövészárkokat
 A bennük lapuló fenyegetést
 Ez már nem harc Nem az ő háborúja

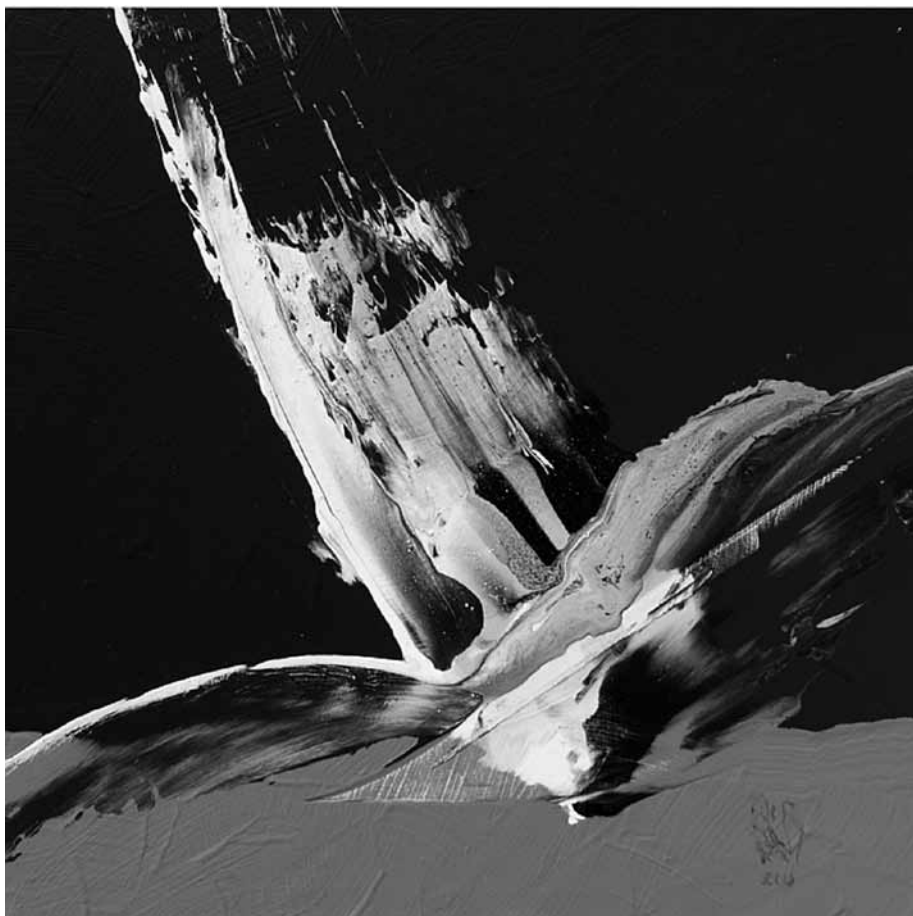
És a fölívágatlan könyvoldal
 ak A gyűlölködés leve sár gán
 terjed szét a kopott térképen
 Alaktalan határok válnak alaktalanná
 Határtalanná Megiszik még egy kávét
 Egy beteg barátját látogatja meg
 Határozza el Enni is kellene
 Enni de minek

Nem vagyok benne mondja De nem hallja senki
 Hiába is mond aná És ha kinek Minden mozdulat
 besároz Döbben csak rá Zuhanyozni kéne érzi a
 testéből kiáradó éjszaka-szagot
 A szorongás savanyú idegen szagát
 Fölállna De megszédül Kibillentették

Kelt Magyarország, 2018. július 23-án

Vázlat a nyári listákhoz 2018

én *igen*
te *nem*
ő *nem*
mi *igen*
ti *nem*
ők *nem*
 másrészt
ők *igen*
ti *igen*
mi *nem*
ő *igen*
te *igen*
én *nem*

RÉVÉSZ ÁKOS, Kitérés-sorozat 10., 2018

DOBAI PÉTER (1944) Budapest

DOBAI PÉTER

ŐMÉLTÓSÁGA AUGUST VON
UND ZU MACKENSEN
LOVASSÁGI TÁBORNAGY
LENGYELORSZÁGOT,
AMIT Ő MAGA TÖRÖLT EL
A FÖLD ÉLŐ SZÍNÉRŐL,
MOST KERESI A FRONTTÉRKÉPEN.
NEM TALÁLJA.
SZÁZ ESZTENDEJE ÉRT VÉGET
A „NAGY HÁBORÚ”

Csorba László történész diplomatának

Lengyelország történelmi keresztneve:

„keresztre feszített nemzet”.

Ó, Varsó, ó, tudós Krakkó, ó, romjaid, Monte Cassino!

Ti majd mind visszatértek Lengyelország sebzett ölébe.

Vészjelek, baljós, megharcolt, halálos hegyláncok

által visszavert, szerte megfagyott jajkiáltások,

aztán a robbanás előtti jeges, poláris csend.

Bátor ezredeket rohamra rendező kürtszavak

visszhangja harsog hegyfokok sziklafalán,

a mozgalmas égi térben felhők riadnak...

A messzi múltakból egyszer kezdet lesz megint,

máshol, valahol, majdnem itt, majdnem sehol...

Nem, nem tud elmúlni semmi sem tényleg végleg el,

ami egyszer valaha valami rémes valónak

legalább látszata, pusztuló emléke, *enyéspotja* volt – – –

Utak tévelygő fonákján egy egész világtalan hadsereg

feszes menetben, végbúcsút venni még egyszer felvonul...

Felhő-magasban megfagy az utolsó parancs.

Mély pipacsmező, túlhan keresztetek menetelnek...

Trombita

Szó!

De nincs hozzá katona!

Nincs hozzá paripa!

Nincs hozzá karabély!

Nincs határ, nincsen ház, nincs haza,

csak temetők temetnek szomszéd temetőket,

lehullott virág az ifjú emlékezet – – –

Lobogók takarnak lobogókat, forró-jeges szélben

a vásznak összeesnek... A mély fűben fej nélkül forog

egy hős rohamsisak... Pipacsok, merre ment el innen

az élet, az ének? Ó, gorlicai áttörés... Galícia, Limanova,
Przemyśl, Bukovina... Vércsatornás szuronyok, dzsidák,
pikák, Schwarzlose-géppuskasorozatok (600 lövés per perc),
kitérni, túlélni lehetetlen:

Vorwärts August von und zu Mackensen!

Az ezred előtt mező, melyik csatatér vala itt?

Talán a nagy partváltás a Prut, az Olt, a Szeret
sebes, véres, görcsös vize felett... vagy már talán
a távoli Elba, a Rajna, a Weser vize vérzik?

Ki tudja azt, sereglő fejfakeresztek?

Ó, nincs győztes és nincsen vesztes itt...

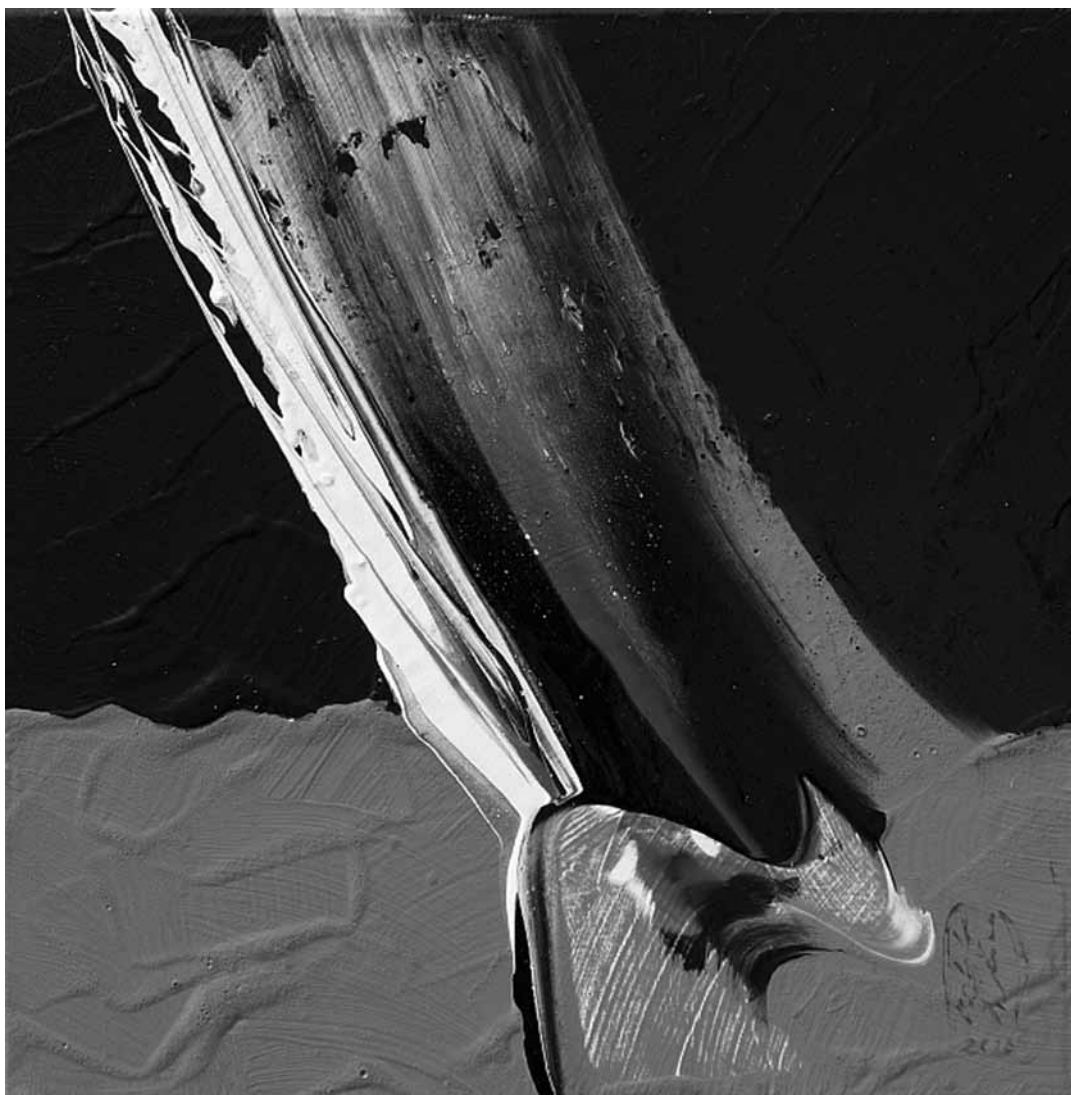
Nincs vesztes itt és nincsen győztes se hozzá...

Senki, senki nem lesz itt többé, akik itt reméltek
maguknak, mint szeretteiknek: kertet, otthont, házat, hazát,
tágas, pipacsos temetőket takarják el, el mindörökre
a régi erdőket, virágos, mély mezőket, szántókat,
templomos temetőket, fehér szárnyait elmúlt szerelmeknek...

Nincs visszatérés. Nincs viszontlátás. Nincs üdv, se áldás!

Az emlékek mind távoli magas egekre fagytak – – –

RÉVÉSZ ÁKOS, Kitérés-sorozat 09., 2018

SZAKÁCS RÉKA (1972) Szeged

SZAKÁCS RÉKA

Leclerc lázadása

Keskeny üveg folyosó kötötte össze a Pinel Intézet két épületszárnyát. Olyasformán, mint egy gigászi üvegfecskendő, ami beleinjekciózza az orvosi szobák és az adminisztráció steril épületcsíkjába az elmeosztály labirintusát, ahol a betegek, mint gravitáció nélkül keringő küllőtlen csillagok, lézengve forognak, várván, hogy a rettentő fecskendő az orvosok szobái felé szipantsa őket.

Az üveg folyosó hermetikusan zárt, törésbiztos ablakain át a televényen burjánzó belső kert esernyő méretű leveleiről bereszkedett a napfény, s valami zöldes visszfényű melankóliába burkolva mentem a szobám felé a kora esti nyárban az emeleti osztályokról lejövet. A hosszú fehér orvosi köpeny alatt nem viseltem mást, mint fehérneműt, hiszen rekkenő hőség volt, a sok esőt páratelt katlanná hevítette a két napja dühöngve tűző nap. Az otthoni teraszon rám váró órákra és a bordeaux-ira gondoltam, ahogy olajosan oldalra lendül, s az öblös pohár belfelületén megtapad egy pillanatra, miközben a felső és alsó gombokat szinte egyszerre kioldva meglengettem, mint nagy fehér gázlómadár, a köpenyem szárnyait.

– Milyen jó alakja van – valaki szólt mögöttem, mire vörösen kiloccsant a bor, és úgy fordultam hátra hirtelen, mint egy ideges, vékony óramutató, amit egy bárdolatlan ütés kilendített a helyéből.

– Ön az új pszichiáter, nemde? Mondták, hogy szép – folytatta az illető, ügyet sem vetve megjegyzésemre, hogy no, de kérem! – Jean-François Leclerc vagyok, kilenc éve lakom a Pinelben, és ön tényleg szép – műfajában kissé szokatlan bemutatkozás volt, de hát meg kell hagyni, azért nem kifejezetten sértő. Elbizonytalanodtam, hogy fehér köpenyes szerepem megkíván-e egy újabb „no de kérem!”-et, aztán legyintettem és bólintottam egyet, és megnéztem az illetőt. Lenyűgöző, harminc év körüli emberpéldány volt, vörös alakos görög kerámiakon és a Róma környéki, stabiai villák falfreskóin ábrázolják ilyennek a diszkoszvetőket. De leginkább a Louvre *Diszkoszfordozója* vagy Mürón *Diszkoszvetője* szállt le a talapatáról, gyűrött kék vászon rövidnadrágot és elnyűtt, színevesztett, vékony pólót húzott magára hevenyészve, lábán hajdani bőrpapucs maradványa, és nézett, alig mosolyogva, sötét, loboncos sörénye alól. Csak óriáskígyószzerű karjai lógtak sután és idegenül a törzse mellett, mintha az elhajított diszkoszok súlyához véglegesen és túlzottan hozzáidomultak volna. Álltam az üveg folyosó alvadásnak indult fényében, mint egy fehér köpenyes, szemüveges Jane, zsebből kimered a csillogó reflexkalapács gumírozott vége, csodálkozva néztem az elmeosztály e Tarzanját, és egyszerűen elfelejtettem méltatlankodni az alakomra tett újabb megjegyzésein. Az üveg falak mögött, mint mediterrán akváriumban, a duzzadt levelek csordultig voltak nedvességgel. Aztán valahogy csak kihozott a sodromból, mert ráförmedtem, hogy elég legyen, és folytattam az utat az orvosi szoba felé, hónom alatt a nagy fekete jegyzetfüzettel.

– Ön szép, ez a valóság, és nem az én örütem, jó lesz, ha elhiszi! – Jean-François Leclerc még egyszer utánam kiáltott. A folyosó végén levő láthatatlan, küszöbszerű szinteltérésben megbotlottam, mint azelőtt és később is gyakran, és a műanyag borítás jegyzetfüzet, mint egy kitárt szárnyú fekete varjú, lerepült a földre.

Leclerc a legteljesebb mértékben örült volt. Az örületségnek abból a drámai változatából szőtték a tébolyát, ami oly sokszor inspirált nagy festőket, operaszerzőket és színműírókat, hogy borzongással elegy elragadtatás katarikus élményét nyújthassák a hozzánk hasonló kultúrlényeknek. Francisco Goya vagy Hieronymus Bosch ecsetjére kívánczolt, de inspirálta volna Shakespeare-t, Strindberget, Verdit és Offenbachot is. A 21. században azonban kevésbé drámai és egyszersmint kevésbé látványos szerep jutott osztályrészül: egy korszerű szabványok szerint épült pszichiátriai osztály állandó lakója lett, ahol ISO-tanúsítványnak megfelelően adagolták a gyógyszereket, műanyag tálcán az előrecsomagolt ebédet, és a művészetterápiás foglalkoztatáson nem az érzelmeken volt a hangsúly, hanem a tevékenység pontos adminisztrálásán. Leclerc ebben a biztonságos közegben lézengett, és hol baseballsapkát viselt, hol Axel Rose modorában piros babos kendőt kötött, ezekhez pedig másodkézből szerzett Nike vagy Adidas felsőt hordott. A térképes bőrpapucs állandó darabja volt az öltözkészéknek, csak a téli hónapokban cserélte le egy ferdén csónakszerű, valamikor fehér sportcipőre, amiből eltaposott gyűrűsféregként kanyarogtak ki a fűzők. Könnyen belátható, hogy mindez kevésbé drámai, és sokkalta humánusabb, mint az élet az *Örültek házában*, ahogyan Goya látta. Leclerc-nek, ki százada tébolyodott gyermeke volt, nem adatott meg tehát, hogy nagy formátumú művészt inspiráljon, és nagylélegzetű művekben nyerjen halhatatlanságot, cserébe viszont emberi bánásmódban részesült, és hetente legalább kétszer halat kapott ebédre.

– Ezt az istenverte halat nem tudják rendesen elkészíteni, nézze csak meg, olyan, mint egy haldokló medúza vagy egy csigaevő laposféreg – mondta Leclerc minden alkalommal, amikor a műanyag tálkáról lehúzta az átlátszó fóliát, hogy közelről szemügyre vegye a halhúst.

•

Különbéle módon mérjük és tagoljuk az időt mindannyian, Leclerc számára az ebédre kapott hal volt az időszerkezet váza, amihez igazította az eljövendőt, és elhelyezte benne azt, ami letelt. A hétvégi kimenők éltették, amiből havonta egy-kettő jutott, jó esetben minden negyedik halra egy eltávozás, ínségesebb időkben azonban nyolc hal is eltelt, míg maga mögött hagyhatta az elmeosztályt. Ilyenkor a nagynénjéhez ment, ahogy ő nevezte, egy szenegáli néger nőhöz, aki gyermekkorában gondozta, és aki egyedüli rokona volt. A rokonságot Leclerc ugyanis nem a mi fogalmaink szerint értelmezte, és cseppet sem zavarta, hogy a nagynéni szénfekete afrikai, ő, Jean-François viszont leégésre hajlamos, tejfehér bőrű európai. A teremtés teljhatalmának tudta be, hogy egyik családtag fehér, a másik fekete, és azt is rendben találta volna, ha apja kínai, anyja perui indián vagy mesztic. Egyébként sem ismerte őket. Elméjében a legszínesebb és a legváltozatosabb téveszmék, befolyásoltatásos élmények, gondolatbeültetések és elvonások, vad hallucinációk burjánzottak, növekedtek és tolakodtak, s a valóság csenevészé satnyult és kiszorult, mint talpas muhar közül a fű. Kozmikus akarat középpontjában állt, kozmikus sugárzás irányította és működtette a belső szerveit, amik időnként leálltak, ha a jelátvitel meggyengült, de ez a legkevésbé sem nyugtalanította, ilyenkor egyszerűen mechanikai szerkezeté változott néhány napig. A sugárzás erősödése azonban elviselhetetlen volt, mert belső szerveit szétrobbanthatta a túlhevülés, ilyenkor hideg zuhannyal hűtötte magát órákon keresztül, míg meg nem találták dermedten és reszkette a zuhanyfülkében, amint történt ez kilenc évvel ezelőtt is. Asztalosnak tanult, és annyira szerette munkája és tanulmányai tárgyát, az eleven fát, hogy feloldódott e szerelemben, énhatárait elveszítve átlényegült a megmunkálendő fává, bőrének mintázata a fa ereze-

tében folytatódott, testszaga tanninokkal fűszerezett enyhe gyantaillatúvá változott, lábujjaiból szikkadt, sötétbarna, erőszakos gyökerek eredtek, amik betörték a pokol kőpárkánya alá, busa hajából sok nyelven susogó, széles lombkorona nőtt és polemizált a mindenséggel. Kezében egy tölgyfa bútorlappal, Jean-François Leclerc huszonegy évesen a kozmosz tengelyévé változott. Ereinek hálózatában őseinek, a teremő kézműves demiurgoszoknak ereje keringett, kik az anyagi világot létrehozták, de őneki, a tiszta szellemnek már kozmikus küldetése volt, és nem érintkezhetett tovább az anyagi világgal. Ezért egy árva szó nélkül otthagyta az asztalosműhelyt, másnap sem ment be a gyakorlatára, és csak néhány nap múlva találtak rá a szomszédok, amint meztelenül, megdermedve kucorgott a fehér műanyag zuhanytálca sarkában, mint egy házától megfosztott hatalmas és nedves éticsiga, amire két napja zuborgott a jéghideg víz. Leclerc csupasz feneké félig elzárta a zuhanytálca lefolyóját, így a víz lassan kifolyt a tálcából, majd a fürdőszobából is, elcsorgott a konyhába, befolyt a szobába, aztán leszívargott a falak mentén a szomszédba, ahol Ausztria–Magyarország térképét festette a plafonra. A szomszéd nem szerette Ausztriát, sőt a magyarokat sem, de a begyében volt Új-Kaledónia is a csigaház-címerével, egyszóval seprűvel próbálta eltüntetni a kéretlen földrajzleckét, végül, mikor már Ausztria–Magyarországból hullani kezdett az eső, dühösen feldörömbölt Leclerc-nek. Az eső azonban csak hullt, és már egész Közép-Európa ott ázott a plafonon, mire a köztisztasági vállalatnál dolgozó mérges szomszéd a seprűvel és a tudálékos házmesterrel egyetemben behatolt Leclerc lakásába, ahol megtalálták a réműlettől és a kihűléstől vacogva. A mentők és a rendőrség segítségével karhatalmilag kiemelték a zuhanyozóból, a csigaszerűen összegémberedett meztelen embert takaróba csavarták, a vizet közben elzárták, de tetemes számla keletkezett, amit Leclerc-nek később részletekben ki kellett fizetnie. A házmester unokahúga, egy sápad, lencsőke, áttetsző, idom és kor nélküli, anorexiás aprócska nő később öngyilkossági kísérletet követett el, és a Pinel Intézet Gauguin osztályára került, ahol én lettem a kezelőorvosa. A házmester nagybácsi, meglátogatván Anne-Laure húgát, találkozott a kórházban Leclerc-rel, aki nem volt hajlandó felismerni benne egykori megmentőjét, így a sértett háziúr valami ürügyet találván bekísérte az unokahúgát az orvosi szobába, és mintegy véletlenszerűen, de elsőkézből tudósított Jean-François hajdani zuhanyozásának történetéről. A zuhanyozásnak én ugyanis csak azt a tárgyilagos változatát ismertem, ami a vaskos kórtörténetben szerepelt, és amit átolvastam, amikor az intézetvezető nyugdíjazása után néhány paranoid szkizofrén beteg, köztük Leclerc kezelését is rám osztották. Az anamnézisben persze szó sem volt csigáról.

Francia barátaink folyton noszogattak, hogy tartsunk velük egy ínycsokorára. Aslonnes egyik varázslatos, rejtőzködő faluja, Vaintray, Poitiers-től tizenöt kilométerre délre fekszik, tele bukolikus erdőkkel, rétekkel, gödrös patakmedrekkel, és ezekben mindenfelé meghúzódó éticsigákkal. Éjszakánként a rejtekükből előbúvó csigákat lámpással összegyűjtik, néhány napig liszten tartják, majd változatos módon, például palacsintatésztába mártva megsütik. A lemenő nap fényében elegánsan feltált, közepén púpos palacsinta, benne egy vaintray-i csigával sajnos meghaladta a teherbírást. Szegény sértett vendéglátóink nem értették a jelenséget, pedig egyszerűen csak nem tudtam elvonatkoztatni a takaróba csavart meztelen Leclerc képétől. Leclerc ekkor már nem élt, belehalt az utolsó lázadásába.

Leclerc ugyanis a gravitáció megszállottja volt, pontosabban tagadta ennek létezését, vagy ahogyan maga fogalmazott: fellázadt a gravitáció ellen. Ugyanolyan rendíthetetlenül állította, hogy nincs gravitáció, mint azt, hogy én, a kezelőorvosa, egy inkognitóban utazó bolgár arisztokrata vagyok, ennek bi-

zonysága a nevemben szereplő sok mássalhangzó. Néha nem létező, kotyvalék álszláv nyelven beszélt hozzám, de semmi meglepetést nem mutatott afellett, hogy nem akarom érteni a bolgár nyelvet, elvégre nem árulhatom el, hogy ki vagyok, ez a lényeg. Ez utóbbi meggyőződése semmiféle veszéllyel nem járt, azonban az antigravitációs elmélet, annak lázadásos formájában, már kockázatos volt, főként, hogy a kimenők alatt, jórészt alaposan befűvezve, bizonyítani akarta. Az egyik hétvégi eltávozása során a poitiers-i vasútállomás felüljárójáról szedték le, és kísérté vissza a rendőrség a kórházba, mivel éppen nekiveselkedett, hogy elméletét bizonyítandó a sínekre ugorjon, azaz hogy lebegjen a gravitáció ellenében.

– Ilyen zúrzavarral a fejemben csak lázadva tudok élni – mondta tagoltan és világosan a megghiúsult antigravitációs kísérlet után. Axel Rose modorában piros kendő volt a fején, szürke pólója elnyűtt, alsó szegélyén a varrat felfeslett, a lebomlott cérnák a nadrágjára fityegtek. Lábkörmei, mint a vakondoké, kikandikáltak a bőrpapucsból, amin számtalan nedv hagyott réteges, térképes nyomot, s olybá tűnt, mint egy bizonytalan eredetű táptalaj, amiből valami nem várt csíra fog kifejlődni.

– Jean-François, most egy ideig nem engedélyezhetem a kimenőket – mondtam szigorúan és gondterhelten, fontoskodó melléköngével, ami orvosoknál álcázza a tehetetlenséget –, és nagyobb figyelmet kell fordítania a tisztálkodásra is! – Rám sem nézett, szó nélkül ment ki a szobából, csípős szagot hagyva maga után, amibe sem tannin, sem fenyőgyanta nem vegyült ezúttal, csak a győtrelem nyers mosdatlansága.

Hetek óta esett az eső, az egész város egy túlméretezett zuhanykabinná vált, amit nem lehetett elhagyni, és folyt a víz szakadatlanul egy sötétszürke, haragos, elzárhatatlan zuhanyfejből. A vízácsok gonosz szeszélyből vízfallá tömörültek az ablak előtt, lecsorgott a tekintet az üvegen. Többször néztem az íróasztalomnál ülve abba az irányba, ahol az özőnvíz előtt a kórház kertje állt, de a lucskos ablakon át csak sejteni véltem, hogy valaki áll a szemközti kerti padnál. – Képtelenség! – szóltam félhangosan, mire az előttem ülő félszeg, lehajtott fejű, a szolgaságig készséges madagaszkári nő abbahagyta a sírdogálást, és meglepetten felnézett. Hét szótagú vezetéknévét csak nagy sokára tudtam megjegyezni, s mikor végre helyesen ejtettem ki Madame Razafindranaivo nevét, olyan boldog mosoly ömlött el az arcán, hogy vitiligos kezeit szégyenkezve a szája elé kapta, nehogy illetlennek találjam az örömét. Madame Razafindranaivo férjhez ment egy elég széles mellkasú, köpcös, szintén malgas férfihoz, aki tizenkilenc évvel ezelőtt nincstelenül érkezett Franciaországba, majd rendkívül céltudatosan, lemondások árán művezetővé küzdötte fel magát egy építőipari vállalatnál, végül hitelből házat is vásárolt az egyik külvárosi negyedben. A négytagú család pénzügyeit kőkemény szigorral tartotta kézben, háztartásbeli feleségének a buszjeggyel is el kellett számolnia, a bolhapiacra vagy a diszkontáruházban kapható öteurós műbőr táskák náluk luxuscikknek számítottak. Az asszony pedig asszimilálódni szeretett volna, könnyed francia életformára, tengeri herkenytűs vacsorára, Chardonnay-ra, elegáns retikülre vágyott, de a kérelhetetlenül kormányzó férj mellett, képtelenül és jövedelem nélkül, csak a háztartás meg a két konok gyermek ellátása volt az egyedüli perspektívája. Évente két alkalommal hazarepültek Madagaszkárra, amikor is ápolhatta a saját, valamint a férje beteg anyját, ezt a szerepet a népes malgas család ilyenkor előzékenyen átadta neki, elkerülendő, hogy kimaradjon a családi kötelezettségekből, és így megóvták a lelki-furdalástól. Lelkiismeret-furdalása nem is volt Razafindranaivonénak, viszont a sokadik öngyilkossági kísérlete után feküdt a kórházban, és a férjétől gyengédséget meg egy olyan telitalpas papucst kívánt, amit én is viseltem. – Képtelenség! – szóltam félhangosan ekkor, mert az orvosi szoba ablakát eltakaró

esőfüggöny mögött látni véltem valakit, aki a kerti padnál áll vagy inkább furcsán, kétfejűen mozog. Leclerc volt az, fejen állt a zuhogó esőben, csónakcipős lábai felfelé kalimpáltak, miközben a szemébe csöpögő sáros lé mögül figyelte, hogy az eső a földből ered és az égbe hullik.

Leclerc egyik hétvégén Tours-ba utazott a szenegáli nagynénjéhez, aki már várta. De végül mégsem találkoztak, mert útközben meztelenre vetkőzve leugrott a Wilson hídról. Ez volt a legutolsó lázadása.

RÉVÉSZ ÁKOS, Időtlen ideje-sorozat 10., 2017

VILLÁNYI LÁSZLÓ

Folyton folyvást

VILLÁNYI LÁSZLÓ (1953) Győrzármoly

A gesztenye gömbölyödésén méri a nyár múlását.

Kitől kapott felhatalmazást, aki folyton folyvást Istenre hivatkozik?

Az ágak közé biciklizik, hadd simítsanak végig arcán a szomorúfűz levelei.

„Álmomban évtizedekkel később ért hozzám az átadás; már nem tudtam levenni a labdát.”

Ezen az állomáson szállt vonatra, hogy megérkezzen hozzád; integetsz a hajdani lánynak.

Mintha szerelembe vihetné, úgy gombolja be kockás ingét.

Valaki más életéből ér utol a zápor.

Életemen túlra

„Nem ismertem rá; eltakarta az öregség.”

Közömbös maradt kincsekkel teli rakományok láttán, semmi sem ér föl mindahhoz, amit ő kapott a nőktől.

Időzz el egy megfáradt kéz szépségén; évtizedről évtizedre.

„Már alig emlékszem arra a valakire, aki a vasútállomás pénztáránál, a kérdésre, hogy meddig kéri a jegyet, azt felelte: reggelig.”

A júliusi délutánban egy vörösbegy egészíti ki Vivaldi nyarát.

Valaki életemen túlra vitt álmomban. Értetlenkedtem, aztán vigasztalón felötlött: hamarosan találkozom Deák Lacival.

Fut az időből, ki, egy másik időbe.

L. SIMON LÁSZLÓ (1972) Agárd

L. SIMON LÁSZLÓ

Vidd el magaddal!

„Auch das Schöne muß sterben!”
Schiller

*Vidd el magaddal a szívem, ha elmész,
vidd, s ne nézd, mivé lesz nélküle a test,
miként fakulnak a vérrel hímzett minták,
mígnem láthatatlanná válnak az apró hibák,
ahol egykor megakadt a tű, s elszakadt a cérna.
Ne fordulj meg, úgysem tudsz ölelni lázas álmokat,
foglalt a kéz és elillantak a vágyak,
ezer és ezer szorítás is kevés lenne,
hogymint újra csokorba kösd,
mit elengedtél a szívemet kérve.
Vidd el magaddal a szívem,
s ne nézz hátra,
csak szorítsd, hogy sokáig érezd a dobogást,
a felhőket felszakító lüktetést,
s az út végén mosd le magadról a szennyet,
ha újra szabad lesz kezed.
Vidd magaddal a szavaimat,
erekként hálózzák be a szívem,
s mikor már lassul a lüktetés,
tetováld bőröd belsejébe őket,
hogymint csak te lásd, te értsd, te érezd,
mi az, mit kimondani képtelen voltam,
amikor bordáim közül utat tört magának a hallgatás,
és csak a csont csattanása, a hús sercegetése,
az erek pattanása beszélt:
a szív nem magányos, a test lett árva nélküle,
és minden, mi voltam,
úgy oszlik szét, mint hirtelen szélben
a virágillatú szenvedély.
Vidd el magaddal a szívem, ha elmész,
s ne akard cserébe ott hagyni a tied,
hagyd gyászolni a hegyeket,
esőtáncot járni a fákat,
lábukhoz simulni az emlékeinket,
az ég már nem kék,
a föld már nem a miénk,
s nem tud ennyi fájdalmat felszárítani a Nap.
Csak menj, ne nézz hátra,
én már szív és test nélkül is létezem,
míg állnak a szavakból rakott falak,
a mondatokból épített templomok,*

míg megtartják az eget
a versekből faragott oszlopok,
csak menj, mert már nélkülem is tudod,
mivé válhattunk volna együtt.
Vidd el magaddal a szívem, ha elmész,
vidd, s ne nézd, mivé lesz nélküle a test,
miként fakulnak a vérrel hímzett minták,
mígnem láthatatlanná válnak az apró hibák,
ahol egykor megakadt a tű, s elszakadt a cérna.
Csak menj, menj, és ne nézz hátra!

BENE ZOLTÁN (1973) Szeged

BENE ZOLTÁN

Halál, eset

Az öregasszony arcán legyek mászkálnak. A narancssárga függönyön átszűrte napfény természetellenesen világítja meg az ablakkal szemben álló fotelt, benne a test felső részét. Az egyik légynek beszorult a lába az orr mellett húzódozó mély barázdába. Az öregasszony túri. Azt is, hogy a rovarok igyanak a szeméből. Nem tehet mást, halott.

Hét órát utaztam idáig, három átszállással, húszkilós hátizsákkal, a végén négy kilométert kutyagoltam a vasútállomástól a falu széléig, aztán még kettőt az úti célomig: Kossuth utca 77., özvegy Birkás Péterné háza. Hiába csöngettem, nem történt semmi. Belöktem a kaput, a sivár udvaron keresztül a gangos házhoz mentem, kopogtattam, s mivel továbbra sem kaptam választ, benyitottam. Az ajtó nem volt kulcsra zárva. A konyhába vezetett, onnan nyílt két szoba meg a kamra. Az egyik szobában, itt, előttem, a fotelben, alighanem özvegy Birkás Péterné tetemét lepik a legyek. Aprócska szoba, hatalmas ágygal, nyilván Birkás Péter is ebben halt annak idején a felesége mellett, meglehet, szerelmesen összesimultak egykor, bár az sem kizárt, hogy mindig tartották a távolságot. Az ágygal szemközt ódon szekrény terpeszkedik, előtte a fotel, benne a halott, kicsit odébb asztalka, a sarokban televízió, mellette könyvespolc, rajta a *Világirodalom remekei* sorozat mintegy ötven kötet, a falak fehérre meszelve, a háromágú csilláron pókháló. A másik szoba lett volna az enyém, ez immár egyértelmű. Oda pakolom be a hátizsákom. Nyugodt vagyok, kimért léptekkel távozom, a templomtorony irányába bakatok. Ott kell lennie a közigazgatásnak, polgármesteri hivatalnak, rendőrsnek. Vagy ha más nem is, egy kocsmá mindenképpen kell legyen arrafelé. Rendőrség nincsen, erre hamar rájövök, a hivatalt azonban könnyedén megtalálom a templom szomszédságában, szemben a becsületsüllyesztővel. Ketten ülnek egy asztalnál, fiatal lány és középkorú férfi. Elmondom, miért jöttem. Szállásom van özvegy Birkás Péternénél, azonban a házigazdám elhunyt, mielőtt megérkeztem, én már csak a hullát találtam otthon.

– Ez hülye vicc – szögezi le szigorúan a férfi.

– Viccnek valóban hülye – ismerem be –, de sajnos ez az igazság.

Elkérlik a papírjaimat, rákérdeznek minden adatomra, akkurátusan, többször is. A lány gépel valamit egy viharvert számítógépen. Aztán telefonálnak, s pár perc múlva megérkezik a mezőőr, a hivatali férfival együtt beülünk az autójába, visszahajtunk a Kossuth utca 77. szám alá. Özvegy Birkás Péterné ugyanúgy ül a foteljében, mint húsz-huszonöt perccel korábban. Televízió viszont már nem áll a sarokban, a konyhából is hiányzik a gáztűzhely. Nem szólok a hiányokról, nem akarok még jobban belekeveredni az ügybe.

A hivatali ember gondterhelten nézegeti, bökdösi a halottat. A mezőőr káromkodik egy cifrát.

– Maga mit akart itt? – förmed rám ellenségesen.

– Szociográfiát írok a régi bányavidékekről – mondom. – Anyagot gyűjteni jöttem.

A mezőőr lehiggad, legyint. A hivatali ember felém fordul, a nevemet ismétli, bizonytalan, kérdő hangsúllyal. Bólintok.

– Hát persze – villan egyet a tekintete –, magával íméleztünk a múlt héten.

Velem bizony.

– Gondolom, nem akar itt maradni a házban.

– Nem nagyon – vonogatom a vállam –, de ugyan hová mehetnék?

– Megoldom – nyugtat meg a hivatali ember, s még a vállamat is megveregeti barátságosan, mielőtt lázas telefonálgatásba kezd.

A mezőőr megkér, hogy menjek át a másik helyiségbe, üljek le, ne zavarjam őket. Úgy teszek, ahogy jónak látja. Várakozunk. Félóra is eltelik, mire megérkezik a mentő és a rendőrautó. Fölveszik a vallomásomat, miközben özvegy Birkás Péternét szakszerű módon fekete nejlonzsákban helyezik el és elszállítják.

– Nem maradhat itt, a házat le kell pecsételnem – közli a nyomozó, nyugtázott ábrázatú, korán kopaszodó férfi. Megértem. A hivatali ember integet, én sietve belebújok a hátizsákom hevedereibe, indulok utána.

– Jöjjön velem – mosolyog rám, miközben betuszkol a mezőőr kocsjába. Mivel nem hagy időt arra, hogy levegyem a málhámat, összepréselődve zötyögök a hátsó ülésen. A falu központjában jobbra fordulunk, a Kossuth utcáról az arra merőleges Széchenyi utcára, annak a végén a Tompa közbe kanyarodunk, egyetlen háza előtt fékezünk. Enyhén lefejelem az anyósülés fejtámláját.

– Meg van beszélve, itt megszállhat – fordul hátra a hivatali férfiú. – Mondja, hogy a Tótum küldte.

Kikászálódok az autóból, a homlokomat dörzsölgetve köszönetet rebegek, becsöngetek. Semmi. A mezőőr fölbőgögteti a motort, nagy gázzal elhajt. Újra csöngetek, megint következmény nélkül. Belököm a kaput, a kopár udvaron keresztül a gangos házhoz megyek, kopogtatok, s mivel továbbra sem történik semmi, benyitok. Az ajtó itt sincs kulcsra zárva, és itt is a konyhába vezet. A faragott lábú asztal közepén fazék, előtte két tányér, egy-egy kanál. A fazék tartalma még gőzölög.

– Jó napot kívánok! A Tótum küldött – ez faktum, gondolom magamban, legalábbis ebben bízom. – Jó napot!

Válasz nincs. Kezdem rosszulérezni magam. Eddig álltam a sarat, úgy viselkedtem, mintha egy filmet néznék, most azonban enyhe nyomás nehezedik a mellkasomra. A konyhából itt is két szoba nyílik, meg a kamra. Az egyik szoba takaros, a berendezése egy szekrény, egy íróasztal, fölötte, a falon polc, rajta egy Biblia és két Berkesi-regény, a sarokban heverő, éjjeliszekrény, olvasólámpa.

– Jó napot!

Leteszem a hátizsákomat a heverőre, a rugók nyöszörögnek. Átbotorkálok a másik szobába. Szintén kellemes, bár enyhén dohsszagú, az egyik falra reklámot toltak, szemben vele szekrény, benne lapos képernyős tévé. A reklámién egy meztelen nő fekszik. Ötvenéves lehet, megviselte az élet. A hasán több heg húzódik, az egyik mellén ugyancsak. A homlokán impozáns, rikítóan zöld ájtatos manó ül, harciasan mered rám, mellső lábait dörzsölgeti, akár a fősvény, ha pénz áll a házhoz. Legszívesebben menekülnék innen, ehelyett a franciaágy végébe gyűrt pléddel (vágató lovak díszítik) betakarom a holttestet, ájtatos manóstul. Nincs rajta külsérelmi nyom, árulkodó jelet nem látok. Lefeküdt és meghalt, vélhetően ennyi történt.

Idefelé, a vonaton valahányszor elszundítottam, mindannyiszor valamiféle viszkózus anyagban lebegő, nyitott szemű testeket láttam álmomban, egyik-másik feküdt, mint ez az asszony a pokróc alatt, mások ülő testtartásban úsztak. Félek, hullák lehettek. Mielőtt fölriadtam, hozzájuk akartam érni, magamhoz húzni őket, lecsatolni a csuklójukról az órámat, ami érthetetlen módon hozzájuk került, mindegyikükhöz, megsokszorozódva. Ám erre egyszer sem maradt időm. Fölbredtem.

Lehet, hogy nem vagyok ártatlan.

Vissza kell mennem a hivatalba, ez kétségtelen, s mire visszaérek, innen is el fog tűnni a tévé és a gáztűzhely, talán a fazék tartalmát is megeszi valaki. Inkább nem mozdulok, állok a szoba közepén úgy egy órán keresztül, aztán magamra veszem ismét a hátizsákom és elindulok. Nem a falu központja, hanem a hegyek felé. A gázos, elhanyagolt kert végében kezdődnek. A falu egy keskeny völgybe épült, a göcsörtös törzsű, vén szilvafák között nekivágok az emelkedőnek. A hegy derekán ösvény kanyarog, keletnek fordulok, a Nap a hátamat tüzi, szedem a lábam. Hamarosan a temetőhöz érek, gondozott, virágokkal borított sírok közt igyekszem tovább. Birkás Péter márvány síremléke mellett először megtorpanok, aztán megszaporázom a lépteim, a temető sarkából bozontos szőrű korcs kutya figyeli a megrökönyödésem, az egyik fake részt tövében macska szundikál, álmában megnyalja a szája szélét. Nem lehet ezt így, mégsem lehet, gondolom. Megmagyarázni képtelen vagyok, miért nem, mégis világos, hogy nem. Megállok, a szemembe csorgó verejtéket nem törölöm le. Pár perc múltán leereszkedem a sírok között, ismét a hivatal felé tartok. Ha ez a sorsom, hát legyen ez.

Szemembe tűz a nap, arcomon folyik az izzadság. Délután négy óra, zárt ajtókra találok. Szemben, a kocsmában elhasznált arcú, vizenyős tekintetű emberek. Felém sem fordulnak, amikor belépek. Kivéve egyet, a hivatali férfit (alkalmasint Tótum a beceneve). Kérdőn néz rám. Megadóan, talán némi kétségbeeséssel csóválom a fejem.

– Az is? – pattan föl az asztal mellől. – Ne mozduljon innen! – parancsol rám. – Ne engedjétek sehová! – veti oda a kocsmánépnek.

– Nem engedjük – motyogja egy Krisztus-szakállú halálfej.

– Nem is akarok menni – rogyok le egy székre, sört kérek, a pultos csapol egy korsóval, a Krisztus-szakállú halálfej odateszi élém. Nem kérdeznek semmit, nem érdeklém őket. A bárzsingom bizsereg a sörtől, lehunyom a szemem. Kicsusszanok a hátizsák hevedereiből, várom a rendőrséget. Ezúttal be fognak vinni, ezzel tisztában vagyok. Ám az órák csak telnek, és a rendőrautó nem érkezik. A kocsmánép focimeccset néz, én újabb sörtöt iszom, később a buszmegálló bódéjában alszom (nem emlékszem, miként kerültem oda), reggel az iskolába induló gyerekek megdobálnak kavicsokkal, arra ébredek. Egy busz megáll, a gyerekek föltódulnak, próbálom fölszállni én is. A sofőr ingatja a fejét. Nem lehet, nem vihet el. Nem ellenkezem. Maradok. Tudomásul veszem, hogy tisztázni kell a dolgokat. Okvetlen meg kell próbálni.

Visszamegyek a kricsmibe, a Krisztus-szakállú halálfej fekete mosollyal üdvözl. A reggeli magazin megy a tévében, Tótum bekukkant, elégedetten nyugtázza, hogy itt vagyok. A rendőrség nem érkezik meg azon a napon sem, nem keresnek, nem jönnek értem. Este parádés meccset nézek végig, egy spanyol és egy angol klubcsapat heroikus küzdelmét, később a buszmegálló bódéjában alszom (nem emlékszem, miként kerültem oda), reggel az iskolába induló gyerekek megdobálnak kavicsokkal, apró, szúró fájdalmakra ébredek. Egy busz megáll, a nebulók föltódulnak, én maradok, meg sem kísérelm követni őket. Visszabattyogok a kricsmibe, a Krisztus-szakállú halálfej ma is fekete mosollyal üdvözl. A tévében a reggeli magazin megy, épp a tegnap esti meccs összefoglalóján van a sor, Tótum bekukkant, elégedetten nyugtázza, hogy még mindig itt vagyok. A rendőrség nem érkezik meg aznap sem, nem keresnek, nem jönnek értem. A következő napokon sem. Miután eltemetjük Birkás Péternét, a kocsmáros megengedi, hogy a raktárban húzzam meg magam éjszakára, amíg értem nem jönnek. Vigasztal, hogy túl leszek rajta hamar, ártatlan vagyok, ebben ő bizonyos, csak egy kis kellemetlenség, aztán vége. Sóhajtozva hallgatom, pedig valójában újra nyugodt vagyok. Mindenestre egykedvű.

A kocsmánép lassan hozzám szokik, én hozzájuk szokom. A Krisztus-szakállú halálfej elporol sakkban is, dámában is, a tévében a meccseket már unom, a biliárd nem kelti föl az érdeklődésem, a gazzal benőtt tekepálya a hátsó udvarban még annyira sem. A rendőrség csak nem érkezik meg értem, napról napra hiába várom őket. Azért még reménykedem.

RÉVÉSZ ÁKOS, Időtlenység ideje--sorozat 11., 2017

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle XII.

Zenetörténetet 1961-ben Kókai Rezső és Fábian Imre *Századunk zenéje* című könyvéből tanultam. Tudós alaposággal megírt, adat- és gondolatgazdag, a 20. század zeneművészete iránt érdeklődők számára ma is haszonnal forgatható kézikönyv.

Böngészem a terjedelmes névjegyzéket, értelmezem a legjelentősebb zeneszerzők nevének számszerű előfordulását. Bartók Béla: 24; Hindemith: 29; Milhaud: 27; Satie: 21; Schönberg: 60; Sztravinszkij: 61 – a számok egyértelműen bizonyítják, hogy a két magyar zenetudós valóban *századunk*, azaz a 20. század európai zeneművészetéről írt összefoglaló művet.

Kortűnet: az 1950 óta Bernben élő, már a 2. világháborút megelőző évtizedben Európa-hírű magyar zeneszerző és zenetudós nevét még egy felsorolásban sem említik meg – Veress Sándorról hazánkban 1961-ben a két zenetudósna hallgatnia kellett. Eric Satie, Stuckenschmidt, Stockhausen, Honegger, Schönberg nevét már megismer(het)tem 1961-ben, de nem én voltam az itthon élő, akkor fiatal magyarok közül az egyedüli, aki csak a nyolcvanas években vagy még később ismerkedhetett meg Veress Sándor nevével, műveivel.

Nézegetem a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság hetilapjának – Jövendő, 1945. október 13. – tizedik oldalán a fényképet, olvasom a tömör képaláírást: *Veress Sándor, a Zeneművészeti Főiskola tanára előadást tart a Bartók-emlékesten.*

1945 őszén még nem persona non grata Magyarországon Veress Sándor, még nem a kommunista párt vezéreinek kizárólagos joga, hogy eldöntse: Bartók Béla életműve vajon *reakciós* vagy *haladó*, s hogy bemutatható-e színpadi műve, *A csodálatos mandarin*. 1945 őszén még senki sem gondolt arra – talán még a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság hetilapjának szerkesztőségében sem –, hogy eljön az a nap, amikor a Magyar Dolgozók Pártjának álcázott hazaáruló kommunista *sejt* mindenható politikai bizottsága 1955. október 6-án úgy dönt: bemutatható a Bartók-balet, de csak két alkalommal, és nem lehet elismerő, csak kritikus sajtóvisszhangja!

Veress Sándor neve 1961-ben nem írható le Magyarországon: aki *disszidált* és Nyugaton él, az hivatalosan nincs, nem létezett, nem létezik.

Emlék a múlt század hatvanas éveiből: kíváncsi egyetemi hallgató voltam, faggattam Király István tanár urat (akkor már nem *tanár elvtárs* volt!), hogy miért nem hallunk, olvasunk Márai Sándorról. Tanárom ellentmondást nem tűrő válasza: *Márai Sándor kihullott a magyar irodalomból. Márai Sándor nevű magyar író nincs.*

A Jövendő következő oldalán kulturális *hír*: sajtótóftó a Magyar–Angol Társaság 1945 őszén alakuló közgyűléséről. *A kép jobb oldalán Márai Sándor és Heltai Jenő.* A népszerű író, Márai Sándor csak 1948. augusztus 31. után *hullott ki a magyar irodalomból*, s lett persona non grata, mert nem tért vissza Európából szocializmust építő hazánkba.

Harmadik kép: a Magyar–Amerikai Társaság alakuló közgyűlése. Az elnökségi asztalnál ül Kéthly Anna, az ismert, népszerű, szociáldemokrata politikus, aki ezen az őszön lidérces álmaiban sem gondol arra, hogy elvtársai (kommunista sugallatra!) 1948-ban kizárják évtizedek óta hűséggel szolgált pártjából. Elképzelni sem tudta, hogy 1949-ben a kommunisták ítélet nélkül börtönbe zárják, majd életfogytig tartó fogolysorsra ítélik. (Nagy Imre „megszánta”: 1954-ben amnesztiával szabadult!)

Régi fotókon régi sorsok.

Negyedik kép: bájos, néhány vonallal körülhatárolt női arc, Jean Cocteau francia író, költő, idősebb fenegyerek rajza. A Nemzeti Kamara Színház mutatta be *Szent szörnyetegek* című színművét, s a Jövendő névtelen újságírója fontosnak tartja az olvasókban tudatosítani: „Cocteau nem tartozik azok közé az írók közé, akik az ember és a társadalom problémáit a nagy materiális összefüggések elemzésével igyekeznek kibogozni.”

Tamási Áron sem lelkendezett a bemutatás után, őt sem bűvölte el a francia író színdarabja, de a magyar író nem világnézeti alapon marasztalta el a francia író. Tamási Áronnak a tartalommal, pontosabban a színdarab tartalmatlanságával van gondja: „a szerző becsapott, de ennél az észrevételnél még jobban elszorított az a tény, hogy se jót, se rosszat nem sikerült a szerzőnek írnia. Szóval semmit sem írt: s vele együtt mégis úgy kell tennünk, mintha írt volna” (Színház, 1945. október 10.).

Jó lett volna látni 1945 őszén azt az előadást, amelyet Tamási Áron szerint *megmentett* „a romok közül fel-felrepülő” Bajor Gizi magával ragadó alakítása.

Napjainkban a Nemzeti Színházban a *Szent szörnyetegek* előadását Nagy-Kálózy Eszter és Rátóti Zoltán színpadi jelenléte menti meg. Lehet, hogy koroktól, divatoktól, világnézetektől, uralkodó eszméktől, politikai rendszerektől függetlenül a színházban mindig a *színész* az igazi főszereplő?

Ötödik kép: *Szent Johanna civilben* – Gobbi Hilda (Johanna) világosszürke kosztümben, Várkonyi Zoltán (a dauphin) sötét öltönyben. A próba feszült pillanata: „Johanna föllekesedik, hosszú tirádát mond. Gobbi hirtelen elhallgat: – Nem jó! Szavalás! – Aztán félhangon hozzáfűzi, mintegy a maga megnyugtatóására: – De majd nem lesz szavalás.”

1945. október 19-én mutatták be a Nemzeti Színházban, Major Tamás rendezésében Bernard Shaw *Szent Johanna* című drámáját. Harminchét év múlva, 1982-ben jelent meg Gobbi Hilda emlékirata: *Közben...* A színésznő úgy emlékezett: három hét megfeszített próba után 1947-ben játszotta Johannát. A színházi iratok tanúsága és a korabeli hetilap szerint – negyvennégy alkalommal 1945-ben.

Gobbi Hilda 1982-ben felidézi azt a pillanatot, amikor a Nemzeti Színház lépcsőházában Somogyi Erzsébet – aki nagyon remélte, hogy ő lesz Johanna – a frissen kapott szereppéldányt kitépte a kezéből, földre dobta és megtaposta. Az előadással kapcsolatban a hajdani Johannának ez az egyetlen emléke. „1947-ben, úgy emlékszem...”

Kényszerű hosszú szünet után, 1945. október 19-én Gobbi Hilda mint Szent Johanna lépett először a Budapest ostromakor súlyosan megsérült, sebtiben helyreállított Nemzeti Színház színpadára. Lehet ezt a pillanatot elfelejteni?

Magyar színpadon az első Szent Johanna 1924-ben Bajor Gizi. A Gobbi Hilda által rajongva csodált, bálványként tisztelt színésznő alakításának telkét terhelő emlékével a próbák során kell megküzdenie. Szent Johannaként 1936. február 8-án a Belvárosi Színházban Bulla Elmának tapsorkános, *falrengető* sikere volt. E siker sokakban elevenen élő emlékét kell elfelejtenie Gobbi Hildának a Nemzeti Színházban 1945. október 19-én. A bemutatót megelőzően egy névtelen újságíró is Bulla Elma *felejtethetetlen* sikerét emlegeti, és megjegyzi: „Gobbi Hilda színészi egyéniségében pedig szerencsésen keveredik a paraszti keménység és a beteges megszállottság” (Fényszóró, 1945. augusztus 26.).

Pedig... Nyelvtanilag: kötőszó. A színésznő lelkében: goromba tűszúrás.

Tíz év múltán mutatják be újra Budapesten Bernard Shaw drámáját (Magyar Néphadsereg Színháza, 1955. november 25.); újra Bulla Elma játssza Johannát; újra sokan és sokféleképpen elemzik, méltatják, magasztalják alakítását, s akik emlékezhetnek – nézők, kritikusok, színházi emberek –, valamennyien elragadtatással emlegetik a húsz évvel korábbi színházi csodát.

Elpereg még húsz év: „*A halhatatlan Jeanne d'Arc* – Magyarországon 1924-ben, egy esztendővel a New York-i ősbemutató után Bajor Gizi szólaltatja meg a Magyar Színházban. A kritikák magasztalják Bajor lírai alakítását, de a dráma első igazi magyar sikerét a már említett belvárosi színházi előadással aratja, Bulla Elmával a főszerepben. »Bulla Elma nélkül aligha adták volna elő a darabot...« – lelken-dezik Hevesi Sándor a Színházi Életben” (Film Színház Muzsika, 1975. október 11.).

A cikk írója egy felsorolásban Gobbi Hilda nevét is megemlíti.

Három évvel később terjedelmes interjú Bulla Elmával. A színházi kritikus hódolata: „.....Johanna is él. A kollégáim pontosan megválasztott jelzőihez – »törékeny«, »erős«, »belső izzású« – én még azt is hozzátenném: iszonyúan magányos. Amikor Bulla Elma Johannája a tömeg közepén áll, vagy imádkozni letérdel, mintha légköbméterekben volna mérhető ez a rásúlyosodó magány” (Új Tükör, 1978. november 26.).

Vajon mikor felejtette el Gobbi Hilda, hogy 1945-ben ő is volt Szent Johanna magyar színpadon?

Hatodik kép: Marlene Dietrich Hollywoodban egymillió dollárra biztosított világszép vádlója és bokája! Lábát fogva emeli magasba két boldog férfi a világhírű színésznőt, hogy egy, a repülőgép ablakán kihajoló, hazatérő hős amerikai katonát Marlene Dietrich átöleljen, megcsókoljon. Villanásnyi pillanat három férfiember életében. Gondolom, évtizedekig kitaró boldogságos mesélő: *Amikor én egy világsztárral csókolódtam... amikor foghattam a lábát...*

Hetedik kép: puha fotelbe süppedő, csábosan mosolygó, Los Angeles-i háziasszony, Mrs. Monroe keresztbe tett gyönyörű szép, selyemharisnyába bújtatott lábcskái. A hölgy éppen ügyvédjével tárgyal a válás utáni tartásdíj nagyságáról. Férje kíván elválni tőle; az ok: „felesége a reggelinél hálóingben jelent meg”. A tartásdíj megítélése nem kérdéses, mert számtalan tanú bizonyítja, hogy „Mrs. Monroe a legjobb háziasszony az egész környéken”.

Los Angelesben 1944-ben 17 803 válóper volt, előfordult, hogy három perc tárgyalás után a bíró már ki is mondta a válást, s megítélte az asszony által követelt tartásdíjat. Hölgykoszorú, hosszú kép-

sor: „Ezt a 24 embert egy napon választották el.” Nyilatkozik a divatos, évi 250 000 dollárt (akkor!) kereső ügyvéd: „...a háború befejezése után Amerikában a válások száma még jobban fog növekedni: hazajönnek a gyors házasságot kötött katonák, és azt fogják látni, hogy a dolgok nem mennek egészen úgy, ahogy ők azt elképzelték. Azt mondja ez az elismert válási szakértő: »Az USA férfiai részére most véget ért a katonai háború, és elkezdődik a házassági hadjárat. Ez a helyzet.«”

Mint egy elegáns, felkapott fodrászüzletben, úgy üldögélnék a válni készülő hölgyek – köztük nyakában ezüstróka keppel a mindenre elszánt Mrs. Monroe – az ügyvéd tágas várószobájában. Az új kor előszele: „A legnépszerűbb válóok a »szellemi durvaság«, ebbe minden belefér, attól kezdve, hogy a férj sokáig olvassa az újságot, egészen addig, hogy nem ízlik neki otthon a bifszték.”

Valószínűleg Los Angelesben akkor nem sokan sejtették, hogy milyen torz, lélekromboló, erkölcspusztító, szabadságmaniás világtörténelmi változások előszele fújdogál az amerikai válóperes tárgyalásokon; Magyarországon roppant boldog volt és nem győzte csodálni asszonyát az az újságot sokáig olvasó férj, akinek otthonában hitvese vacsorára bifsztéket készített – 1945 inflációzuhatagos őszén.

Nyolcadik kép: a kis kopasz gazember és jakut felesége október 7-én, a budapesti törvényhatósági választások napján, a szavazás után mosolyogva ballag hazafelé. Rákosi Mátyásné fején fekete turbán – a harmincas években ilyet és hasonlót viseltek a divatosan öltözködő, elegáns budapesti hölgyek. A Magyar–Szovjet Művelődési Társaság hetilapjának szerkesztői, munkatársai *hangosan* természetesen kommunisták, de *halkan* sokat megélt, sok mindent túléltek pest-budai polgárok. Jöttek a németek, mentek, jöttek az oroszok, maradtak, de néhány háborús év alatt nem lehet elfelejteni mindent, ami volt. Nyomtalanul nem tűnik el egy pillanat alatt a régi Magyarország. Lám, Rákosi elvtárs felesége sem jár hajadonfótt. A turbán az már majdnem kalap, és ha Rákosiné turbánt visel, akkor a kalapot sem kötelező *polgári csökevénynek* tartani.

Képsor a szovjetbarát hetilapban a londoni masamódok egyesületének albumából: *Hatórai kalapok*. Tollak, tüllök, selymek, fodrok, virágok, fátylak – *szeszélyes kalapkák*. Magyarázat is tartozik a kalapcsodákhoz: „Az itt elsőnek bemutatott modelleket hivatali munka után hordják, késő délután, amikor már a munkanap öltözéke az esti eleganciába megy át. Ezért nevezik az ötőrai tea mintájára hatórai kalapnak.”

Kérdés, hogy a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság hölgytagjai a munkanap öltözkékében vet-

tek-e részt a párttaggyűlésen, vagy az esemény jelentőségére való tekintettel addigra már *átmentek* esti eleganciába.

Az elvtársnők a londoni masamódok egyesületétől nem rendelhettek kalapot, de az apróbetűs hirdetés szerint turbánt a Lampert cégtől igen: „hozott anyagból (kötöttből is) – Andrassy út 40. (Párisival szemben)”.

Kilencedik kép: *Szálasi a politikai rendőrség fogdájának ablakából néz szembe megszolgált „jövendőjével”*. A hetilap címdala: ráccsal keretezett homályból a fényképésszel – és a lapot kezében tartó olvasóval – farkasszemet néző nyilasvezér engesztelhetetlen gyűlöletet sugárzó tekintete.

1945. október 3-án az Amerikai Egyesült Államok repülőgépen Budapestre szállította, s ezt követően átadta a magyar kormánynak a háborús főbűnösök első csoportját. Képek a hetilap páros oldalán: 1944. október – a Magyarországot végső romlásba döntő nyilas csűrhe hatalomátvétele. Képek a hetilap páratlan oldalán: 1945. október – börtönpriccsen életről-halálról merengő, gyűrött arcú, sorsukra váró nyilasok.

Bűnösök, hazaárulók: ők már tudják, mi vár rájuk; tudják a *jövendőt*.

Az a főváros bombázását, pincében rettegést, szeretteiért aggódást túlélő hölgy, aki a Lampert cégnél az Andrassy úton, szemben a Párisi áruházzal turbánt vásárol vagy rendel magának; az a színházzseregtő néző, aki jegyet vesz a Nemzeti Színház pénztárában a Szent Johanna előadására; az a pesti polgár, aki önfeledten tapsol a Nemzeti Kamara Színházban, amikor az összecsapódó függöny előtt a tetszésnyilvánítást köszönve meghajol Bajor Gizi; az az újságolvasó, aki boldogan nézegeti hetilapjának tízedik oldalán Marlene Dietrich csodálatra méltóan formás lábát; az a férj, akinek esze ágában sincs imádozott feleségétől elválni, de tágra meredt szemmel álmodozik egy közepesen megsütött, egri bikavér mártással, kakukkfűves erdei gombákkal ízesített, enyhén csípős angol mustárral felszolgált bifsztekről, amelyet utoljára néhány évvel ezelőtt Budán, a Horthy Miklós úton, a Ketter étterem kerthelyiségében evett; az a sokat olvasó értelmiségi, aki érdeklődve tanulmányozza Márai Sándor megjelent naplójegyzeteit („A jellem, ez a fontos rögeszme.”) a Színház 1945. szeptember 5-én megjelent számában – ők, a milliányi, háborút túlélő magyar eltökélten reménykednek...

Él magyar, áll Buda még... S csodának ez is épp elég – imádkozott a költő, Vas István, s a magyarok hitték, akarták hinni: lesz, igen, lesz még a Kárpát-medencében boldog magyar élet.

Jövendő – képes hetilap Magyarországon, 1945 őszén.

ZSIRAI LÁSZLÓ

A Napló

ZSIRAI LÁSZLÓ (1956) Budapest

Váci Mihály 1956-os naplóját adta közre a forradalom ötvenedik évfordulója alkalmából a nyíregyházi Váci Mihály Társaság Kulturális Egyesület és a budapesti székhelyű Váci Mihály Kör. Vállalkozásuk nem előzmény nélküli, hiszen az időközben elhunyt Tasi József a korábbiakban foglalkozott már Váci Mihály és felesége a forradalom alatti napokban tanúsított viselkedésével. A forradalom hiteles dokumentumának is tekinthető Váci-napló az eseményleírások mellett eredeti versfogalmazványokat tartalmaz. A Napló közreadása a Ladányi András szerkesztő által a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában végzett kutakodás eredménye, aki a publikálás céljával emelte ki a Váci-hagyatékából. A kopott, kék keménytáblás, spirálozott, vonalas füzet kék tintával írt verseit, fogalmazványait 1956. szeptember 30. és október 15. között írta a költő.

„A forradalom kitörésekor, 1956. október 23-án és a többi napokon Váci Mihály Budapest utcáin tartózkodott. Ott volt minden fontos történésnél. Áthattotta a forradalmi hevület, és lázban égett. Nyilván este, vagy másnap, még az események hatása alatt lejegyezte gondolatait-érzelmeit. Valószínű, nem volt otthon új füzet, elővette a teleírt kék spirálfüzetet, amelynek a *Béna ököl* címet adta. Mivel az volt a szokása, hogy a füzet egyik oldalára írt, így megfordította a vonalas füzetet, és ott kezdte írni a naplót, amely 19 oldalon a lap jobb oldalát foglalja el, míg a másik oldalra a már említett versciklusok kerültek megfordítva.

A napló egyben torzó is, mert hirtelen abbamaradt. Szinte az elbeszélés közepén szakadt meg. Mintha csak egy pillanatra tette volna le a tollat a kezéből a költő, hogy mély lélegzetet vegyen, és rögtön folytatja. Nem így történt. A napló így torzó-jában is felemelő, megrázó és csodálatos. A forradalom hiteles, pontos beszámolója és egyben dokumentuma, átítva a költő érzelmeivel. A forradalom alatt kevés ilyen mű született, illetve nem is tudok még csak hasonlóról sem. Nyilván a mű kíváncsival hagy maga után a megfogalmazásban és a stilizálásban is. Az események sodrásakor Váci Mihálynak bizonyára nem volt ideje a stilsztikára és a stílusjegyekre vigyázni. Később ezért az írásért már börtön járt volna. Így valószínű, a polcok mélyén pi-

hent a napló, abban az állapotában, ahogy azt megírta. Azt gondolom, ahogy így az első fogalmazásban kitörtek, kiobbantak Váciból a gondolatok – amiket még aznap papírra vetett –, ettől nagyobb a napló hatása, ereje, sodrása és hitelessége.

A következőkben olvasható a jobb oldalon az eredeti kézirat, míg a bal oldalon a Tasi József által az Új Forrásban, 1996-ban publikált szöveg, ami azonos a Tasnádi Gábor által szerkesztett, *Lobogó jegenyék* címmel 2004-ben megjelent könyvben találhatóval – írta bevezetőjében Ladányi András.

Váci Mihály feljegyzései az alábbi mottóval kerültek most a szélesebb nyilvánosság elé: „Nem lesz előttem semmi szent / csak a magyar nép, s szenvedése, / s mind az, aki miatta nem pihent, / s a lobogót bemártva vérbe, / az ágyúcsővel szembe ment!” Váci a forradalmi napok fővárosi eseményeiről tudósít naplójában. Jelen volt minden fontosabb színhelyen, ahol az azóta emlékezetessé növekedett események történtek. Sinkovits Imre Petőfi-szobor talapzatáról elmondott szavatait említi például, majd a diákság tüntető felvonulásáról számol be. Gondolatfűzése híven tükrözi azt a valós lelkesedést, ami akkor áthattotta a menetben haladók sorait. Az írás a rádió felől hallatszó fegyverropogás hírével szakad meg.

A naplóban olvasható hosszú versrészletek a forradalmi történések lelki háttéréről vallanak, feltárva azt a helyzetet, ami a nemzet lelki egyensúlyának feltétele volt a magyar népből. Az okok között az ország vezetésének alkalmatlan volta a verses feljegyzések élén szerepel:

*Hány törtető titkár
és hány marcangoló miniszter,
elvetemült elnök,
hány here helyettes,
hány bárgyú bizottsági tag,
hány vétkes vezetőségi tag,
ó, hányan voltak itt még máma is,
hányan fonták falánkságuk háló hurkait
testünk köré, még ma is benne rángtunk
hálójukban, s egész befönt országunk,
hányan zümmögtek itt finom legyűrt [?] kocsik
zöngésével,*

s cikkáztak mint könnyű darazsak – kék fénnel,
ó hányan csörtettek –, ordító ordasok,
s nyúltak a porba lapulva – róka-ravaszok,

de most nem volt egy sem, aki kiálljon,
lehet:

Hazudni könnyű: hangos harsogók,
Zsarolni könnyű: zsarnok zsarolók,
Bűnözni könnyű – bérelt banditák,
Vétkezni könnyű – vásárolt vezetők,
Gyilkolni könnyű – gyöttrő gyilkosok.
Országot eladni könnyű: átkos árulók.

Népet irtani könnyű:

öletni lehet: őrült öldöklők.

De egy nehéz: – elibénk állni,
hangos harsogók,

Hazudni lehet: hazug harsogók,

De egy nehéz: – kiállni elibénk,

nagyon nehéz:

De egy nehéz: – előttünk állni,

nagyon nehéz: – nekünk felelni,

nagyon keserves: – mentegetőzni!

[nagyon keserves]: számot adni,

rettenetes lesz: megbűnhődni,

borzalmas lesz: – mindenért fizetni.

Később a Parlament előtti békés tüntetés váltotta ki belőle a következő sorokat:

Nem volt elég a könny, mit eddig facsartak
szemeinkből, nem volt elég a parázs,
a sok üszök, mit szemüregünkbe raktak,
nem volt elég a gyötrelmek mardosó savja,
mely szemünket üres gödrökké marta,
nem volt elég, hogy szemeink gyönyörű gyöngyét
kivájták pilláink közül, mint a kagylók drága
gyöngyét,

s a sírások füzéreire fűzték,
s szétpergő szilánkokra törték.

Csodálkozó kék szemünk a könnyek
arcunkba vajt medrében elszivárgott.
Szemünk olvadt ezüst tégelyéből
a könnyek [serege] sisteregve izzva sercegett,
s arcunkba szörnyű jeleket égetett-vágott!

E nép könnye nem volt még elég!
E nép könnye nem volt még elég!
látását még nem vette el egészen,
még látott valamit a könnyek zuhatagán át,
még látta, felismerte a gyilkos arcokat,
még megjegyezhetette, kik hajolnak fölé fegyverrel,
még látta,

szerették volna hát szemét kivájni örökre,
feltűzdelni a szuronyok hegyére,

hát bombát dobtak rá, fakadjon ki szeme,
buggyanjon ki, mint eleven seb,
ne legyen, csak szivárgó üreges sötét helye,
csak két üszkös seb maradjon, s a véres nyíláson
csorduljon ki vér-könnye szakadatlan,
agyveleje buggyanjon ki patakban,
csak ne lásson, ne lásson, ne lásson!

Bombát dobtak – de a robbanás
nem vakított meg: – letépte
szemeinkről a vakságot,
s ha hull a könny – csak tisztábbra mossa
szemünket, mely előtt a torkolattüzek
fényénél az igazság fellángolt.

Ezekből a sorokból is felmérhető, hogy Váci a magyar nép költője volt, a sokaság fia, aki szellemében hűen folytatta a néppel tűzön-vízen át lélegző Petőfi-hagyományokat.

E napló lapjain dokumentálta, hogy már ekkor elhatározta 1957-ben kiadott verseskötete címét: *Nincsen számodra hely.*

Nem csupán a napló lapjaira formált sorok mondanivalója, hanem a kortársak vallomásai szintén meggyőznek Váci szerepéről, véleményéről, és kiállásáról az 1956-os forradalom időszakában. Erről Ladányi András 2000-ben megjelent, Váci Mihály „Élj tiszta tüzeidben” című interjúkötetének összefoglaló bevezetőjéből alapos részletességgel értesül az olvasó: „Az interjúk készítésekor [1999-ben] megkérdeztem: vajon Váci Mihály hol volt és mit csinált 1956-ban? A legtöbben erről semmit nem tudtak, Váci írsaiban sincs erre vonatkozólag semmilyen eligazító nyom. Ifjú Szabó István szobrász azt mondta: »1956-ban nagy csalódások érték..., azt tudom, hogy Miska mindenben benne volt. – Ezt hogy érted? – Együtt eljártunk a Petőfi körbe. Nagyon dühös és mérges volt. Sokat várt a Petőfi körtől, és nagyot csalódott benne. Egymás között hosszú szócsatákat vívtak.« Serfőző Simon író: »Mindannyian olyan környezetben nőttünk fel, akiknek 1956 soha nem volt ellenforradalom, hanem mindig az volt, ami. – Hogyan viszonyult ezekhez Váci Mihály? – Nem emlékszem és nem tudok arról, hogy erről mit gondolt. Azt kell mondanom, hogy ennek az életművében nyoma sincs, illetve ha van, az nem biztos, hogy jó fényt vet rá.« Papp József Váci képzős osztálytársa: »Az még nagyon emlékezetemben maradt – amire sosem tértünk vissza –, hogy Miska majd-

nem sírva mondta el, hogy mit látott 1956. október 25-én a Parlament előtti téren. – Mit látott? – Ez számomra életre szóló megrendülést jelentett, mert ott feküdtek halomra löve az emberek egymás hegyén-hátán. Teljesen indokolatlanul és értelmetlenül haltak meg. Látta az emberek óriási mennyiségét. Könnyezve mondta: Ezt soha nem lehet elfelejteni. – Milyen oldalon állt ő akkor? – Azt mondta: Akik ezt csinálták, a világ legnagyobb gazemberei. Nem foglalt állást, csak arról beszélt: Ez embertelenség, kegyetlenség, hogy a megbékélő, békés, jó szándékú tömegbe orv módon belelőnek, lekasabolják őket. Ez tiszta Ázsia. Többet nem mondott erről.» Molnár József festőművész: »Amikor harcok folytak – november 4-e után –, hallottuk a dörgést. Együtt voltunk és beszélgettünk [Váci Mihállyal]. Tanakodtunk, hogy ez a nagy durranás torkolati tűzből ered-e, vagy becsapódás. Amint ezt a gondolatot felvetettük, a házunk megremegett. Kiderült, hogy a házunk földszinti lakását lőtték szét. A nagy durranás minket ért el. Mozogtak a falak. A por felkavarodott. Eszeveszeten futottunk le a pincébe. Az egész ház a pincében tartózkodott. Szorosan egymás mellett feküdünk egész éjszaka. Másnap délelőtt merészkedünk fel; mert akkor már annyira nem lőttek. Megnéztük, hogy mi történt. Azt tapasztaltuk, hogy a műteremnek nagyobb baja nem esett, csak a por hullott, a törmelék mindent betakart. – Kik találták el a házat? – Az oroszok. – Váci Mihály ezt hogy viselte? – Amikor kiderült, hogy a mi házunkban volt a becsapódás, mindenki pánikszerűen, leggyorsabb tempóban igyekezett a pincébe, így Váci Mihály is. Ott vártuk a végét. Volt ott olyan forradalmár vagy ellenforradalmár, egyszóval az oroszok ellen viselt fegyvert, aki hozzánk menekült le. Váci Mihály hamarosan megjegyezte: Ez a kiskatona akarja megvédeni az oroszok ellen Budapestet, és most gondolja, hogy fogja-e tartani a frontot?« Amikor Sárándi József költővel beszélgettem, elmondta, kár, hogy az emberek nem ismerik Váci Mihály 1956-os naplóját, mert akkor más véleményük lenne Váciról. Ezt a naplót ők az Új Forrásban már lehozták, amit Tasi József, a Petőfi Irodalmi Múzeum főosztályvezetője adott közre.

Felhívtam telefonon Tatabányán Monostori Imrét, az Új Forrás főszerkesztőjét, a Megyei Könyvtár igazgatóját. Postafordultával küldte a lapban megjelent Váci-napló másolatát.

Közben megtudtam, hogy az eredeti kézirat a Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ kéziratárchájában van, amit Juhász Máriától vásároltak meg.

Azonnal elolvastam a döbbenetes erejű írást. A félig prózában, félig versben írt irodalmi napló az 1956. október 23–27-i napok egyrészt hiteles tudósítása, másrészt Váci indulatainak verses lüktetése és lobogása.

A naplóból kiderül: Váci tevékenyen részt vett ezeknek a napoknak a történetében. A feleségével, Juhász Máriával, az egyetemi ifjúság soraiban, lelkesen felvonult a Petőfi-szoborhoz. A tömeggel együtt kiáltotta: »Rabok tovább nem leszünk!« Közvetlenül a Bem-szobor talpánál hallgatta Veres Pétert, és a tömeggel énekelte a *Himnusz*t, amikor a piros-fehér-zöld zászlóból kivágták a címet. A Parlament előtt Nagy Imre beszéde alatt kiabálta a jelszavakat. A Rádiónál is ott volt. [Amikor az ÁVH-sok a tömegbe lőttek.] Ezekben a napokban – a napló szerint – Váci a márciusi ifjak lobogásában ég. A gyűlölet, a tenni akarás és a szabadság részeges mámora kavarg az ezekben a versekben. Kár, hogy a napló megszakad, és nem folytatódik tovább.

Talán innen adódik, hogy Váci verseiben, prózáiban egyetlen negatív jelzőt sem találunk 1956-ról. Ezért is karolhatta fel az olyan fiatal költőket, mint Buda Ferenc, aki egy évet ült börtönben 1956 miatt. Mégis közölte a verseit az Új Írásban. Ennek tükrében talán érthetőbb a szerepe az első anyanyelvi konferencia megszervezésében. Erről Csoóri Sándor a következőket mondta: »Az elsők közé tartozott, akik megértették, hogy a nyugaton élő magyarokkal kapcsolatot kell teremtenünk. Nagy Károly, aki szintén arról a vidékről való volt, mint Miska és Amerikában élt, ő írt egy levelet Illyésnek, Kodálynak és Vácinak, amelyben felvetette az anyanyelvi konferencia ötletét. Ennek kivitelezése akkor nem volt egyszerű. Váci Miska nagyon bátran, szívósan hadakozott azért, hogy ez az anyanyelvi konferencia létrejöjjön. – Miért volt ez bátor tett? – Azért, mert az emigrációval kapcsolatot keresni az 1960-as években majdnem fölért egy kis hazaárulással, hiszen ezek mind 1956-osok voltak. Váci Miska tudott úgy árnyalni, hogy fontosabb volt számára az, hogy ezek magyarok voltak és a magyar kultúrához akartak tartozni, még akkor is, ha '56-osok voltak. Ezt ő mindenütt védte. Létrejött ez az anyanyelvi találkozó is. Ebben rendkívüli nagy érdeme van Miskának.«

Mire példa ez a napló? Arra mindenképpen, hogy a költők szíve és embersége milyen fontos és pontos iránytű lehet a társadalmi és az egyéni sors lelki terepén. (*Váci Mihály: A Napló, Váci Mihály Társaság Kulturális Egyesület – Váci Mihály Kör, Nyíregyháza, 2006*)

szülőföldem

ACSAI ROLAND

Szülőföldjeim

ACSAI ROLAND (1975) Budapest

Most az apám vagyok.

Hat-hét éves lehetek. Bőg a nagyapám tehene az istállóban. Ezt fogja a kocsi elé. Tejet ad, és fuvarozik vele.

Állok a vályogház fehérre meszelt sarkánál. A vályogfalban rések, kiáll belőlük a szalma. Érzem az illatát. A vályogét. A földét. A ház is szülőföldből készült. Nemcsak a szülőföldemen, hanem a szülőföldemben is élek.

Az Alföldön. Abonyban. Kilencven kilométerre Budapesttől. A nagyanyám egyik testvére például ott lett színésznő, aztán elvette egy külföldi, aki Dél-Amerikába vitte. Gyerekük nem lett. A férje halála után visszajön majd Magyarországra, a legsötétebb ötvenes években. Egy darabig Pesten él, a vagyonából semmi sem marad. Valószínűleg elveszik tőle a határon, vagy valaki kicsalja tőle Pesten. Amikor az utolsó forintja is elfogy, visszatér majd Abonyba, ahol az én nagyanyámnál húzza meg magát egy ideig, vagyis itt, nálunk, mert mi is a nagyanyám és a nagyapám telkén lakunk, egy kis házban.

A Balhás-dűlőn. Ha felnövök, a kissé elegánsabbnak hangzó, és sokkal nehezebben leírható Schönherz Zoltán utcába költözöm, és a feleségem majd azzal viccelődik, hogy írjam meg az önéletrajzomat *A Balhás-dűlőtől a Schönherz Zoltán utcáig* címmel. Nyolcan leszünk, vagy vagyunk testvérek. Nem emlékszem, hogy eddig hányan születünk már meg. Vagyis az apám emlékezne, csak én nem, aki azt játszom, hogy a gyerekkori éneje vagyok.

A nagyanyám testvére, az egykori színésznő végül fogja magát, és kis batyujával elsétál az abonyi szociális otthonig – amit egy földesúr kúriájából alakítottak át, mint itt még jó pár közintézményt: a gyerekotthont, a Mechanikai Műveket, a téesz épületét, az orvosi rendelőt, és még sorolhatnám –, hogy ott fejezze be életét, miután már a testvére sem tudja eltartani.

Itt állok tehát, és a vályogház sarka mögül lesek kifelé. A láncra kötött kutyánk hangosan ugat. Apám éppen fát hasogat tüzelőnek. Nemrégiben jött vissza a háborúból, ahol a biciklis század tagja volt. Leszerelték a kora miatt, meg miattunk. A háborúból néhány rossz emléket hozott haza, és a biciklijét. Itt, Abonyban, alig van valakinek biciklije. Csak az állatorvosnak, hogy arra kösse fel a herélődeszkát, és kitekerhessen vele a tanyákra. Miután hazajött, azt mondta, hogy szerpentineken kellett végigtekerniük, hatalmas szakadékok mellett, amikbe többen belezuhantak. Aki leesett, az ott is maradt, senki sem kísérelte meg felhozni őket. De az apám visszajött legalább a háborúból, míg az anyám bátyja nem. Őt hiába vártuk. Senki sem hozott hírt róla, és ő maga sem érkezett meg soha többé.

Apám a fát hasogatja az udvaron, és mellette vadul ugat a kutya. Rángatja a láncát. Mintha el akarná tépni. A kutya egy idegent ugat, egészen pontosan egy katonát, aki bejön az udvarra, és megáll az apám mellett. A katona vállán puska lóg. Apám tovább hasogatja a fát. Most csak a katonát látom, mert hátrébb húzódtam. A csaholó kutyát nem, és apámat sem.

A katona lekapja válláról a puskáját.

És lő. Hangos dörrenés.

Jeges rémület jár át. Erre még hetven év múlva is emlékezni fogok. A rettegésre, hogy lelőtte az apámat.

A kutya tovább ugat.
 A vályogfalnak tapadok. Úgy érzem, mintha az őseim agyagkeze tartana.
 Az ősök agyagkeze erősebb, mint gondoltam, mert állva maradok, és minden bátorságomat összeszedve megint kinézek a ház sarka mögül.
 Látom a kutyánkat. Az oldalán fekszik. Mellette vértócsa.
 Apám tovább hasogatja a fát.
 Nem kutyaugatást hallottam az előbb, csak a lövés visszhangja pattogott az udvaron. Az ólak és az istállók között. Mint egy véres pingponglabda.
 Apám életben maradt. Csak a kutyánk pusztult el.

•

Most az anyám vagyok.
 Tízéves. Pesten lakunk, de én is Abonyban születtem, a Harang-dűlőn. Most az ötödik kerületben lakunk, a Kálmán utcában, az Országház közelében, nem messze onnan, ahová a fiam lánya majd óvodába és iskolába jár. Negyvenhatban születtem, nem nehéz kiszámolni, hogy most milyen év van.

Ötvenhat.

Mindig csak használt, rossz ruhákban jártam, de tízévesen, éppen azon a napon megkapom életem első, igazán szép ruháját. Hangos, jókedvű dalolást hallok az utcáról, és amikor kinézek az ablakon, vonuló, jókedvű, reménykedő és boldog embereket látok. Nagyon tetszik. Nekem is énekelni támad kedvem. Gondolom, legalább megmutatom nekik az új ruhámat. Kimegyek hozzájuk, és csatlakozom a menethez. Sokáig vonulunk, már nem emlékszem pontosan, hová.

Vidáman forgok az új ruhámban.

Szép idő van. Szép vagyok.

A házukban lakik egy híres író. Főleg gyerekkönyveket ír. Az anyám barátnője. Nagy Katalinnak hívják. Ő lesz az első író, akinek a fiam – vagyis én – megmutatja a gyerekkori verseit, amikor Abonyba érkezik egy író-olvasó találkozóra, és ellátogat hozzánk.

Az író kimegy néhány nap múlva a Kossuth térre, és hirtelen löni kezdenek rájuk.

Akkor én már nem vagyok ott.

Akkor már nem lehetett.

Az már nem volt olyan szép nap.

Lőni kezdtek a Parlamentből. Nagy volt a tömeg. Az emberek a földre vetették magukat. Egy fiatalember az író hátára feküdt, és udvariasan bocsánatot kért tőle. Azt mondta, ne haragudjon, de nem volt máshol hely.

A lövések folytatódtak. A fiatalember nem szólalt meg többet. Amikor a puskák elhallgattak, az író megpróbált felállni, és észrevette, hogy a fiatalember nem mozdul.

Eltalálta egy golyó. Egy véres pingponglabda.

Meghalt.

Ha nem fekszik a hátára, az írót találja el a golyó.

Egy idegen megmentette az életét.

Igaz, hogy akaratán kívül.

Aznap az ablakon át látom a teherautókat. A platóik tele vannak halottakkal. Az a fiatalember is rajtuk volt.

Néhány nappal később egy tank áll meg a házuk előtt. Lerobbant. A mi házukba zörgetnek be vizet kérni, amivel a felforrósodott motorját lehűtik.

Felcsap a pára, mint egy miniatűr báránnyelű felhő.

Hallom, hogy béget.

Vagy hogy beszél.

Isten Báránya, aki elveszi a világ bűneit.

•

Most saját magam vagyok.

Abonyban élek, és gyerek vagyok. Sok állatom van. Van varjam, aminek térdből levágta mindkét lábát a csapóvas (nem én tettem ki a csapdát), van fürjem, amit keltetőgép keltett ki, és én neveltem fel csibekorától, van vak csízem, kanárral keresztezett stiglicem, zöldikém, siklóm, cickányom, fácánom, mocsári teknősöm, naphalam, nevelek fel fészekből kiszedett seregélyfiókát, és fogok a kezemben kis gyurgyalagot. Még felnőttként is felkapom majd a fejemet, ha meghallom az égből távoli, édesen bugyborékoló hangjukat – mintha a gyerekkor mély tavából szólna.

Pestre járok nyaralni, az unokatestvéreimhez. Amikor eszembe jutnak az otthon maradt rackajuhaim, sírni kezdek a honvágytól. Pedig Pesten akarok majd élni, ezt eldöntöttem. A bizonyítványaim nem a legjobbak. Először zoológus akarok lenni, aztán ornitológus, mint a kedvenc íróm, Schmidt Egon, aztán állatorvos, majd állategészségőr. Úgy adom egyre lejjebb, ahogy a bizonyítványaim romlanak. Aztán állatkereskedő akarok lenni, ezért is lesz a kedvenc együttesem a Pet Shop Boys.

De közben sokat írok. Állatos történeteket és szerelmes leveleket. Nemcsak magamnak, hanem a barátaimnak is. Szeretek írni. Hamarosan kapok a szüleimtől egy táskaírógépet, és azon írom a könyveimet, amiket saját magam által illusztrálva adok ki, a kiadómat Mini Zoonak nevezem. Az órákon is írok. Akkor persze nem géppel, hanem kézzel.

Képzelsenek el egy kisiút, aki az Állatvilág magazinokból kiszedett poszterekkel teleragasztott szobájában ül, és táskaírógépén állatokról szóló könyveket ír – de csak fél kézzel, mert a másikkal a tengeri malacát simogatja, amire akkoriban még nem volt allergiás –, és megkapják a harminc évvel ezelőtti önmagamat.

A barátaimmal megalapítjuk az AÁÉ-t, vagyis az Abonyi Állatvédők Egyesületét. De nem védjük az állatokat, csak fogjuk.

Azért egy macskát sikerül megmentenünk. Az iskola udvarán találjuk, a szünetben, és amikor becsöngetnek, bevisszük magunkkal a terembe. Énekóra van. A macska persze nyávogni kezd. Hogy a tanár meg ne találja szegény páráját, mindenki hangosan nyávog, hogy elnyomja a macska hangját.

Tízévesen bemegyünk anyámmal az abonyi könyvesboltba, és Pénzes-Bethlen *Terrárium* című művét keressük, de azt a feleletet kapjuk, hogy nem tartanak terroristákról szóló könyvet. Akkor anyám azt mondja, mindegy, csak adjanak a fiamnak valamilyen állatos könyvet. Az eladók Tandori Dezső *Madárnak születni kell* című könyvét ajánlják mint madarokról szóló könyvet. Megvesszük. Otthon olvasni kezdem. Akkor találkozom először a kortárs irodalommal. Pilinszky nevével.

Elhatározom, hogy író leszek, és nem zoológus. Író, aki állatokról (is) ír.

•

De most még mindig a gyerekkori önmagam vagyok.

A Fácános egy erdőfolt a szántóföld közepén, amit mezőgazdasági út vág ketté. Alatta keskeny árok fut vízzel. Az erdőfolt jobbára gesztenyefákból és akácákból áll. Nevét onnan kapta, hogy itt tenyésztik a helybeli vadásztársaság a fácánokat, amiket később kilőnek.

A fácánneveldét oldalról kerítés fogja körbe, felülről zöld műanyag háló fedi. A Fácános körül mindig sok a fácán, és sok színes és üres sörétes hüvelyre bukkan az ember. Sokszor kibiciklizek a Fácánoshoz. Az is előfordul, hogy vadászokba botlom. Ilyenkor megpróbálok minél több fácánt elriasztani a környékről. A vadászok nem értik az igyekezetemet. Azt mondják, hogy számukra a fácán olyan, mint nekem a csirke. Én viszont az ő logikájukat nem értem. Miért nem esznek ők is csirkét?

De most nem a fácánok érdekelnek, hanem az egyik öreg gesztenyefa, aminek a törzsén egy odú sötétlik. Nem nagy odú, csak akkora, hogy egy gyerekkéz, vagyis egy olyan, mint az enyém, éppen beférjen rajta. És ezzel a kézzel most arra készülök, hogy kifosszak egy seregélyfészket. Mert az odú jogos tulajdonosai a seregélyek.

Megállok a fa alatt, és kisvártatva meghallom a halk csivogást, mintha a seregélyfiókák két etetés között álmukban beszélnének. A fatörzsnek támasztom a biciklit, felállok a nyeregbe, és mászni kezdek. Mivel az odú nincs magasan, hamarosan elérem.

A fiókák a fa legfelső évgyűrűinek közepén kuporognak. Úgy érzem, mintha évtizedek választanak el tőlük – mintha az időbe nyúlnék vissza, amikor bedugom a kezem az odúba.

Lehunyam a szememet: először nagyapámat látom meg, ahogy sok évvel azelőtt hazafelé tart a kubikostalicskájával, azzal a talicskával, ami jóval később az udvarukon rozsdásodott, és néha tologattam. Aztán még beljebb tolom a kezem az üregben, és dédapám képe jelenik meg előttem, ahogy a tehenével szánt. Aztán a következő pillanatban megérintem az egyik tollasodó madarat.

De mintha nem is egy madárfiókát, hanem magát a fa szívét érinteném meg. Ott dobog a kezemben.

És a szívem is együtt kezd dobogni vele.

Együtt dobog a fa szívével, a fácánokéval, a vízben lapuló törpeharcsáéval.

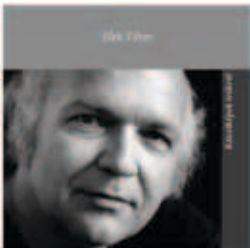
Anyáméval, apáméval, nagyapáméval, dédapáméval.

A szüleim szívével.

A szülőföldem szívével.

Közelképek írókról

Élek Tiber

Grendel Lajos

MMA KIADO

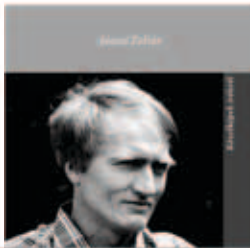
Nagy Csaba

Utassy József

MMA KIADO

János Zoltán

Oláh János

MMA KIADO

**MEGJELENTEK
IRODALMI MONOGRÁFIÁINK!**

Könyveink kaphatók az Írók Boltjában, a Fókusz Könyvárúházbán,
vagy megrendelhetők a www.bookline.hu weboldalon.

**MMA
KIADO**

mmakiado.hu

NOVOTNY TIHAMÉR (1952) Budaörs

NOVOTNY TIHAMÉR

Szárnyaló bővülés és vádoló mimézis

Két eltérő alkotói alapállásról

I. RÉVÉSZ ÁKOS ROBBANÉKONY MŰVÉSZETÉRŐL

Dr. Feledy Balázs művészeti író a közelmúltban elhangzott egyik megnyitó beszédében találóan azt mondta Révész Ákosról, a szakmát magániskolákban, illetve neves vagy kevésbé ismert, ám kiváló alkotótársaktól elsajátító festőművésze, hogy „festészete expresszív karakterű, személyisége konstruktív”. Ezt a szerencsés megállapítást én is csak megerősíteni tudom. Egyrészt azért, mert áttanulmányozva az alkotó honlapjának 2011-től fellelhető, pontosan elhatárolható, következetes elgondolásokat, anyagokat, technikákat, módszereket és elméleteket megvalósító, az absztrakt expresszionizmus, az akció-, a csurgatásos, a gesztus-, a folt-, az informel festészet, valamint a lírai absztrakció stílus kategóriái közé sorolható, racionálisan csoportosított képciklusait, látom, hogy robbanó energiái mellett mennyire önmagát szabályozó (féken tartó), fegyelmezett, tudatos ember.

Másrészt ugyanezt a koncentrációképes precizitást, a dolgokat előre megtervezni és vizionálni képes, együttműködő szándékot olvastam ki abból a 2018. április 22-én nekem írt villámpostai levélből is, amelyben pontosan felvázolta (akkor) soron következő, *Kitörés* című kiállításának helyét s idejét – természetesen egy nagyobb összefüggésrendszerbe helyezve. Tudniillik ez a budapesti tárlata (byArt Galéria, 2018. április 26.) része volt annak a szűkebben veendő hároméves programnak, amelynek előzményét a szintén fővárosi Gogol 9 Galériában 2017. március 10-én bemutatott *Tiszta Energia* vagy más néven a *Megtalált idő*, majd a MagNet Házban megrendezett *Időtlenység ideje* hívószavú manifesztációban (2017. szeptember 2.) találhattuk meg.

Tehát e két kiállítás összetartó, egymásból fakadó anyaga – a legutóbbival kiegészülve – képezte annak a demonstrációnak a három ciklusba rendeződő egységesített műtárgykészletét, amelyet Révész Ákos a nyáron az athéni Modern Görög Kultúra Múzeumában mutatott be (Apostolis Zolotakis képzőművész munkáinak társaságában) *Párhuzamos kapcsolatok* címmel (2018. június 21 – szeptember 10.).

Révész Ákos életrajzában, illetve ars poeticájában olvashatjuk, hogy Megyeri Barna (1920–1966) szobrász budapesti műtermének szomszédságában nőtt fel, aki rendhagyó kísérleteket folytatott a papíralapú, hajtogatott, lebegtetett plasztikai művek területén, s hogy a meglehetősen zárkózott életet élő Virág Éva festőművésznak a színkeverésekre, kompozíciós fogásokra vonatkozó útmutatásai nélkül talán el sem tudott volna indulni a pályán. De Varga-Amár László képzőművész szakmai meglátásai, Kopek Rita és Kelecsényi Csilla támogató tanácsai is megerősítőleg hatottak rá, hogy jó úton jár. Illetve Rózsa Pál zeneszerző kompozíciói, aki három darabot is írt festményei hatására, további inspirációt jelentettek számára. S mindezekén túl, Nádler István személyes útmutatásai, Hencze Tamás (1938–2018) kimerevített gesztusfestészete, valamint Reig Judit szürrealizmust meghaladó, indulati struktúrákat alkalmazó, impulzív törekvései is alapvetően befolyásolták művészetszemléletét. Végül, de nem utolsósorban Révész Ákos a Csíkszentmihályi Mihály pszichológus által megfogalmazott „Flow”, azaz *áramlás* elméletét vagy inkább boldogságközpontú élet- és lélekképzőfilozófiáját emlegeti olyannak, amely festészetének szinte alapvetésévé vált. Idézi is őt: „a víz természetesen áramlik és mozog biztos irányban. Energiája, ereje, bizonyossága van, ebből a kombinációból nyugalom és a világgal való egység árad.” A művész tehát e szemléletből közelíti meg a festészeti alkotás folyamatát. Annyi bizonyos, hogy első meghatározó ciklusa – hiszen a régebbieket már nem is találjuk a honlapján – ugyanezen a címen (*Áramlás*) indul 2011-ben, s tart (végeredményben más-más módosulásain, témavariánsain, anyaghasználatain és címein keresztül) napjainkban is.

Ennek a legalább négy nagyobb egységre tagolható, 2011-től egészen napjainkig zajló időszaknak a mikro- és makrovilágokkal, az öselemek alapmozgásaival, a külső és belső törvényszerűsége-

gekkel, égi és földi arányokkal, energialevezésekkel kapcsolatot tartó absztrakt expresszív művészetnek a főbb ciklustraktamentumait talán nem árt felemlgetnünk. Sorolom ezeket: *Áramlás, Arany szekvenciák, Áramlás az ég felé, Ősi lény, Beeső fény, Bolygójárás, Arany híd, Atlantisz elrejtett világa, Atlantisz mélysége, Élet az Atlantiszon, A végtelen tenger, A tenger hullámai, Gravitáció – Fibonacci, Három duó négy hangszerre, Tiszta energia, Időtlenség ideje, Kitörés.*

Révész Ákos művészete tehát nemcsak valamiféle – természeti – elvonatkoztatásból ered, sokkal inkább egy belső készlet megjelentéseként fogható fel. S e belső készlet megjelentésében meghatározó szerepet játszik az ösztönösség és a tudatosság aránya, viszonya, keveredése és egyensúlya. A művész célja: úgy megállítani a futó (az áramló) időt, hogy abból ne vesszen el, ne hulljon ki semmi, ami lényeges; hogy a lényegtelen felett sűrűsödjön, tömörödjön, mint egy magban mindaz, ami igazán érdekes. Végeredményben ő is azt a pillanatot, azt az „utolsó lélegzetet” keresi, amelyben „megáll az idő”, s amelyből szőnyegként újra kigöngyölhet (mint egy magból kicsíráztható) a belé kódolódó lét életszerűségének örökérvényűsége. „Élni annyi, mint hidat verni elmúló áramok fölé” – írja Gottfried Benn expresszionista költő. Ám mondhatnánk azt is Boethius késő római, egyszersmind kora középkori író szavaival élve, hogy a boldogság „a határtalan élet egész szerinti, egyszerre való és tökéletes birtoklása”, amit például akkor érez a művész, amikor meglette azt a bizonyos befejező pillanatot, ahonnan már nem kell, nem lehet, nem szabad ellépnie semmilyen irányba sem. Sőt, erről beszél Feledy Balázs is, amikor az aranykori Róma Ovidiusának sorára hivatkozva fogalmazza azt, hogy „míg beszélek, fut az idő”, s hogy Révész Ákos „a futó időn át a festészet fantasztikus erejével megtalálta az Időt”.

Alkotónk esetében tehát a „megtalált idő” az „időtlenség idejét” jelenti, azt a pillanatot, amikor a felszínre hozott kaotikus belső világ felett győzedelmeskedik az arányosság, a dinamikus kiegyensúlyozottság rendje. A megtalált pillanat tehát egy olyan eltalált pillanat is egyben, amely képes megszólítani a nézőt.

A művész maga mondja, hogy munkáiban a profán találkozik a misztikussal, s hogy már jó ideje csak olyan belső zenei képeket, egymással összefüggő, egymásra hatni képes energiákat, folyamatokat, majdnem szimbolikus gesztusjelrendszereket ütköztet és jelenít meg, amelyek a sötétség és világosság, a mozgás és a statikusság, a stabilitás és a gyúlékonyság, a káosz és a rendezettség, az áramlás és a megtorpanás, a finom áttűnés és a határozott, markáns megjelenés kettősségében határozódnak meg. Magyarán, az indulati, érzelmi kiindulópontot mindig a filozofáló, tépelődő szakasz követi. A természet erői (ám sohasem a természet képe!) – hiszen gyakran dolgozik a szabadban – (azaz a nap melege, a szél ereje, az eső váratlan közbelépése) plusz impulzusokként épülhetnek képeibe. Ugyanolyan fontos számára a vakmerőség, mint a kísérletezés, hogy a festő ne csak azt fesse, amit már tud, hanem azt is, amerre a felfedezés ösztöne hajtja őt.

Magyarán, alkotónk generatív titka mégiscsak az, hogy mindig ugyanazon szabálysorok és rendezőerők szerint festi az ugyanazt, csak másképpen. Ez az ugyanaz pedig nem más, mint az ösztönösség és a tudatosság, a lent és a fent, a bent és a kint, a vonzás és a taszítás, az ütközés és az eltérülés, a sűrűsödés és a ritkulás, a felhevülés és a kihűlés, a testesülés és az eltűnés, az anyag és a szellem minőségeinek egybefonódó, ám mindig más világa. Élet- és festőfilozófiája szerint – a fentről jövő szent fény analógiájára – az anyagi (a biológiai) test és a lélek működését a szellem tartja egyben. A fény: szellem. A fény: maga a festészet! A fény hozza létre a színeket, s hatja át az egész világot. A fény mint misztika magába foglal mindent a legmagasabbtól a legalacsonyabbig, s vissza a legalacsonyabbtól a legmagasabbig. Ennek megfelelően a képein is megjelennek ezek a lefelé és felfelé mozgó irányultságok. Révész amúgy is imád a színekkel (akár egyszerre több színnel is) kísérletezni. S mindezeket túl érzeteket fest: a dimenzióváltások, a tér- és létátlépések, a megtestesülések és elillanások, a megjelenések és megfoghatatlanságok, a folytonos változások és a megdermedt átalakulások, a belső és a külső, vagyis az ismeretlenség mélyéről (a tudattalan óceánjából) brutális erővel kitörő és felrobbanó, ám a tudatosodás szintjén megbékélő energiák és életérzések tiszta érzeteit.

Azt kell, hogy mondjuk: Révész Ákos egyszerre áll a tiszta energiák világterében és -idejében, annak bármely megjelenített mikro- és makroszövetében, belső plazmaállapotában és asszociációs univerzumában. Nem lehet véletlen, hogy nála az elemi gesztuskáosz kézjegyek olvadékony színek és feszes, hirtelen jött, gyors formák dinamikus harmóniáivá állnak össze. A pillanat szimbólumait

RÉVÉSZ ÁKOS, Tiszta energia-sorozat 02-05., 2016

teremtő képei által, mintha egyidejűleg lennének-léteznének a nagybetűs természet életenergia-mozgásainak közeli és távoli nézeteiben.

Révész Ákos *Tiszta Energia* sorozatának az őskáoszt leginkább imitáló, szinte kezelhetetlen zűrzavarát párhuzamos vagy összetartó mértani egyenesekkel, a gondolat, a ráció rendezőelvének „kötőtűivel” próbálja meg kordában tartani. Az *Időtlenység ideje* ciklusában viszont már elhagyja ezeket a szabályozó erővel vagy funkcióval bíró hegyes, sávós geometrikus elemeket, s csak a színes szürke felületek előtt lebegő gesztuskoncentrátumok lényyszerű életre hívásával foglalkozik. A *Kítörés* című sorozatának csak kódszámmal ellátott darabjain pedig a színes szürke hátttereket mindig egy világosabb tónusú keskeny, változó léptékű, jelképes horizontszalaggal töri meg. Ennek következtében azok a szóban forgó egyedi kézjegyhúzások és gesztusesemények, amelyek mélységes urai a jeles felületeknek: még nagyobb erőt, energiát és sebességet közvetítenek; már-már a dimenzióváltásos hangrobbanások speciális színértékeit jelenítik meg.

Révész Ákos három gesztusos ciklusát egyesítő kiállítási anyagában nagy fizikai és szellemi változások sokkját, valamint angyaljáró és angyalváró jelenések, remények és próbálkozások előszelét érzékelhetjük, igen súlyos sűrűségben és telítettségben megfestve...

II. „TÁJSEBEK” – TÖRÖK JOLI MŰVÉSZETÉRŐL A FÖLD NAPJA APROPÓJÁN

(Munkácsy Mihály Művelődési Ház, Törökbálint, 2018. április 21.)

A Sárospatakon született művész neve – Török Joli – bizonyára nem cseng ismeretlenül Törökbálinton, hiszen már tizennyolc éve lakik e kisvárosban, s képzőművészeti tanulmányait is itt kezdte el 2009-ben, a Munkácsy Mihály Művelődési Házban. Az ide Budapestről kijáró Szilágyi János, a kiváló festő- és grafikusművész indította el azt a műhelyt, amelyhez kiállítóművészünk meglehetősen érett korban, a negyvenes évei végén csatlakozott, mert a sors – bár már gyermekkorától a pályára felé vonzódott – megtagadta tőle, hogy fiatalon tanulhasson. Azután a már említett Szilágyi János – akit Török Joli egyik mesterének vall – a Fővárosi Művelődési Ház Eötvös utcai stúdiójában (népszerű nevén az Eötvös 10-ben) létrehozta azt a szintén általa vezetett nívós SpiriTus csoportot (a mozaikszó nemcsak játékos, de szellemes is), amelynek alkotónk szintén egyik alapítója, s máig aktív tagja lett.

Ám Török Joli tehetségének dicséretes kibontásában más jeles művészek is közreműködtek.

Így például a Zebegényben élő Fenyvesi Gábor festőművész, valamint a neves Nagy Gábor–Nádas Alexandra alkotópáros is, akik a budapesti NAN-ART Rajztanoda és Grafikai műhelyükben foglalkoztak felnőtt növendékükkel.

Bár alkotónk (elsősorban a grafika területén jeleskedve) már 2010-től szerepel egyéni és csoportos tárlatokon, az alapos, szorgalmas önképzés, vagyis az elhúzódó türelmes tanulóévek, egyszerűen szólva, a kései indulás következtében csak a közelmúltban adatott meg számára az a lehetőség, érlelődött meg benne az a gyümölcs, fogant meg az a hit, erősödött meg az a tudat, hogy neki is teremhet még babér ezen az igen nehéz pályán, s hogy ő is közönség elé viheti a világról alkotott egyre inkább egyéni ízüvé váló, sajátos mondanivalójú és tematikájú művészetét. (A naiv művészek, a született őstehetségek esetében számos hasonló példát említhetnénk a kései indulásra.)

Ki kell hangsúlyoznunk, hogy négy önálló budapesti tárlata után ez a törökbálinti az ötödik a sorban, de talán nem túlzás azt állítanunk, hogy mind közül ez a legkomolyabb, a legérettebb, a legkonceptiózusabb.

A művész eddig – a különböző témákban és technikákban váltakozva – leginkább a figuratív, a természetábrázoló és az expresszív-látomásos festészet eszközeivel fejezte ki magát, fogalmazta meg szuggesztív táj-, ember- és élet-halál vízióit. Tehát a természet iránti szeretet, elkötelezettség és tisztelet eddig is meghatározó volt számára.

Újabbban azonban elhatározta, hogy a Föld napjához kapcsolódva egy egész fejezetet szentel, mi több, egy egész életprogrammal kíván áldozni a környezetszennyezés problémájának, hogy a világban zajló negatív változásokat a maga változékony apparátusával, finom érzékenységgel, vádoló, környezetvédő mimézisével jó irányba terelje. Számára egyszerűen fontos a FÖLD értékeinek védelme, s ezt az aggodalmát, ezt az óvó, féltő érzését – a figyelemkeltés gesztusaként – szeretné másokkal is megosztani.

Tájsebek hívószavú kiállításához Petri György (1943–2000) *Vakvilág* című versét választotta mottóul, amely így hangzik: „Üres a tér, vak a világ, / de hát mégiscsak nekivág / az ember, mert mi mást tehet, / hogy el ne lépjek a legyek. / Alkotni, cselekedni kell: / tollal, ecsettel, semmivel, / mert nem lehet, hogy csak legyünk, / mint a barom, és ne tegyünk / semmit, bár tudnánk tenni a semmit! / De nem tudjuk, hát erről ennyit.”

A még talán túlságosan is különböző stílusjegyeket hordozó, de azonos kézjegyhasználatról, szemléleti érzékenységről, gazdag és meglepő színskultúráról, vissza-visszatérő festészeti eszköztárról tanúskodó művek sorát látva meggyőződhetünk arról, hogy a művésznőnek mennyire fáj minden, az ipari forradalom óta okozott seb a Földön. Az előzményeket is beleértve ez a több évszázados múltra visszatekintő „gazdaságkor” (Czakó Gábor író kifejezése) olyan végzetes károkat, otromba sérüléseket, maradandó hegeket, be nem gyógyuló fekélyeket okozott és okoz a Föld testében, hiszen és azon kívül is, amelyeket talán már orvosolni sem lehet, amelyeknek súlyos következményeit, jóllehet, már visszafordítani sem leszünk képesek.

A művésznő észrevétele szerint a Föld viszolyogtató sebesüléseinek, éktelen forradásainak látványa akkor is ott dereng utóképeinkben, ott mérgez idegsejtjeinkben, ott lappang tudattalanjainkban, amikor nem figyelünk, nem is gondolunk rá.

Az emberi kapzsiság mindig kiharcol valamit magának a természetből. A rossz gazda azt hiszi, hogy következmények nélkül, büntetlenül, korlátlanul kiszívhatja, kiszipolyozhatja, kizsákmányolhatja, kihasználhatja, kiuzsorázhatja, kizsárolhatja, megvághatja, megfejhetheti, megpumpolhatja a Föld véges erőforrásait. Elszennyezheti vizeit, megmérgezheti földjeit. A mérnöki lelemény gigantikus építményei alakítják át a tájat, betonlábaikkal megállnak a tengerek fenekén és mesterséges szigetekké terebélyesednek az óceánok felszíne felett. Sóvárgó csövek sokasága mélyed a felszín alá, és a botor kártevéseket sorolhatnánk a végtelenségig, mert a téma sajnos kimeríthetetlen.

De azért a nyomaték kedvéért hadd idézzek néhány könnyedebb, fogyaszthatóbb bekezdést abból a döbbenetes kemény és maróan gúnyos írásból, amely korunk *Nukleáris tereprendezéséről* és az emberi lelemény egyéb elképesztően szégyenteljes környezetszennyező büntettéről szól. Az esszét Molnár Miklós jegyzi, és a Kortárs folyóirat 2010/11. számában jelent meg. Idézzük néhány bekezdését: „az ember fáj a földnek. A Mexikói-öbölben vérzett a tenger. Az ott kitört olajvulkán drámai módon figyelmeztette az emberiséget: a föld mélyének évszázadok óta tartó kirablása, az óceánok fenekének állandó bolygatása, töméntelen anyag kiszivattyúzása, és ezáltal irdatlan nagyságú üregek képződése bolygónkat előbb-utóbb olyan átrendeződésre készíteti, amelynek rettenetes horderejéről és az emberi civilizációt elsöprő következményeiről sejtelmünk sem lehet. Ahogy »isegrim« írja a világháló egyik vitafórumán: »A Föld úgy leráz bennünket a hátáról, mint a kutya egy marék bolhát, aztán halad tovább a maga pályáján. Sokkal rosszabbat is túlélt már, mint az emberi faj. Kozmikus szempontból egyáltalán nem vagyunk fontosak.« A kolumbiai Andokban őshonos uva nép felfogása szerint a kőolaj: rúria, vagyis »a Földanya vére« – minden életnek, egyszersmind az emberi szellemnek a forrása. Ha kiszivattyúzzák a Föld szívéből, bolygónk nem maradhat életben, mert minden elszennyeződik és elpusztul. Mikor a kilencvenes évek végén az Occidental Petroleum nevű amerikai olajcég az ő területükön akart olajat bányászni, bejelentették: ha megcsapolják a nekik szent Föld vérét, ami »rosszabb lenne, mint ha megölnék saját anyjukat«, kollektív öngyilkosságot követnek el – a nép minden tagja leveti magát egy szikláról. Három hónapon át több ezer uva böjtölt, elmélkedett, énekelt és imádkozott annak érdekében, hogy az amerikaiak ne találják meg a »Földanya vérét«. Végül az Occidental Petroleum letett az olajkitermelés szándékáról, mert nem találta elég gazdagnak a »készleteket«.

Szóval, akadnak még csodák. S valószínűnek tartom, hogy Török Joli is ebben reménykedik, amikor megfesti figyelmeztetéseit.

A helyzet persze a művészi kifejezés szempontjából nézve sem egyszerű, hiszen amikor egy alkotó le- vagy megfesti a valóságot, az erkölcsi állásfoglaláson túl óhatatlanul át is értelmezi, át is fogalmazza, mondhatni, eszközeivel megszépíti, elfogadhatóvá formálja, esztétikai minőséggé alakítja azt.

Magam is tapasztaltam már ilyet, amikor a hetvenes–nyolcvanas években városrész-rombolási nyomokat, ipari méretű átmeneti építkezési anyaghalmazokat, véletlenszerű eszközstruktúrákat, ormóttan szeméthegeket vagy éppen budapesti plakáttöredékeket fényképeztem. Tudniillik a leg-

TÖRÖK JOLI, Platform, 2018; Patak Meder, 2018

TÖRÖK JOLI, A vég kezdete, 2018; Aranybánya II., 2018

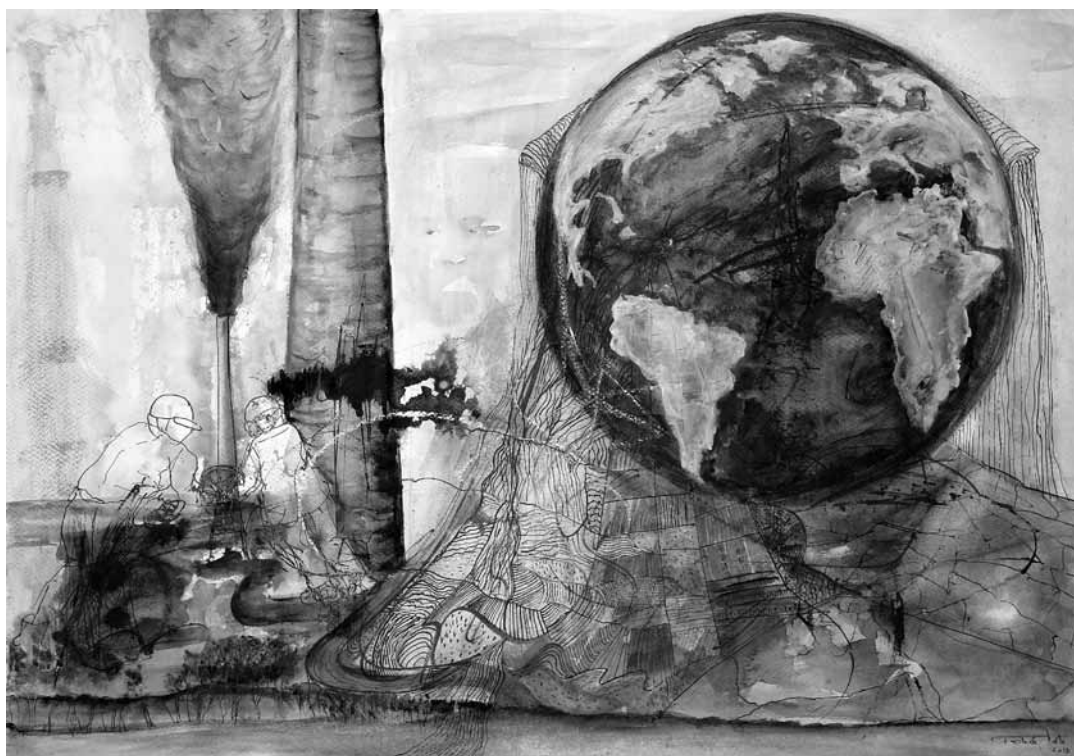

nagyobb meglepetésemre a témák a dokumentációs leképeződés során majdhogynem elveszítették durva, a jó ízlést sértő, az ember erkölcsi és szépérzékét próbára tevő jellegüket. Magyarán: a közvetítő közeg átdimenzionálása által, ha nem is szó szerinti értelemben, de a forrásuktól és a megörökítő szándékától elszakadva csak érdekes témává, szokatlan látószögge, szépirodalmi kategóriává váltak.

És Török Jolinál is ugyanezt tapasztaljuk, mert bár festményei zömében a tisztességes, józan érzésű embernek fájdalmat okozó, pusztító, riasztó környezeti károkról szólnak, mégis mint képek óhatatlanul vonzóak, izgatóak, színeikben, formáikban, kompozícióikban leleményesen és ízlésesen megoldottak, kultúráltak, érzelmileg átéltek, hatásosak – mondjuk ki végre: művésziek, s ezáltal inkább javító, mint létrontó szándékúak számunkra.

Mert aki ha a súlyosan romboló, negatív világot építő bűnűkről szólva hasonló előjelű, démonikus válaszokat fogalmaz meg, és hasonló, sőt, még sűrítettebb, mi több, nyomasztóbb eszköztárat vonultat fel a problémák igazolására, az nemcsak hogy részt vesz az általános létrontásban, de az ördögnek eladott saját lelke sötétség-sírját is megássza.

Végezetül – mintegy tanulságképpen – hadd idézzem ide újra Molnár Miklós író záró sorait: „De talán mégsem esz meg bennünket idő előtt a fene, ha – fajként, fajtaként, népként, törzsként, családként, egyénként, a Földanya gyermekeként – sikerül ráocsúdnunk az emberiség több százezer éve tartó, csupán a legutóbbi hatezer évben kibicsaklott »grandiózus történetének« velejére: »A legfontosabb dráma az, ami köröttünk zajlik nap mint nap – írja Richard K. Moore (*The Grand Story of Humanity*). – Mi magunk vagyunk a dráma szereplői, barátainkkal és szomszédainkkal egyetemben, és nincs forgatókönyv, nincs rendező: a való élet csupa rögtönzés. Valamennyiünkön és mindegyikünkön múlik, hogy megalkotjuk-e grandiózus történetünk következő epizódját. A legelső lépés: meghallgatni a köröttünk lévő történeteket és megosztani velük a saját történeteinket. Helyi szinten így tudhatjuk meg, kik vagyunk és honnan jövünk. Aztán megoszthatjuk egymással az álmainkat, így tudhatjuk meg, mi a legfontosabb az életünkben. Mire eljutunk odáig, már nem kell amiatt aggódnunk, mi a következő teendőnk: napnál is világosabban fog előttünk állni. Vár reánk a második Aranykor.« Boldogok a lélekben szegények, akik hitten hisznek benne, hogy lesz még egyszer ünnep a világon.”

TÖRÖK JOLI, Kizsákmányolás, 2018

MONOSTORI IMRE

Szabó Dezső, az „útmutató”

Németh László Szabó Dezső-képeinek változásai

(1926–1968), 1. rész

MONOSTORI IMRE (1945) Tatabánya

Hartyányi István emlékének

A Németh László–Szabó Dezső-kapcsolattörténet egésze mindmáig feldolgozatlan. Az utóbbi három-négy évtizedbeli igen bőséges (a jelen témakörünkhöz is tartozó, tehát elsősorban eszmetörténeti vonatkozású) Németh-szakirodalomban – beleértve a monográfiákat és a monográfiászerű könyveket is¹ – számos (számtalan) utalás történik a „Szabó Dezső-hatásra”, ám ezek leginkább csak az említések (vagy emlékeztetések) szintjén maradnak, hiányzik a szisztematikus szövegelemzés vagy az eszmetörténeti alapozású gondolatkifejtés. A legtöbb szerző, Németh László-kutató (talán csak Grezsa Ferenc kivételével, de ő is leszűkíti a témát) megáll, mielőtt kifejtené e „hatás” mibenlétét és megjelenési formáját, formáit. (Király István például nagy tanulmányában, akadémiai székfoglalójában² meglepő módon csak hangsúlytalan említéseket tesz a témáról.) Egyébként már maga a „hatáskutatás” is – miként közismert – problémákat vet föl: nemcsak az időbeliség (az „elsőbbség”: ki hatott kire?) kérdését, hanem néhány fő szellemi motívum rokonságát, azonosíthatóságát, tartalmának megállapítását, az értelmezések meghatározását, esetleg időbeli változásait (stb.) is magában kellene foglalnia. Jelen dolgozatunk célja, hogy a ténylegesen (és bizonyíthatóan) létező szellemi-gondolati összefüggéseket és párhuzamokat Szabó Dezső és Németh László vonatkozásában (lehetőleg a fő vonásokat) föltárja, rendszerezze és értelmezze.³ (Legalább is az alap kutatás szintjén.)

NÉHÁNY MEGJEGYZÉS A „SZABÓ DEZSŐ-KÉRDÉSRŐL”

1945 után Szabó Dezső hosszú ideig kiszorult a magyar közgondolkodásból, de még a szűkebben vett szellemi élet diskurzusaiból is. (Ám ha mégsem, akkor csakis negatív konnotációval, értelmezésekkel szerepelt, szerepelhetett.⁴) Ugyanazokkal (vagy majdnem ugyanazokkal) a negatív minősítésekkel, mint a legnagyobbak közül – például – Szekfű Gyula vagy Németh László: faji gondolat, nacionalizmus, „rasszizmus”, antiszemitizmus, antiliberalizmus, antibolsevizmus (Szabónál és Némethnél még a „harmadik út” és a „mélymagyarság” is). S míg – az idő múlásával – Szekfű és Németh kezdi elfoglalni (talán már el is foglalta) méltó helyét a 20. század nagy magyar szellemeinek sorában – addig Szabó Dezső *kritikai befogadása* (bár az elmúlt évtizedben láthatóan „javult a helyzet”) csak lassan változik: még mindig jelentős az ellenállás vele szemben. (Ami nemcsak szellemi-ideológiai okok, illetve írói modorának szokatlanságai, de emberi magatartásának, „nehéz természetének” mérlegelés nélküli elutasítása miatt is maradandó jelenség.)

1956 után az első recepciótörténeti esemény Szabó Dezső kis (és vegyes, főleg humoros) szöveggyűjteményének megjelenése (*Feltámadás Makucskán* címmel a Vidám Könyvek sorozatban), továbbá a Szépirodalminak előszót író Erdei Sándor meghurcoltatása volt. A Szépirodalmi nem vállalta Szabó Dezsőt, a Magvetőnél viszont (1957-ben) megjelent Komlós Aladár említett válogatása (benne Komlós tárgyilagos utószava). Erdei előszavából – amit ez a könyvecske nem tartalmaz – 1958 januárjában részleteket hozott a Kortárs.⁵ Erdei a hallgatást akarja megtörni Szabó Dezső körül, hangsúlyozva, hogy az Ady–Móricz–Bartók–Kodály-féle nagy nemzedékhez ő is hozzátartozott. Kijelenti, hogy Szabó nem volt az ellenforradalmi rendszer ideológusa, faji szemlélete pedig a legnagyobb ellenálló erőt feltételezte a magyarság számára az idegen és a belső ellenségekkel szemben. Kétségtelen ugyanakkor az is, hogy mindez anakronisztikus életérzés és politikai meggyőződés volt. Végül is mind ideológusként, mind íróként megbukott. Ez az ő életének tragédiája és nagy tanulsága is, ezért nem szabad elfelejtenünk Szabó Dezső életművét.

Erdei jó szándékú, „megértő”, bár kritikus értékelését hangos ellenállás és ellentámadás fogadta. A Kortárs a következő számában már részben visszakozott: Bessenyei György szerint Szabó veszedelmes jelenség, különutas tévelygő volt, minden tekintetben megbukott, nincs ok a mentegetésre.⁶ Az ortodox dogmatikus Szigeti József ment el a legmesszebbre: szinte kiátkozza és kitörli Szabó Dezsőt a magyar kultúrából. Dermesztő, hogy éppen Nagy Imrével hozza párhuzamba (nemzeti kommunizmus versus osztálytartalom és nemzetköziség) – éppen a már zajló (készülő) Nagy Imre-per idején.⁷ Végül a Kortárs kénytelen teljesen visszakozni: bár helyesnek tartja a vitaindító közlését, a cikk tartalmát már „helytelennek” és „ártalmasnak” nevezi.⁸

A masszív „kályha” az újabb kori Szabó Dezső-recepcióhoz, amelytől hosszú időn át el kellett indulni, a hat évtizeddel ezelőtti, 1958-ban keletkezett hivatalos központi párthatározat, amely (főként Király István munkájaként) egyértelműen megsabta a népi mozgalomról szólás bármely aspektusát és formáját az akadémiai irodalomtörténettől kezdve az egyszerű folyóirat-publikációkig. Témánk szempontjából elsősorban az efféle minősítések érdekesek: „Közvetlenül Szabó Dezső jelentette a legerősebb szellemi lökést a »népi« ideológia kialakításához. Szabó Dezsőtől kapták a »népiek« egy-egy gyűrva Nietzsche irracionizmusát, Barrés aktív »gyökeres« nacionalizmusát, s főleg Szabó Dezső nacionalizmusával keverték azt is, amit a munkásosztály mellé állt Adytól, Ady örökségét súlyosan eltorzítva átvettek. Figyelmet érdemel ez a Szabó Dezső-i indítás már csak azért is, mert a kialakuló mozgalomra ható Szabó Dezsőben (*Az elsodort falu*) már készen kapták a faji gondolatot, amely szerint a magyar fajiság legtisztább letéteményese a magyar paraszt, sőt a »népi« mozgalom egy részében ható »egységes« parasztság koncepcióját, sőt az antikommunizmust is. *Az elsodort falu* 1919. május elsején jelent meg, s Németh László már a megjelenés idejétől inspirálva dicsőíti antikommunista éllel a regényt: »A regény a kommunizmus derekán jelent meg, s ha semmi, ez az egyetlen tény is bizonyítja szerzője erkölcsi bátorságát, imponáló félemlíthetlenségét« (1928). A »népi« mozgalom ideológiája nem azonos a Szabó Dezsőével. De az egyik jelentős eszmei forrása mégiscsak Szabó Dezső volt, aki mindvégig érezte a maga negatív hatását.”⁹

A Szabó Dezső-kérdésben hosszú ideig „érvényes”, hivatalosnak is mondható értékelési és minősítési pilléreket a rendkívül alapos, ám rendkívül elfogult (mondhatni pártszerű) Nagy Pétertől származó monográfia rakta le még a hatvanas években.¹⁰ Fölsorakozik ebben a monográfiában valamennyi negatív minősítés, ideológiailag elmarasztaló besorolás, amely az addigi marxista értékelésekben hozzátapadt Szabó Dezső nevéhez és munkásságához. A fő feladatot tehát – onnan nézve – jól oldotta meg a szerző. Méghozzá úgy, hogy Szabó ebben a könyvben magával ránt a kitaszítottságba egynéhány, az MSZMP irányító ideológusai által (főként az említett párthatározatban) szintén a megbélyegzettek közé sorolt nagy író: első helyen éppen Németh Lászlót. Emlékeztetőül érdemes ezzel kapcsolatban föl idézni egy passzust ebből a könyvből. Ekképpen hangzik: „Az a fiatalság, amely Szabó Dezsőre hallgatott ekkor, amely az ő vagy Németh László nyomában a *Füzetek* vagy a *Tanú*, a *Magyar Élet* vagy a *Magyar Út*, *Az egész Látóhatár* vagy *A minőség forradalma* olvastán ebbe az irányba indult, a maga módján nem járt másként, mint az az agrárproletár, aki természetes és jogos tőkeellenes dühét – mert jobbat nem ismert, mert mást nem tudott – a kaszáskeresztes mozgalomban próbálta levezetni.”¹¹ Azaz: Szabó és Németh mint az ifjúság szellemi megrontói – egy kap alatt.

Két évvel később ennek a Szabó Dezső-életmű-értékelésnek Münchenben, a Püski Kiadó gondozásában megszületett az ellenpárja, egy másik monográfia: Gombos Gyula nagyesszéje.¹² Gombos ennek az életműnek elsősorban a pozitív vonásait emeli ki munkájában. Arra helyezi a hangsúlyt, hogy Szabó korának egyik leghevesebb bírálója volt, s ezzel párhuzamosan olyan reformprogramot dolgozott ki, amely egy új Magyarország igazságos gazdasági, társadalmi és szociális viszonyait tette volna lehetővé – szoros kapcsolatban a kelet-európai országok népeivel, államaival. Már 1923-ban leszámolt az ellenforradalommal, a keresztény kurzussal, az irredentával és – nagy részben – az antiszemitizmussal. (Ez utóbbi azonban nem jelentette *zsidóbírálatának* megszűntét. Szabó mindezzel szembefordult, ami a régi, rossz Magyarország volt: a magyar arisztokráciával és középosztállyal éppúgy, mint az ugyanezek a szinteken, pozíciókban működő zsidóval, némettel, tóttal.) Csakis a magyar parasztságra és munkásságra lehet és kell építeni az új magyar demokráciát – hangoztatta. 1867 végzetes volt az országra: az arisztokrácia hatalma mellé felsorakozott a zsidó nagytőke, a tehetetlen középosztály pedig nem volt cselekvőképes. Az ország és a gazdaság irányítása a nemzetellenes arisztokrácia és az idegenek uralma alá került. 1918–1919-ben – mondja –

elsikkasztották a *magyar* forradalmat, a társadalom valamennyi vezető rétegébe idegen irányítók kerültek. „E tekintetben nem kímélt senkit; sem földesurat, sem korifeust, sem kapitalistát, sem munkásvezért; sem magyart, sem zsidót, sem németet. Mindenkit az a külön érdek és hátsó gondolatot nevezte néven, melyet külön önzéssel a magyar nép érdekei ellen juttatott érvényre. Hogy igazat szólt, nehéz kétségbe vonni, de hogy igazságait sokszor az igazságtalanságig kiélezte, az is kétségtelen.”¹³ Nos, ettől kezdve lett Szabó Dezső a hivatalos Magyarország szemében nemkívánatos személy, amely kitaszítottság még csak fokozta dühét. Ekként került a két tábor: a kormánypárti jobboldali konzervatívok és az ellenzéki radikálisok közé: saját oldalt képviselve. A saját oldalt, amely a *népi mozgalomban* vált társadalmilag és politikailag releváns erővé. Az életműben folyvást fölbukkanó „faj” fogalom tartalma Gombos szerint egyszerű (s a korszak számos írástudója szintén így használta): történelmi eredetű lelki és szellemi jegyek együttese. A faji jelleget – amely létező valóság – nem biológiai adottságok, hanem történelmünk szelleme és egyéniségünk erkölce határozza meg. Szabó eszmétörténeti helyét kijelölve Gombos Gyula úgy fogalmaz, hogy „a Márciusi Front programját a Szabó Dezső-i program leszármazottjának kell tekintenünk”.¹⁴ Prófétaí alkat volt; Széchenyi, Petőfi, Ady, Németh László rokona.

Idehaza úttörő – habár szakmai és egyéb körökben félretett, nem reflektált – álláspont volt Béládi Miklósé (eredetileg 1979-ben).¹⁵ Rámutatott, hogy Szabó Dezső a kormánypolitikával szemben a *másik* oldalra állt: „s ez a *másik*: a *harmadik* oldal volt”. A magyar élet legfontosabb alapproblémáit hozta előtérbe, s „ezekre a kérdésekre általában helyes, jó, ma is vállalható válaszokat adott. [...] A harmadik oldal – úgy, ahogyan azt Szabó Dezső magyarságvédelme és Németh László minőségyszocializmusa értelmezte – reális történelmi alternatívát képviselt [...]. Az alapvető ellentét, a történelmi antagonizmus nem a harmadik oldal és a baloldal között vonható meg, hanem a harmadik oldal és a jobboldal között, lett légyen az utóbbi bármilyen színezetű és jellegű.”¹⁶ Béládi ezzel a gondolatmenetével nemcsak Szabó Dezsőt „rehabilitálta” (legalábbis megemelte szellemi rangját), hanem a hivatalos pártideológiával szemben kimondta azt (lásd fentebb az 1958-as párthatározatot, amely éppen a *harmadikutas* nacionalizmust¹⁷ jelölte meg az '56-os „ellenforradalom” fő ideológiai tényezőjének), hogy a harmadik oldal ideológiája a „*progresszív*” irányzatok közé tartozott. (A pártállam ideológusai nem bíbelődtek a harmadik „út” és a harmadik „oldal” tartalmi különbségével.)

Fontos tanulságokkal jár Bibó Istvánnak a Huszár Tiborral folytatott (1977-ben rögzített) beszélgetése során kifejtett álláspontja a „Szabó Dezső-kérdésre” vonatkozó három sarkalatos problémáról: a *faji* kérdésről, az *asszimilációról*, valamint az *antiszemitizmusról*. Az első Bibó-idézet (Szabó Dezsőre vonatkoztatva) így szól. „Az ő frazeológiájában gyakran szerepel [...] a faj kifejezés, de ez nem volt a szó biológiai vagy antropológiai értelmében vett fajelmélet, hanem amit ők magyar fajnak akkor neveztek, az mai terminológiában egyszerűen a történetileg kialakult magyar etnikum [...]” A második: „A Szabó Dezső-i álláspont lényege az, hogy a magyar nemzet azzal az asszimilációval, amelyet a hazai német polgárság és értelmiség az egész zsidóság körében oly sikeresen folytatott, »elrontotta a gyomrát«, s ennek eredménye egy zsidó túlsúly a gazdasági életben, és egy sváb túlsúly – főleg az 1919-ben kezdődött keresztény kurzus óta – a hivatali és politikai életben, és mind a kettő a szellemi életben. Szabó Dezső heves indulattal és pokoli gúnnyal kezelte az egész témát, s a svábok ellen mindég hevesebb indulattal, mint a zsidók ellen.” Bibó István a zsidókkal szembeni fenntartásokat, ellenérzéseket finom analízissel kezeli. Az *antiszemita* megnevezést arra az álláspontra *szűkíti le*, „amelynek a zsidóságról ördögi képe van, mely szerint a zsidóság egy egységes és átgondolt terv szerint országos vagy világméretű szálakat mozgató tényező”. Szabó Dezső álláspontja viszont „speciálisan magyar jelenség és magyar tényekre vonatkozik: a magyar fejlődés zsákutcáiból ered, és azokat értelmezi tévesen, de nem rosszhiszeműen: vannak benne ideológiai jellegű elemek, de távolról sem olyan egyetemes igényű, és minden tévessége ellenére sem éri el az igazi antiszemitizmus gyilkolásba és nihilbe vezető perspektíváját. Nem is a szó tömény értelmében vett antiszemitizmus, hiszen a zsidóknak nem tulajdonít központi vagy egyetlen szerepet: első-sorban az érzékenységüket sérti meg.”¹⁸

Később többször hivatkozott dolgozatot tett közzé Szabó Miklós (először a Medvetáncban) a nyolcvanas évek elején. (Az imént említett Bibó–Huszár-beszélgetés az évtized végén, 1989-ben jelent meg.) Kétségkívül ez a felfogás is enyhít, finomít az egyértelműen és durván elutasított Szabó Dezső-képen, ám a lényegi negatív jegyek – ha változnak, enyhülnek is – továbbra is megmaradnak.

Az antiszemitizmus is megmarad (bár egy idő után „már nem egyetlen, sőt nem is központi probléma, hanem a szociális kérdés egyik része”), továbbá: „a bíráló nála mindig rasszista érvekkel történik”, jóllehet „1935-ben deklarálja Magyarország Kelet-Európához tartozását”. Antiszemitizmusán csak „a nyilas előretörés és a német terjeszkedés” változtat alaposan: „antiszemitizmusa teljes revíziójához vezeti el”.¹⁹ Szabó Miklós ezen dolgozatának tényszerűségei és pontos meglátásai nem feledtetik azt az alaphibát, hogy a szerző legalább egy fontos tudományos kérdésben változatlanul egy helyben topog: nem definiálja (ő sem) az antiszemitizmus fogalmát, s ezzel egybemossa ezt a súlyos történelmi és pszichikai valóságot az annak tartalmában a mindennapokban valóban élő, de ide – a Bibó István-i értelemben – nem besorolható rokon jelenségekkel.

Borbándi Gyula korszakos jelentőségű monográfiája a népi mozgalomról²⁰ magyarul 1983-ban jelent meg New Yorkban, majd 1989-ben Budapesten a Püski Kiadónál. Borbándi szerint Szabó Dezső nem vallotta sajátjának a népi mozgalmat, sőt, úgy fogta fel, hogy őt kisajátították, gondolatait elorozták. Zsidó- és németellenességéről Borbándi világosan fogalmaz: „A svábokat és a zsidókat azért támadta, mert a fennálló úri rend részesének, haszonélvezőjének, pártfogójának tartotta őket. A sváb származásúaknak különösen a művelődésben, az egyházi és politikai életben, a zsidó ipari, bank- és kereskedelmi nagyтőkének pedig a gazdasági életben és a sajtóban játszott szerepét kifogásolta. [...] Keresztény nagybirtokos és zsidó bérlő, keresztény nagyтőkés és zsidó iparmágnás az ő szemléletében egyaránt a parasztok és munkások kizsákmányolói voltak, és egyforma elbírálásban részesültek.”²¹

A Szabó Dezsőről szóló értékelések fontos, bár kevésbé termékeny állomása volt 1986-ban Király István háromrészes sorozata az Alföldben (tehát egy „vidéki” folyóiratban).²² Király alcímekkel is ellátja nagyszabású tanulmányát. Az első része: *Az ellentmondások negatív oldala*; a másodiké: *Az ellentmondások egybefogója: az imperializmus élménye*; a harmadiké: *Az ellentmondások pozitív oldala*. A „negatív” oldalhoz tartozik többek között: „az irracionális”, aminek „társadalomképe: a faji gondolat” („elrasszizált történelem- és társadalomszemlélet”) és „a harmadik út”. A tanulmány második részében az „imperializmus élménye” köré épül a szerző gondolatmenete, hangsúlyozva, hogy „Szabó Dezső megértésének [...] kulcskérdése: az ellentmondásosság problémájával való szembenézés”. Hosszas fogalomértelmezések (főleg az „antiimperialista” jellegzetességekről az életműben s körülötte) teszik nehezkessé ezt a tanulmányrészt Király elméleti konstrukcióinak egyik fejezeteként. Végül is kimondja a nála is fölvetődő súlyos minősítéseket (habár „ellentmondásos” hangsúlyváltásokról is beszél). „Hozzá tartozott például mindvégig ehhez az életműhöz az antiszemitizmus. [...] Háttérbe tolódott viszont [...] mikor a német imperializmus számára jelentett ez már manipuláló, érzelmi erőt.”²³ Az *ellentmondások* pozitív oldalához tartozik – a tanulmány harmadik fejezetében részletezve: nem is kevés – az „antiimperialista nemzettudat”, a „kelet-európai helytudat”, a „magyar műhely”- és a „példanemzet”-tudat, az „antiimperialista népiség”, az „értelmiségi önbírálat”, a teljes körű társadalmi reformprogram, a „létértelem-keresés”, a „plebejus liberalizmuskritika” (amelyben „azt róttá fel a szabadelvűségnek legfőbb bűneként, hogy a tőke diktatúrájának álnevévé vált”²⁴). Király summázata a következőképpen hangzik. „Szabó Dezső legnagyobb tévedése az volt [...], hogy a felvilágosodás hozta értékek csődjeként könyvelte el azt, ami ezeknek csupán válságuk volt. Nem őket továbbvivve (mint tette azt például a marxista gondolatot vállaló Lukács György), de velük szakítva, tagadva őket, gondolta át a kor új problémáit, nem az ész, de az érzelmek törvényei szerint.”²⁵

Vagyis a nagynevű irodalomtörténész és ideológus részben megerősítette Szabó Dezső helyét a 20. századi magyar szellemi világ kánonjában, ugyanakkor bizonytalanná is tette magát ezt a személyre szabott kánon, s a bizonytalanságokat nem oszlatta el az életmű körül. Hiszen nem mutatott be alapvetési eredményeket, a marxista úton haladt tovább: hozzáigazítva állásfoglalását a századvég szakmai közhangulatához. Éppen a három legsúlyosabb kérdésben (faj, antiszemitizmus, harmadik út) maradt meg a korábbi bizonytalanság. Király nem nézett szembe *elemző és fogalomtisztázó* módon ezekkel a kérdésekkel, ehelyett saját (valóban kidolgozott, de úgyszintén homályos) – a Németh Lászlóról szóló akadémiai székfoglaló előadásához hasonló módon –, az antiimperialista helyzettudat- és harmadik világ-konceptiójába helyezte Szabó Dezső gondolatvilágának sémáját.

Király István terjedelmes és bonyolult fogalomrendszerű tanulmányát hozzászólások sora követte. Többek között Gróh Gáspáré, amelyben Gróh egy új Szabó Dezső-kép kialakítása felé indult

el.²⁶ Szóban forgó hozzászólásában éppen a fogalomtisztázó bekezdések a legérdekesebbek és legfontosabbak. Rámutat, hogy a „faji szemlélet” – Ady nyomán – éppenséggel „nem a kirekesztés, hanem a befogadás céljával született”, mégpedig „a nemesi-dzsentróid nemzetfogalom felváltására, a nemzet alatti tömegeket is magába foglaló” tartalommal. E fogalom mögött tehát „plebejus töltés” állt. (Csak később sajátította ki és torzította el ezt az ellenforradalmi kirekesztő ideológia.) Parasztmítosznak láttatott (vagy részben tényleg az) parasztképe és parasztábrázolása nagyban hozzájárult a magyar kulturális és művészi gondolkodás lassú átalakulásához, a paraszti (népi) kultúra fölfedezéséhez és a népi mozgalom, valamint a népi irodalom megszületéséhez. Ez nagy szellemi vívmány a 20. századi magyar kultúrában – tehetjük hozzá: Szabó Dezsőnek egyik legnagyobb érdeme, igazán nagy hatása: közvetve vagy közvetlenül Bartók és Kodály, Móricz és Németh László ébresztője volt.²⁷ Meghatározó kultúratörténeti szerepe vitathatatlan. A néhány éves „ellenforradalmi” korszaka után rendkívül éles társadalomkritikával lépett a nyilvánosság elé, amelynek releváns voltát nemcsak a „népi” írók érezték és ismerték el, de – például – Fejtő Ferenc, Komlós Aladár, sőt Lukács György, majd Keresztury Dezső és Rónay György is. Gróh Gáspár azt is észrevételezi, hogy az antiszemitizmus mint *kategória: gyűjtőfogalom* – Bibó István is utalt erre, láttuk –, amelyen belül több variánsa, alfaja, *árnyalata* van. Szélsőséges formában csak az 1918 őszét követő időszakban jelent meg Szabó Dezsőnél: az életmű maga – összességében – nincs terhelve antiszemitizmussal.

Petrik Béla tanulmányai²⁸ hasonló értékelést adnak, mint Gróh Gáspáréi. Úgyszintén a *szabadon gondolkodás* jellemzi őket, s az olvasó számára eléggé egyértelművé válik, hogy Szabó Dezső munkásságának érdemei számosak és fontosak. Minden modorossága, leegyszerűsítései, indulatos hangneme, sokszor taszító viselkedése, provokációi, összeférhetlenségei, írásainak belső problémái, esztétikai gyengeségei stb. sem feledtethetik, hogy személyes és írói bátorsága, gondolatvilágának alapvetően egészséges természete indokolják, hogy vele szemben a 21. század elején megszűnjék a félig-meddig karanténba zárás (illetve a „fogságban” tartás) állapota, és elfoglalja méltó helyét a múlt század többi jeles szellemi nagyságának körében.

A legújabb Szabó Dezső-értékelések közül három véleményt hozunk közelebb. Veres András a háromkötetes sajtósági irodalomtörténetben *Egy 20. századi próféta* címmel ad értékelést: tompítva az addigi vádak és ellenszenvet vele szemben, ám megjegyezve, hogy az „igazi veszélyt” változatlanul „antiszemitizmusa jelentette”.²⁹ Legújabban Szabó Dezső *újrértékelésére* hívott föl Veres.³⁰ Itt stabilabbnak látja hőséne világképét, mint korábbi dolgozatában, változatlanul kiemeli viszont a „rasszizmust” mint szellemi és politikai pozíciót. Ezzel együtt is nagyra értékeli szembefordulását az ellenforradalmi rezsimmel, majd a német nemzetiszocializmussal.

Gyurgyák János Szabónak a fajvédelmi ideológia körébe eső megnyilvánulásait vizsgálta szellemes és éles kritikával.³¹ Mindenekelőtt e nézetrendszer zártságát és az abszolútumba eső koordinátáit hozza előtérbe a magyar fajról, a zsidóság (majd a németiség) elleni – absztrakt – harcról, a magyar parasztság elképesztő idealizálásáról, a tiszta magyar fajú középosztály eleve paraszti jellegéről. S Szabó mindezt nem fajvédelemnek nevezi, hanem a holnap nacionalizmusának, új nacionalizmusnak.

Az ifjabb nemzedékek kutatói közül Kovács Dávid könyvét említjük először, amelyben többek között leszögezi, hogy Szabó Dezső „nemzetfelfogását nem lehet [...] levezetni olyan értelmezési keretből, mint »ellenforradalmi ideológia«, »jobboldali radikalizmus«, »fajelmélet«, »fajvédelem«, »völkisch transzfer« stb.”³²

Veszprémi László Bernát Szabó Dezső „eszméinek következetességét” hangsúlyozza dolgozatában.³³ Szerinte Szabó pályáját két állandó elem keretezte: liberalizmusellenessége (gazdasági téren elsősorban) és (ebből következően) kapitalizmusellenessége. Ezekből következett a zsidósággal kapcsolatos nézetrendszere is, amely közel állott Jászi Oszkár felfogásához, „aki polgári radikális-ként szintúgy a dualizmus nagybirtokos és nagytőkés rendszerének egyik pilléréként azonosította a zsidóságot”,³⁴ Ifjabb korában (Székesfehérvárott például) Szabónak voltak klasszikusan antiszemita újságíró-megnyilvánulásai, de a húszas évek elejétől (*Rocamból-romantika*, 1923) a „zsidókérdés” túlnyomórészt a kapitalista és nagybirtokos rendszerrel összefüggésben jellemezte felfogását. A harmincas évek végétől pedig szembeszállt a zsidóellenes politikai törekvésekkel.

Akárhogy is: a Szabó Dezső-kép lényegesen átalakult a jelzett évtizedek (hatvan év) során: a teljes elutasítástól eljutottunk a bírálva befogadás közelébe.³⁵

SZABÓ DEZSŐ–NÉMETH LÁSZLÓ „PÁRHUZAMOK”, „HASONLÓSÁGOK”, „ROKON GONDOLATOK”. NÉHÁNY PÉLDA

A fentiek átgondolásai után nem kell úgy tennünk, mintha azt hinnénk: a Szabó Dezsőre emlékeztető vagy talán éppen őhöz (is) visszanyúló eszmei „gyökek” fölfedésével dehonesztáljuk Németh László (vagy bárki más) életművének egyik-másik részét, netán magát a gondolkodó Németh Lászlót is. A pontos fogalmi háló szöveiteinek föltárása, az egyes jelentésrétegek előhívása ugyanis egyre inkább azt mutatja, hogy Szabó Dezsőt (esetleg bírálva) elismerni, értékei, jelentőségét a magyar eszmetörténetben és közgondolkodásban *szakszerűen és jóhiszeműen* meghatározni továbbra is időszerű (és termékenynek ígérkező) kutatói feladat.

Továbbra is ódzkodunk ugyanakkor a „hatáseleméletek” erőltetésétől, szívesebben használjuk a „rokon gondolatok”, „hasonlóságok”, „párhuzamok” megnevezéseket (s ezeket is idézőjelben). Utaltunk már rá, hogy a hatásokat (ki kire „hatott” valójában?) nemegyszer nehéz és kockázatos bizonyítani (bár korántsem lehetetlen), míg az utóbbiak szemmel láthatóan jelennek meg. S nem csak Szabó Dezsővel kapcsolatban. (Rendkívül széles a mezőny: a népi mozgalom számos jelentős alakja is szóba jöhet, jöhetne.) Ezen túlmenően az egyes rokon témák, gondolatok, fogalmak, stratégiák nem statikusan folynak át az egyik életműből a másikba, hanem – különösen intellektuális, életérzésbeli stb. szintkülönbségek esetén – változva, átalakítva, színeződve, sőt más minőségbe átcsapva. Aligha kétséges, hogy Szabó Dezső, valamint (a kiforrott, érett) Németh László vonatkozásában fönállott az intellektuális (szemléletbeli, műveltségbeli, mentalitásbeli, jövőképbeli stb.) szint- és eszményvilágbeli különbség egyfelől, másfelől pedig a kezdeti Szabó Dezső-„tanítvány” Németh hamarosan erősen szuverén módon függetlenedett Szabó Dezsőtől; anélkül azonban, hogy egykori *felszabadító* mesterét – ha bírálta is nemegyszer – valaha is végleg megtagadta volna. S ha a fiatal Némethet sok esetben meg is ihlették Szabó Dezső fölfedező gondolatainak életszerűségei, azt tapasztalhatjuk, hogy rendszerint *átalakította* őket, *más jelentést és jelentőséget kaptak* ezek a gondolatok Németh későbbi feldolgozásainak, belsővé tételének és interpretálásainak során. Mert nem elégséges (és csak féligazság) a kapcsolattörténet akár csak vázlatos összeállításához annak megállapítása, hogy Németh László *Tanú*-beli reformprogramjában „egyetlen számottevő elem sincs, mely ne lett volna meg már Szabó Dezsőében”. Hozzá kell tenni legalább annyit, hogy Németh „az egészhez hozzáadta a maga jellegzetes többletét: a minőség eszméjét”.³⁶ Mint például a lelkek reformjának, az új nemességnek, az erkölcsi megújulásnak, az új embereszménynek a nélkülözhetetlenségét. Miként Grezsa Ferenc – néhány kritikus példán (fajfogalom, társadalomkép, hungarológia-felfogás) meggyőzően (és érzékeny részelemzésekkel) utalt rá még a nyolcvanas évek végén: „Szabó Dezső inkább kiindulópontja, semmint mintája vagy mértéke Németh László gondolkodásának: az írói indulás fontos pillanatában találkozik vele, de kezdeti lelkesedésébe [...] hamarost kételemek szövődnek.”³⁷ Németh László – összegez Grezsa – *teljességigényének* egyik jellegzetessége, hogy „a »népi«, az »urbánus«, a »völkisch«, a dogmatikus marxista stb. részfeldfogások ellenében itt is az enciklopédikus ösztön vezérli – a sokféle elemből a legjobbat összerakni”.³⁸ Találón jegyzi meg Gróh Gáspár, hogy Németh László oly módon volt Szabó Dezső „követője”, hogy „egyetemes műveltségével, írói erejével és kivételes moralitásával egyúttal meg is tisztította salakjuktól a Szabó Dezső által esetenként méltatlan módon hirdetett és gyakorolt elképzeléseket”.³⁹

Az alábbiakban *néhány* konkrét példán keresztül (a *teljesség* bemutatása monográfiát igényelne) kísérletet teszünk gondolati párhuzamok, rokon kiindulópontok meglétének szövegszerű igazolására (majd később végigkövetjük a Németh László életművében felbukkanó, Szabó Dezsővel kapcsolatos utalásokat, kommentárokat, magyarázatokat, értékeléseket – ezeket viszont a maguk érdemi teljességében).

•

Két észjárás szerinti kritikus attitűd: Szabó és Németh reflexiója Klebelsberg könyvéről

Az 1928-ban *Neonacionalizmus* című Klebelsberg-cikkgyűjteményt mindketten olvasták, és a kötet ürügyén egy-egy esszében reagáltak rá. Szabó az *Előőrsben* folytatásokban,⁴⁰ Németh a *Napkelet* ankétján.⁴¹ Szabó a tőle nem szokatlan heves indulattal támad az egyébként is gyűlölt grófra: mellébeszélésnek, altatásnak tartja az egészet: Klebelsberg nem beszél a ténylegesen elevenbe vágó

magyar ügyekről. Ez a „neonacionalizmus” germánbarát (a történetírásával – Szekfűvel? – együtt): holott az 1867 után beözönlött, látszólag asszimiláltak vették el a levegőt az őshonosoktól. Ővük az oktatás, a kultúra (maga Klebelsberg), az államigazgatás, a hadsereg, a katolikus egyház. A „becstelen germán uralom” vitte bele a magyarokat a világháborúba. Egyszóval: a „neonacionalizmus” éppen nem magyar érdekeket szolgál.

Hangulatában, modorában, nyelvi-stilisztikai formájában sistergő esszéivel reagál Németh László is. A nagy különbség azonban az, hogy míg Szabó elveri a port a szerzőn, és újrarahánytorgatja a germán bűnököt, Németh csupán érinti a Klebelsberg-gondolatmenetet; ő *saját programot* válasz: előretekintve együttes *cselekvésre és küzdelemre* buzdít. A „sistergés” a fiatal kritikus nyelvi, stílusbeli helykeresését jelenti és jellemzi (e tekintetben viszont Szabó Dezső-„ízű”); tartalmilag viszont bontakozó reform-alaptételeiből rak össze egy cikkre valót. „Magyarság a magyar állam helyett”, „a magyar génusz” gyógyító ereje és szerepe, „a föld népe” (már-már mitizálva); az új magyar középosztály megteremtése; „a polgárság pacsuli kultúrájával” szemben a népi-paraszti kultúra. Hitvallása: „Az integer Magyarország helyett van egy sokkal szentebb jelszó: az integer magyarság.” Az ő nacionalizmusa – mondja végül – megegyezik a Bethlenek, Rákócziak, Kossuthok nacionalizmusával.

•

„Mély magyar”(– „híg magyar”?). *A magyar protestantizmus élménye*

Időrend szerint (a metaforikus képalkotás szintjén is) a „mély magyar” témavilágban bizonyosan Szabó Dezsőé a gondolat időbeli „elsőbbisége”.⁴² Több szempontból nevezetes tanulmánya: *A két forradalmi költő* (amit az érettségi előtt álló Németh László olvasott, ismert) a Nyugat 1919. február 16-i Ady-emlékszámában – a két forradalom közötti időben – jelent meg. Petőfi és Ady alkataráról, forradalmiságáról, illetve ezek jelentősen eltérő tartalmairól értekezik itt Szabó. Megállapítja, hogy kettejük egyénisége erősen különbözik: a szláv eredetű Petőfi magyarsága „bizonyos értelemben külső magyarság”, ő sokkal inkább „nemzetközibb”, mint Ady, hiányzik belőle a magyarságnak a Berzsenyi-féle „belső, tragikus láza”; ehelyett: „Az életegészség diadalmas terjengésével harsog ki belőle mindenkitől megérthető himnusza a holnapnak.” Ady viszont „erdélyi magyar és magyar nem volt minden sejtjében, a magyarság minden elmúlt századával. [...] Soha még költő sajtóbban, gyötrelmesebben magyar és múlt nem volt, mint ő. A múltnak, fajiságának, társadalmi osztályának élő integritása az, ami meghatározza tragikumát, s ott van művészete minden gyökérszálánál.” „A magyarság az ő belső tragédiája.”⁴³ S idézzük fel Németh László későbbi gondolatát, a „mély magyarság” metaforáját! Mik voltak (lettek, Szabó Dezsőt egy kissé „átmetaforizálva”) ennek alapértelmezései? Miként ezt jó néhányszor elmagyarázta: ez a szemléleti és életérzésbeli jelenség *kettős mélység*, amely *mögöttünk s alattunk* az elmúlt magyar évszázadokban rejtezik: a népi (faji) mélység és a történelmi (időbeli) mélység: a magyar és az európai régmúlt nagy értékei.⁴⁴ „A zenében Bartók és Kodály kutatják fel a 19. századi hordalék alatt a népi őserőt, s hozzájuk tartozik a fiatal Szabó Dezső is” Berzsenyi- és Eötvös-tanulmányával s „hatalmas nyelvkészségével”.⁴⁵ A klasszikusan mély magyar költő – a kiindulás –: Berzsenyi Dániel. Szabó is, Németh is őt tekinti e meghatározó életérzésbeli, költészeti, sőt gondolkodás- és mentalitásbeli (voltaképpen nemzetkarakterológiai) magatartásmintának, s öntudatlanul is megteremtőjének. Szabó is, Németh is gyakorta utalnak Berzsenyire, s nyomában a magyar irodalomban Csokonaira, Kemény Zsigmondra, Katona Józsefre mint a „mélymagyarság” hiteles képviselőire. (Ugyanígy a 16–17. századi erdélyi kulturális világra, életformára, a protestantizmusra, amelyekben s amelyek által a nagy magyar tragikus sorskérdések kultúratörténeti értékű megformálódást kaptak.) Szabó is, Németh is sokszor hozza fel a Berzsenyi-jelenséget (Németh könyvet írt róla⁴⁶), s itt is Szabó Dezső az időbeli első, aki Berzsenyit a *modern magyar költészet* megteremtőjének látja. *Berzsenyi Dániel* címmel 1912-ben írt esszéjét a Nyugatban,⁴⁷ amely így kezdődik: „Berzsenyi, Katona, Kemény, Madách: valami közös szomorúság, közös nagyszerűség van e négy életben. Egy faj kétségbeesett erőfeszítése az örökkévaló után. Az életük gyöttrődő keresés.”⁴⁸ Igen, ez a lelkiállapot a mélymagyarság jellemzője. S az is, hogy „a tettben tomboló erő mellett Berzsenyi mindig ott látja a megsemmisülést”. Ezt a tragikus életérzést Németh László mint rejtett erőforrást érezte a magáénak. Egy példa csupán – társadalom-lélektani összefüggésben – a *Debreceni kátéból*, 1933-ból: „Reménytelen a harcunk? A nagyság, mint maga

az élet is, reménytelen, s a reménytelenségben, a falhoz állított népek harcában van valami kétszerkettő fölötti remény. A történelem a tragikus életérzés csodája. Marathonnál a reménytelenség győzött.”⁴⁹

Az az aspektus is figyelembe veendő a „mély magyar” gondolatomb Szabó Dezső-i változatánál, hogy ő is egyértelműsíti – Németh Lászlóhoz hasonlóan – a magyar protestantizmus felszabadító erejét a magyar irodalom kibontakozása és fejlődése során. 1934-ben például *A magyar irodalom sajátos arca* című tanulmányában írja a következőket: „a protestantizmus adta meg a nagy történelmi lökést az európai magyar irodalom életbe indulására. [...] azzal, hogy az ősi magyar pszihét felszabadította a nagyrészt idegenekkel uralkodó idegen vallás vaskényszerű uralma alól”.⁵⁰ A magyar irodalom igazi európai gyökerei „a magyar élet egyetlen termő humuszához”, a parasztághoz nyúlnak le. Látszik az is, hogy a Németh László gondolatvilágában ez az összefüggés árnyaltabban van megfogalmazva. A protestantizmus történelmi jelentősége nála is prioritás, a „termő humusz” tényleges társadalmi-szociológiai köre viszont jóval szélesebb világot ölel fel. Másfelől: Németh László a negyvenes évek elején különbséget tesz – mégpedig éles különbséget – az Ady, a Bartók, a Móricz módján „teremtő művészek”, valamint a saját eszményvilága, ennek szellemi orientációja, iránya között. „A Bartók módján teremtő művészek számára – írja – a nemzet elsősorban a parasztság volt. Az ő művészetükben a közös megállapodás (Szabó Dezső szavával) az volt, hogy a nemzetet a parasztságra kell építeni.” Ezt sokáig (legalábbis formálisan) ő maga is vallotta, ám „ösztönében” nem ezt az orientációt követte, az ő számára „a nemzet az értelmiség volt”. *A majdani, az utópiabeli*.⁵¹ (Külön elemzést érdemelne, hogy ebben az összefüggésrendszerben vajon már nem más – társadalmi-politikai – összefüggésekről van-e szó, tehát nem irodalmi-művészeti kérdésekről.)

A protestantizmus mint a magyar nemzetet éltető szellemi és lelki erő Szabó Dezsőnél (a fentiekén túl) legtöbbször az idegenek elleni védelem lehetőségét és történelmi szerepének méltatását jelenti. Nem vallási, teológiai problémaként jeleníti meg, nem is a (különben nem kedvelt) katolicizmus mint vallás elleni védőszerként, hanem magyar (nemzeti) önvédelmi reflexként. Az 1926-ban megjelentetett, az országos protestáns kongresszus tagjainak írt röpiratában⁵² élesen veti fel az *idegen*, illetve őshonos dichotómiát, s történelmi trendként beszél arról, hogy a katolikus *életérzés* és (főként) a katolikus egyház nem a valóságos összmagyar érdekeket szolgálta (és szolgálja), hanem az *idegenvéreket*: germánokét (Habsburgokét, németekét), tótokét. „Itt felekezeti látszatok mögött éhes és ügyes idegen fajok mohó hódításáról van szó.”⁵³ S rögtön következik – dramaturgiai hatást hordozva nemegyszer Szabó esszéírásában, publicisztikájában – a józanság, a megfontolt-ság hangját és magyarázatát közvetítő betoldás: „Nem azt akarom, hogy a magyar más vérűt kitúrjon az ország földjéről: csak azt, hogy mások se túrhassák ki a magyart. Nem azt akarom, hogy a magyar más véreket elnyomjon: csak azt, hogy őt ne nyomják el se politikailag, se gazdaságilag, se kulturálisan. Nem azt akarom, hogy más vérűnek hátrány legyen a származása, csak azt, hogy ne legyen előny az érvényesülésben az, hogy idegen eredetű.”⁵⁴ Szabó rendkívüli (történelmi és jelenkori) jelentőséget tulajdonít a magyar protestantizmusnak, ugyanakkor vállalhatatlan feladatok sokaságának a megoldását vagy ebben a vezető közreműködő szerepet várja el tőle: az 1867-tel megroppant magyar öncélúság helyreállítását, a demokrácia, az egyén felszabadítását, a társadalmi igazságosság megteremtését (és így tovább) az élet minden területén.⁵⁵ Később is „ősi”, védekező-önvédelmi, illetve megújító erőként tekint a magyar protestantizmusra. (Például: „A magyar reformátusság mindenekelőtt magyarságot jelentett, a sajátos ősi magyar lélek megújítását, életre ébredését.” S jelentette a „magyar demokráciát”. A katolikus vallás viszont a kora középkorban csak ráerőszakolt, idegen vallás volt, azóta is az.)⁵⁶

Németh László protestantizmus-felfogása (élménye) szelídebb, békésebb és – főleg – árnyaltabb, mint a Szabó Dezsőé. Számára a protestantizmus *mély belső élmény*, személyes életprogram, életideál. A bennünk lakó Isten élménye. Egyház nélküli vallásos érzés, amelyben benne van az evilági „üdvözülés” és a szintén evilági „elkárkozás” lélektani és erkölcsi lehetősége. Amely nem zárja ki a Szabó Dezsőnél is nagy szerepet játszó társadalmi, történelmi és kulturális szerepekkel való számvetést. A Ravasz László református püspöknek szánt esszéjében 1936-ban írta a következőket. „Pályámon egy pillanatig sem szolgáltam a protestáns egyházat – sőt mint minden mai egyháznak ellenfele voltam és vagyok, de mindig szívesen követtem a magyar protestáns hagyományt, melynek legfrissebb s legteljesebb kivirágzását Adyban szerettem. Sylvester János, Heltai Gáspár, Vizsolyi biblia, Szenczi Molnár Albert zsoltárai, Bethlen Miklós, a debreceni kör Földitől Fazekasig,

sőt Tóth Árpádig: kedves tanulmányaim címei; egyben családfám is a magyar szellemben. [...] Magamban ez a református-tudat talán sosem volt több, mint valami biztosság-érzés [...], amely Csonkaitól Szabó Dezsőig minden protestáns írófélében megvolt.”⁵⁷ Azt is megállapíthatjuk, hogy Szabó személyes odafordulása saját reformátusságához nemegyszer fellengzős, líraian szétolvadó, főleg érzelmekhez (a romantikusan felidézett ifjúságához) kötődő szemlélet is.⁵⁸

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

¹ VEKERDI László, *Németh László alkotásai és vallomásai tükrében*, Szépirodalmi, Budapest, 1970. GREZSA Ferenc, *Németh László vásárhelyi korszaka*, Szépirodalmi, Budapest, 1979. SÁNDOR Iván, *Németh László üdvtana*, Gondolat, Budapest, 1981. Kocsis Rózsa, *Minőségeszmény Németh László szépirói műveiben*, Magvető, Budapest, 1982. GREZSA Ferenc, *Németh László háborús korszaka*, Szépirodalmi, Budapest, 1985. SÁNDOR Iván, *A Németh László-pör*, Magvető, Budapest, 1986. MONOSTORI Imre, *Németh László Tanú-korszakának korabeli fogadtatása*, Magvető, Budapest, 1989. GREZSA Ferenc, *Németh László Tanú-korszaka*, Szépirodalmi, Budapest, 1990. (Leginkább ebben a monográfiájában jutott szóhoz a szerző átgondolt véleménye a Szabó Dezső–Németh László kapcsolat mibenlétéről.) FÜZI László, *Alkat és mű. Németh László 1901–1975*, Kalligram, Pozsony, 2001. MONOSTORI Imre, *Németh László esszéírásának gondolati alaprétegei*, Kortárs, Budapest, 2005. BÉKÉS Márton, *A hagyomány forradalma. Németh László politikája*, Kortárs, Budapest, 2009.

² KIRÁLY István, *Eszmei problémák Németh László műveiben 1945 előtt*, Kortárs, 1982/7, 1138–1151.; 1982/8, 1291–1307. A másik nagy összegező esszéjében (*Németh László gondolatvilága* = NÉMETH László, *Életmű szilánkokban*, I, Magvető–Szépirodalmi, Budapest, 1989, 5–61.) elmarad Szabó Dezső említése, ám metodikailag igen érdekes, hogy Király későbbi jelentős Szabó Dezső-tanulmányának kulcsfogalma, „az ellentmondások írója” itt Németh Lászlóra vonatkozik (rögtön az első fejezet élén).

³ A kutathatóság valószínűleg teljességét a Budai Balogh Sándor és Hartyányi István által elkészített nagy munka, a Szabó Dezső életmű–bibliográfiája (Szenci Molnár Társaság [Budapest, 1996]) teszi lehetővé (már elég régóta: több mint két évtizede). Miként Németh László vonatkozásában a Hartyányi István (és Kovács Zoltán) összeállította, nem kevésbé nélkülözhetetlen életmű–bibliográfiája (Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1992). Jó útbaigazító Szócs Zoltán *Szabó Dezső-enciklopédia* című összeállítása: számtalan kevésbé ismert epizódot gyűjt össze és rendez ábécé szerint Szabó Dezső életéből, munkásságából és kapcsolatrendszeréből (Kairosz, [Budapest,] 2011).

⁴ Lásd ezzel kapcsolatban Petrik Béla recepciótörténeti tanulmányát *A teljes kép felé. A magyar népi mozgalom történetéből* című kötetében (Felsőmagyarország, Miskolc, 2008, 13–92.). Továbbá PÉTERFI Gábor, *A „puha dik-tatúra” és az emigráció Szabó Dezső-képe* = *Uő, Szabó Dezső és Féja Géza Trianon-reflexiója és külpolitikai nézetei*, L'Harmattan, Budapest, 2011, 44–46.

⁵ ERDEI Sándor, *Szabó Dezső*, Kortárs, 1958/1, 105–117.

⁶ BESSENYEI György, *Szabó Dezsőről*, Kortárs, 1958/2, 266–272.

⁷ SZIGETI József, *A nemzeti kommunizmus öskeresése*, Élet és Irodalom, 1958. február 28., 1–2.

⁸ *A Szabó Dezső-vitáról*, Kortárs, 1958/4, 589–596.

⁹ *A „népi” írókról. Az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő kulturális elméleti munkaközösség állásfoglalása*, Kortárs, 1958/7, 3–26. Idézet: 7.

¹⁰ NAGY Péter, *Szabó Dezső*, Akadémiai, Budapest, 1964 (2. kiad.: 1979). E vaskos kötet előmunkái közé tartozik a szerző korábbi két kötete: *Szabó Dezső indulása*, MTA Irodalomtörténeti Intézete, Budapest, 1958; valamint *Szabó Dezső az ellenforradalomban 1919–1923*, Szépirodalmi, Budapest, 1960.

¹¹ NAGY, *Szabó Dezső*, i. m., 515.

¹² GOMBOS Gyula, *Szabó Dezső*, Püski, München, 1966. (További kiadások: Aurora, München, 1969; Püski, New York, 1975; Püski, Budapest, 1989. Jelen dolgozatunkban az 1975-ös kiadást használtuk.)

¹³ GOMBOS, i. m., 292.

¹⁴ *Uo.*, 349.

¹⁵ BÉLÁDI Miklós, *Hozzászólás a Szabó Dezső-kérdéshez [1979]* = *Uő, Értékváltozások*, Szépirodalmi, Budapest, 1986, 121–129. Kiemelés az eredeti szövegben.

¹⁶ *Uo.*, 126–127.

¹⁷ A harmadik *út* és a harmadik *oldal*, valamint a harmadik *Magyarország* fogalmainak tartalmi máig nincsenek egyértelműsítve, tehát a használat során a tartalmak keveredhetnek, éppen ezért bizonytalanságot és félreértést is okozhatnak. Németh László a harmadik *oldalt* elsősorban belpolitikai vonatkozásai szerint használta: az uralkodó jobboldallal és a polgári radikális baloldallal egyaránt szemben. Az *Ember és szerepben* írta: „Van a Törzsfő Magyarországa, és van az Osvát Magyarországa – nem születhetik-e meg az én babáskodással a harmadik?” (Vö. in *Homályból homályba. Életrajzi írások*, Magvető–Szépirodalmi, Budapest, 1977, I, 334.) Ez a harmadik Magyarország-metaphora azonos a harmadik oldal tartalmával. (Béládi pontosan értelmezte a fogalmat.) Metaforikus utalásként függetlenségi nézőpontot is magába olvaszt a harmadik oldal. Többek között a *Szárszói beszédhez* fűzött megjegyzésében Új-Guinea és lakói, a pápuák kapcsolatáról. A pápu „oldal” sem angol, sem holland fennhatóságot nem kíván: Új-Guinea legyen – maradjon – a pápuáké: „Ez a harmadik oldal” – magyarázta ott Németh 1943 augusztusában: a *magyar függetlenség* mellett téve hitet, s nem valami „köztes” pályát

keresve. (Vö. Szárszó. *Az 1943. évi balatonszárszói Magyar Élet-tábor előadás- és megbeszélés-sorozata*, Püski, Budapest, 1993, 51–52.) A harmadik út Némethnél európai kitekintést jelent: a magyar „harmadik oldal” „mély-magyar” kultúrája és az európai kultúra legjobb értékei összekapcsolásának eszményét. (Vö. *Magyarság és Európa*, Franklin, Budapest, 1935, 114.) Másként próbálta értelmezni (de nem tudta igazán érzékletessé tenni) a „harmadik út /oldalt / Magyarországon fogalmi rendszert Gombos Gyula: „A Harmadik Magyarország: az igény bejelentése, a harmadik oldal: politikai állásfoglalás; a harmadik út: program és mozgalom.” (Uő, *A harmadik út*, Püski, Budapest, 1990, 7.)

¹⁸ Lásd HUSZÁR Tibor, Bibó István. *Beszélgések, politikai-életrajzi dokumentumok*, [1977] Kolonel, [Budapest,] 1989, 79–82.

¹⁹ SZABÓ Miklós, Szabó Dezső, a politikai gondolkodó = Uő, *Politikai kultúra Magyarországon 1896–1986*, Medvetánc Könyvek, [Budapest,] 1989. Elsősorban: 211–213. Lásd még a vele készült interjút: Népszabadság, 2000. június 21.

²⁰ BORBÁNDI Gyula, *A magyar népi mozgalom. A harmadik reformnemzedék*, 2. kiad., Püski, Budapest, 1989.

²¹ Uo., 136.

²² KIRÁLY István, *Az ellentmondások írója: Szabó Dezső*, Alföld, 1986/9, 56–74.; 1986/10, 29–49.; 1986/11, 27–60.

²³ Uo., 1986/10, 47.

²⁴ Uo., 1986/11, 48.

²⁵ Uo., 1986/11, 56–57.

²⁶ GRÓH Gáspár, *Ellentmondások tűnődések Szabó Dezsőről*, Alföld, 1987/5, 43–53. Ua. = Szabó Dezső emlékkönyv, szerk. Szócs Zoltán, Szabó Dezső Emléktársaság, Budapest, 1993, 170–180. (Idézetek: 174–179.) A szerző sokat tett Szabó valószínűs értékeinek feltárásáért, megismertetéséért. (Vö. többek között: Szabó Dezső: *Ady*, Tiszatáj, 1984/1, 40–44.; *Egy regény utóélete* = Szabó Dezső, *Az elsodort falu*, Csokonai, Debrecen, 1989, 549–569.; Gombos Gyula: Szabó Dezső. *A harmadik út forrásvidéke*, Magyar Napló, 1990/8, 11.; Szabó Dezső: *A magyar Káosz*, Tiszatáj, 1991/5, 78–82.; *A látóhatár egésze*. Szabó Dezső: *Az egész látóhatár*, Hittel, 1992/8, 58–63.; Szabó Dezső: *Életeim*, Magyar Szemle, 1997/1–2, 194–199.; Szabó Dezső, *Az elfelejtett arc. Elbeszélések*, szerk. GRÓH Gáspár, Osiris, Budapest, 2000; *Az elsodort író*. Szabó Dezső, szerk. GRÓH Gáspár, Nap, Budapest, 2002 [„In memoriam” sorozat]; Szabó Dezső, *Tanulmányok, esszék*, szerk. GRÓH Gáspár, Kortárs, Budapest, 2007; *Az egész Szabó Dezsőért*, Hittel, 2009/6, 103–112.; *Úton Az elsodort falu felé*. Szabó Dezső irodalomszemléletének formálódása, Magyar Szemle, 2015/1–2, 130–142.)

²⁷ Kodály is, Bartók is becsülte őt. Szabó nagy vívmányának tartotta a mélységekből feltárt magyar paraszttzene gyűjtését és feldolgozását. (Vö. BUDAI BALOGH Sándor, Bartók Béla és Szabó Dezső egymásról = Uő, „Megtöröm a villámokat”. *Tanulmányok, írások Szabó Dezsőről*, Püski–Magyar Líra Bt., Budapest, 2004, 48–51.)

²⁸ A már említett (PETRIK Béla, *A teljes kép felé. A magyar népi mozgalom történetéből*) mellett Uő, *A népi-nemzeti mozgalom történeteiből*, Felsőmagyarország, Miskolc, 2012. Elsősorban: 9–50.

²⁹ *A magyar irodalom története, III, 1920-tól napjainkig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Gondolat, Budapest, 2007, 190–201. Idézet: 195.

³⁰ VERES András, Szabó Dezső újraértékelése, Jelenkor, 2013/1, 61–68.

³¹ GYURGYÁK János, *A próféta. Szabó Dezső* = Uő, *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány*, Osiris, Budapest, 2012, 51–72.

³² Kovács Dávid, Szabó Dezső nemzetszemlélete. A közösségi identitás változatai Szabó Dezső életművében, Attak-tor, Máriabesnyő, 2014. Idézet: 150. Lásd még: Uő, Szabó Dezső és Szekfű Gyula magyarság szemléletének párhuzamai = *A negyedik nemzedék és ami utána következik*. Szekfű Gyula és a magyar történetírás a 20. század első felében, szerk. UJVÁRI Gábor, Ráció, Budapest, 2011, 213–228.

³³ VESZPRÉMI László Bernát, „Az elsodort falu szerzője [...] nem konjunkturalovag”. Szabó Dezső eszmeiségének következetességéről, Kommentár, 2017/3, 44–60. Idézet: 45.

³⁴ Ezzel kapcsolatban lásd még: PELLE János, *Jászi Oszkár. Életrajzi, eszme- és kortörténeti esszé*, XX. Század Intézet, Budapest, 2001. Elsősorban: „Jászi-Jakubovics”, a zsidó, 236–265.

³⁵ Vö. még: IMRE László, *Még egyszer Szabó Dezsőről*. Jegyzetek az újra megjelent *Az egész látóhatárról*, Alföld, 1993/4, 77–83. (Imre László igen kritikus – joggal – a Szabó személyiségéből fakadó írói-magatartásbeli és stílusbeli szélsőségekkel kapcsolatban. Rámutat arra is, hogy téves megközelítés, ha „jobboldali” gondolkodóként beszélünk róla, hiszen sokszor közel állt a szocialista, sőt kommunista nézetekhez. „A mából visszatekintve tehát nem a fasizmus, hanem egyfajta »népi demokratikus« szocializmus előkészítőjének mutatkozik.” (Uo., 80.) Lásd továbbá: NÉMETH G. Béla [interjú]: *Bálvány volt vagy bálványt játszott? Szabó Dezső újraértékelése*, 168 Óra, 1990/24, 26–27.; FÁBIÁN Ernő, Szabó Dezső nemzetállama, Alföld, 1993/4, 83–90.; Szabó Miklós, *A vátesz*, Világosság, 1996/8–9, 120–128.; SÜKÖSD Mihály, Szabó Dezső feltámadása?, Mozgó Világ, 1996/12, 115–118.; SALAMON Konrád, Szabó Dezső és hatása, Magyar Napló, 2003/5, 21–25.; Kovács Gábor, *Liberalizmusképek a népi mozgalomban: Szabó Dezső, Németh László, Bibó István* = *A felvilágosodás álmai és árnyai*, szerk. LUDASSY Mária, Áron, Budapest, 2007, 468–494.

³⁶ Vö. GOMBOS Gyula, *A harmadik út*, 10.

³⁷ GREZSA Ferenc, „A tanulmány volt az én honpolgári adóm...” A Tanú-író Németh László magyarságképéről, Forrás, 1988/8, 77–83. Idézet: 79.

³⁸ Uo., 83. Az elsősorban eszmetörténész Lackó Miklós hasonlóképpen értékeli ezt a szellemi kapcsolatot. A „tanítvány” Németh Lászlót a húszas évek végétől az „intellektuális igényesség” idegenítette el Szabó Dezsőtől. Vö.: Lackó Miklós, *Egy szerep története. I. A fiatal Németh László és a húszas évek* = Uő, *Szerep és mű. Kultúrtörténeti tanulmányok*, Gondolat, Budapest, 1981, 157–188.

³⁹ GRÓH Gáspár, *Úton Az elsodort falu felé. Szabó Dezső irodalomszemléletének formálódása*, 130–131.

- ⁴⁰ SZABÓ Dezső, *Neonacionálizmus*, Előőrs, 1928. július 15., 5.; július 22., 5–6.; augusztus 5., 7–8.; augusztus 12., 7–8.
- ⁴¹ NÉMETH László, *Új reformkor felé*, Napkelet, 1928/7, 535–539. Ua. = *Sorskérdések*, szerk. GREZSA Ferenc, Magvető–Szépirodalmi, Budapest, 1989, 38–44.
- ⁴² Németh jóval később, a *Magyar műhely* (1956) című esszéjében is utal erre a szellemi élményére: „Az irodalom át rég tudtam, hogy a magyarságnak van egy szinte tengermélyi, értékes, kárhozó rétege. Berzsenyi, Katona, Madách, Kemény! Közel negyven éve, hogy Szabó Dezső egyik Nyugat-beli tanulmánya ezt az akkordot leütötte bennem.” (*Megmentett gondolatok*, Magvető–Szépirodalmi, Budapest, 1975, 200.) Szabó itteni példái: Berzsenyi, Csokonai, Katona, Vörösmarty, Ady.
- ⁴³ SZABÓ Dezső, *Nyugat*, i. h., 241–245.
- ⁴⁴ Részletesebben lásd MONOSTORI Imre, A „mély magyar” Ady és a „híg magyar” Petőfi, = Uő, Németh László esszéírásiának gondolati alaprétegei, 28–40. Figyelemre méltó értelmezést ad Békés Márton A hagyomány forradalma. Németh László politikája című említett könyvében, amelyben rámutat, hogy a „mélység”, az európai és a magyar hagyomány forradalmának súlyos gondolata „Németh radikális válság-meghaladási kísérletének alapvető tette”. (l. m., 130.)
- ⁴⁵ NÉMETH László, *Magyarság és Európa*, Franklin, Budapest, 1935, 94.
- ⁴⁶ NÉMETH László, *Berzsenyi*, Franklin, Budapest, 1938.
- ⁴⁷ Ua. = SZABÓ Dezső, *Tanulmányok, esszék*, 22–31.
- ⁴⁸ Németh László írta 1968-ban: „Berzsenyi, bár azóta könyvet írtam róla, ma is úgy él bennem, ahogy Szabó Dezső tanulmányából a Nyugat próbakötetében elem dobant [...]”. Az igazi olvasó = Uő, *Megmentett gondolatok*, Magvető–Szépirodalmi, Budapest, 1975, 607.
- ⁴⁹ Vö. NÉMETH László, *Sorskérdések*, Magvető–Szépirodalmi, Budapest, 1989, 71–72.
- ⁵⁰ SZABÓ Dezső, *A egész látóhatár*, 3. kiad., [Budapest, 1943.] Magyar Élet, III, 173–174.
- ⁵¹ Vö. *Magyar építészet* (1944) = Uő, *Sorskérdések*, 777.
- ⁵² SZABÓ Dezső, *A magyar protestántizmus problémái* [Genius, Budapest, 1926.]
- ⁵³ Uo., 8.
- ⁵⁴ Uo., 9.
- ⁵⁵ Szabónak ebbe a tanulmányába is beúszik a „mély magyar” gondolat, amikor arról beszél, hogy Ady, Móricz, Kosztolányi (!), Tóth Árpád, Juhász Gyula, Oláh Gábor „pszihéjükben, nyelvükben, sírásukban a magyar faj legmélyebb mélységeit hozták fel az élet irgalma felé. (Egyet kivéve mind kálvinisták és mind vér szerint magyarok!” (Uo., 31.) Ebben a paradigmában szöveg szerint a „mély magyar” és az „idegen vérű” magyar áll szemben egymással: Ady Endre és Herczeg Ferenc. – Németh László elnevezésére átfordítva az „idegen vérű” azonos a „jött magyarral”. S van még egy tipologizált szellemi csoport Némethnél: a „híg magyar”, aki nem lát bele a magyar történelem és a magyar nép kultúrájának a mélységeibe. (Meg kell jegyezni, hogy ez a „híg” elnevezés jelentésánál nyilvánvalóan helytelen: hiszen a „mély” ellentéte nem a „híg”, hanem a „magas”. A *Kisebbségben* [1939] lapjain eleinte a „felszíni”, a „felszínes” és a „felületes” [magyar] fogalom is szerepelt a „híg” helyett, ám menet közben a szerző elhagyta ezeket a variációkat. Ez a fogalmi bizonytalanság – érthető módon – éles reakciókat váltott ki a meghökkent bírálók részéről.)
- ⁵⁶ SZABÓ Dezső, *A magyar református öntudat mozgósítása* (1937.) = Uő, *A egész látóhatár*, II. k., 41–45.
- ⁵⁷ NÉMETH László, *Két templom közt* = *Tanú*, 1936, I–II., 7. Vö. még: KÓSA László, *Németh László protestantizmusa* = *A mindentudás igézete* (Tanulmányok Németh Lászlóról), szerk. Szegedy-Maszácz Mihály, Magvető, Budapest, 1985, 119–141.
- ⁵⁸ Vö. például SZABÓ Dezső, *Mit adott nekem a magyar kálvinizmus?* (1935) = *Az egész látóhatár*, III. k., 309–314.

RÉVÉSZ ÁKOS, *Időtlenség ideje-sorozat* 06–07., 2017

GINTLI TIBOR (1966) Budapest

GINTLI TIBOR

Hallgató narrátorok

Párhuzamok Maupassant és Kosztolányi regényeinek narrációs technikájában

Az utóbbi évtizedekben a Kosztolányi-kutatás nagy lendületet kapott, újszerű megközelítésbe helyezte az egyes műveket és az életmű egészét. E folyamat eredményeként jelentősen gazdagodott a Kosztolányi-értelmezés, nagymértékben kibővítve az olvasók számára fölkinált interpretációs repertoárt. A kutatók elméleti előfeltevéseivel párhuzamosan az interpretációs stratégiák preferenciái is átrendeződtek. Ez a hangsúlyáthelyezés természetes folyamatnak tekinthető mindaddig, amíg nem vonja kétségbe megalapozatlanul az olvasás más lehetséges módjait. Úgy vélem, hogy az elmúlt időszakban öröndetesen megélénkült Kosztolányi-kutatás sem mentes teljes mértékben az olyan közelítésmódoktól, amelyek úgy kérdőjelezik meg más olvasásmódok létjogosultságát, hogy álláspontjukat narratológiai, illetve műfaj történeti szempontból korántsem támasztja alá meggyőző érvelés. Ez különösen olyan esetekben kifogásolható, amikor a megalapozatlan érvelés a Kosztolányi-olvasás egy-egy gazdag tradícióval rendelkező irányának érvényességét vonja kétségbe.

Az elmúlt másfél évtizedben több jeles Kosztolányi-kutató is megkérdőjelezte a Kosztolányi-regények lélektani elbeszélésként történő olvasásának lehetőségét. Szegedy-Maszák Mihály a *Pacsirta* elemzése során arra hivatkozva utasította el a mű lélektani regényként történő értelmezését, hogy annak szövege nem juttatja határozottan érvényre a belső nézőpontot: „A lélektani regény a belső nézőpont következetes használatát igényli. A *Pacsirta* történetmondója ezzel szemben nem mindig tudja, mi is megy végbe a szereplők tudatában. [...] A belső nézőpont elsődlegessége helyett talán helyesebb a külső és a belső látószög összjátékáról beszélni.”¹ Az idézett részlet egyértelművé teszi szerzőjének azt az előfeltevését, amely szerint a lélektani regény műfajának elengedhetetlen narratív sajátossága, hogy az elbeszélő folyamatosan beszámoljon a szereplők tudatában lezajló történésekről, mintegy folytonosan átvilágítsa azok tudatát. Szegedy-Maszák Mihály nagyon erős követelményt fogalmaz meg, amikor a belső nézőpont részleges érvényesülését nem tartja elégségesnek ahhoz, hogy a regény kielégítse a lélektani elbeszéléssel szemben támasztott elvárásokat.² Az általa megfogalmazott kritérium azonban távolról sem tekinthető általánosan elfogadottnak. Már csak azért sem, mert a lélektani regény egyik klasszikusa, Guy de Maupassant *Péter és János* című művéhez írt elméleti bevezetőjében a lélektani elbeszélésnek egy olyan változata mellett kötelezi el magát, amely tartózkodik a szereplők belső világának folytonos színrevitelétől, amelyben a narrátor csak arról számol be, amit akár egy szemtanú is érzékelhet(ne), vagy ami a szereplő gesztusaiból kikövetkeztethető. Azért sem szerencsés, hogy Maupassant-nak ez a teoretikus megnyilatkozása reflexió nélkül marad egy ilyen erős állítást megfogalmazó szöveghelyen, mert Maupassant a századelő íróira jelentős hatást gyakorolt. Közismert, hogy Kosztolányi nemcsak egy kötetnyi verset fordított Maupassant-tól, hanem a *Gömböc* című híres elbeszélését is ő ültette át magyar nyelvre, s a francia író magyar nyelvű életműkiadása számára készült előszóban is a megbecsülés hangján szólt a szerzőről.³

Bónus Tibor a *Pacsirtáról* írott könyvében – amely egyébként más vonatkozásban érzékeny fogékonyságot mutat a lélektani kérdések iránt – úgy véli, a narrátor lélektani kommentárjainak hiányában Kosztolányi műve nem tekinthető lélektani regénynek: „Az antropológiai diskurzust, mely – mint megfigyelhettük – az elbeszélő szövegeinek is egyik fontos alkotója, az elbeszélő történet logikája szerint a freudi lélektan szempontjaival is társítja [a szöveg], annak ellenére, hogy a *Pacsirta* nem felel meg a lélektani regény műfaji előírásainak, amennyiben a narrátor nem vagy csak jelzészerűen kommentálja a szereplők lelki történéseit, ahogy az – egyébként igencsak pontos – társadalmi s történelmi vagy politikai utalásoknak sem ad olyan önmagukon túlmutató s szemiotikailag releváns kontextust, amilyennel például az *Édes Annában* találkozhatunk.”⁴ Az idézet tanúsága szerint Bónus úgy véli, a történet logikája, azaz a cselekményelemek elrendezése önmagában nem ele-

gendő a regény lélektani minősítéséhez, mert annak elengedhetetlen feltétele az elbeszélői kommentár kiterjedt alkalmazása.

Kosztolányi regényeiben a narrátor valóban nem iktat szólamába a szereplők belső motivációját részletesen elemző szakaszokat, azaz látszólag valóban nem teljesíti a lélektani regény elengedhetetlennek beállított kritériumát. De valóban olyan alapvető jellemzője-e a pszichológiai érdekelt-ségű regénynek az analitikus elbeszélői kommentár? A válaszadás során már önmagában az is óvatosságra inthet bennünket, hogy e követelmény nagyon is kizárólagosnak tűnik, olyan normatív követelménynek mutatkozik, amely nem számol a műfaji variációk lehetőségével. A közmegegyezés-szerűen a lélektani elbeszélés mód egyik klasszikusának tekintett Maupassant regényeiből szintén hiányoznak a szereplők motivációit magyarázó, azokat részletesen taglaló passzusok. Mint látni fogjuk, Maupassant már említett, műfajelméleti megfontolásokat tartalmazó előszava ezt az elvárást nem tekinti elengedhetetlen követelménynek. De nem csupán a lélektani regény egyik klasszikusa vélekedik így, hanem a kortárs narratológia sem tartja a lélektani elbeszélés kihagyhatatlan velejárójának a szerzői kommentárt. A szereplő cselekedeteinek, a bensőjében lejátszódó folyamatoknak az értelmező magyarázata az alak jellemzésének egy sajátos módja. A figura tulajdonságokkal történő felruházása a jellemzés során valósul meg. Fotis Jannidis például határozottan úgy látja, hogy bizonyos elbeszélésmódok – mint például a lélektani regény – igyekeznek elkerülni az alakok explicit állítások révén megvalósuló jellemzését.⁵

Maupassant-nak nemcsak írói gyakorlata cáfol rá az állandósult belső nézőpont és az analízáló kommentár elengedhetetlen műfaji követelményként történő beállítására, hanem poétikai önreflexiója is. *Péter és János* című regényének – amelyet pszichológiai tanulmánynak nevezett – előszavában kétféle lélektani regényt különböztetett meg: a „tisztán elemző regényt” és az „objektív regényt”, s egyben mindkét típus sajátosságait igyekezett meghatározni. Érdemes hosszabban idézni gondolatmenetéből, amely a két típus különbségeire összpontosít:

Az elemzés hívei azt követelik az írótól, hogy igyekezzék kimutatni a lélek fejlődésének legapróbb részleteit s azokat a legrejtettebb mozgatóerőket, amelyek meghatározzák cselekedeteinket, a tényeknek maguknak pedig csak nagyon mellékes jelentőséget tulajdonítanak. A tény csupán végpontja, egyszerű határárköve, mintegy ürügye csak a regénynek. Szerintük tehát e pontos és megálmodott műveket, melyekben a képzelet egybeolvad a megfigyeléssel, olyanformán kellene megírni, mint ahogyan a filozófus írja lélektani könyvét, vagyis felderíteni az okokat, nagyon távoli gyökereket is, minden „akarom”-nak megadni a maga „miért”-jét, kimutatni az érdekek, szenvedélyek vagy ösztönök hatására cselekvő lélek minden rezdülését.⁶

Az idézett kritikusi elvárásokból kibontakozó kép meghatározó elemei megfelelni látszanak annak a műfaj-meghatározásnak, amely az elemző kommentárok és az állandósult belső nézőpont hiánya miatt vonja kétségbe, hogy Kosztolányi regényei lélektani elbeszélésként értékelhetők. Ezzel szemben a másodikként jellemzett típus elbeszélői magatartása több vonatkozásban is megfeleltethetőnek tűnik a Kosztolányi-regények háttérbe húzódó narrátori szerepkörének:

Az „objektivitás” hívei (milyen csúnya szó!) ezzel szemben arra törekednek, hogy pontosan ábrázolják mindazt, ami az életben előfordul, gondosan elkerülnek minden bonyolult magyarázkodást, az okokra vonatkozó minden értelmezést, s arra szorítkoznak, hogy elének vetítsék a szereplőket és az eseményeket.

Szerintük a pszichológiát ugyanúgy leplezni kell a könyvben, ahogy a valóságban leplezik az élet tényeit.⁷

Az idézett részletek rámutatnak Maupassant saját preferenciáira is. Az elemző regény kritériumai külső elvárásként jelennek meg a szövegben („Az elemzés hívei azt követelik az írótól”), míg az objektivitás hívei a szöveg retorikája alapján az írókkal lesznek azonosak („arra törekednek, hogy pontosan ábrázolják”). Ha Maupassant írói gyakorlatát vizsgáljuk, arra az álláspontra juthatunk, hogy a regények narratív szerkezete visszaigazolja a megfogalmazott elveket. Az elbeszélő nem bonyolító

dik hosszas és részletező lélektani magyarázatokba, ritkán és akkor is csak nagyon röviden tesz minősítő megállapításokat a szereplőkre. Az *Egy asszony élete* szövege nemcsak az elemző kommentárt, hanem a szereplői belső monológot is mellőzi, s az elbeszélő az alakok gondolatainak átélt beszédben történő közvetítésétől is tartózkodik. A narrátori mindentudás korlátait tehát meglehetősen határozottan húzza meg a regény, amit az olyan mondatok is jeleznek, amelyek inkább a külső megfigyelő, mintsem az onnipotens narrátor szerepköréhez állnak közelebb: „Ahogy így egymás mellett ültek, mind a kettő boldog volt, *talán* mert egymásra gondoltak.”⁸ Egy másik példa: „A lány lassan lehajtotta a fejét, mozdulata *talán* ezt akarta kifejezni: igen.”⁹ A *Péter és János* a szereplői tudatba történő betekintés terén kevésbé korlátozza a narrátor mindentudását: gyakran alkalmazza a belső monológ eljárását (különösen Péter esetében), és sokszor közvetíti a szereplő gondolatait átélt beszéd formájában is. Ezek a narratív megoldások jobban előtérbe helyezik az elbeszélő onnipotenciáját, mint az összefoglaló beszámoló, amely nem sugallja ennyire intenzíven a szereplői tudathoz való közvetlen elbeszélői hozzáférést.

A Kosztolányi-regények narrátori mindentudása – Maupassant regényeihez hasonlóan – nem mutat egységes képet. A narrátor ismereteinek korlátozottsága az *Édes Anna* szövegében a legnyilvánvalóbb, mivel a címszereplő gondolataiba csak nagyon szórványosan ad betekintést a szöveg. A másik végpontot minden bizonnyal az *Aranysárkány*ban láthatjuk, ahol Novák gondolatai és érzésvilága olyannyira hozzáférhetők a narrátor számára, hogy az öngyilkosság elkövetésekor még a lövés hangja és a halál beállta közötti időben történő szereplői érzékelést is közvetíti az elbeszélés. A *Pacsirta* narrátorának korlátozott mindentudása e két végpont között helyezkedik el. Az elbeszélői tudás olykor a feltételezés közelébe kerül, akár csak a Maupassant-tól idézett iménti példák esetében: „Ilyesféle gondolatok gyötörhették a két öreg.” A narrátor ugyanakkor rálát az alakok gondolataira, érzékelésére és érzelmeire. Elsősorban a főszereplő, Vajkay Ákos esetében él gyakran a regény ennek különféle lehetőségeivel. Olykor csak egy-egy gondolatát közvetíti: „Mint hernyó a rózsabokor alatt, gondolta.”¹⁰ Máskor részletesen előadja az alak rémálmát.¹¹ Az 5. fejezetben az ételekről szóló monológ során egyenes idézetben közvetített belső beszéde válik hallhatóvá hat bekezdésen át,¹² míg a 6. fejezetbeli színházi előadás során a narrátor az átélt beszéd révén tudósít Vajkay tudattartalmairól.¹³ Kosztolányi regényeiben az elbeszélő tehát minden esetben hozzáfér a szereplők belső világához, amelynek tartalmáról eltérő mértékben számol be. Az *Édes Anna* esetében tapasztalt látványos önkorlátozás nem tekinthető általánosnak, a többi regény kontextusában inkább kivételesnek mondható. (Az itt választott megoldásnak több oka lehet. Összefüggésbe hozható a gyilkosság meglepetésszerű eseményével, a szociális lelkiismerettel vagy akár az szerző számára kevésbé otthonos tereppel is. A szereplő tudatának folytonos átvilágítása esetében nehézségekbe ütközhetne a gyilkosság váratlan eseményként történő beállítása, bár ez korántsem szükségszerű. A szereplő belső nézőpontjának redukált színrevitele az eszközként kezelt háztartási alkalmazathoz való viszony poétikai analógiájaként is felfogható. Végül Kosztolányi regényének többi főszereplője olyan társadalmi körből kerül ki, amelynek értékrendjéről, gondolkodásmódjáról a szerző kiterjedtebb tapasztalatokkal rendelkezett. Nero dilettáns művész, Vajkay a vidéki középosztály, Novák a vidéki értelmiség képviselője.)

Kosztolányi regényei tehát a maupassant-i műfaji kategóriákat alkalmazva az „objektív regények” csoportjába sorolhatók. A narratív szerkezet hasonlóságai ellenére ezt a párhuzamot nem igazán tudatosította a szakirodalom. Az újabb recepció számára a Maupassant-hoz fűződő rokonság nem elég csábító, hiszen a realista és a naturalista poétika az utóbbi évtizedekben nagyon negatív megítélés alá esett, a realista jelző majdhogynem szitokszóvá degradálódott. Érthető, hogy a Kosztolányi-kutatók jelentős része minél messzebb igyekezett távolítani kedves szerzőjét ettől a megbélyegzett elbeszélői tradíciótól. A lélektani regény fiktív világa ugyanakkor a valóság elvére épül, mivel a személyiségben lezajló folyamatok hitelesnek tetsző képét igyekszik létrehozni. A valóság igénye az olyan poétikai újításokban is tetten érhető, mint például a tudatfolyam-elbeszélés különböző változatai, amelyek a tudat működésének minden korábbinál hitelesebb imitációját igyekeztek megvalósítani. Ennek megfelelően James Joyce, Virginia Woolf és William Faulkner regénypoétikájában is szerephez jut a valóság elve. Kosztolányi regényei sem adják fel a hitelességnek ebben az értelemben vett igényét. Természetesen találunk olyan megoldásokat, amelyek több vonatkozásban ellenpontozzák a poétikának ezt a rétegét, de aligha vonható kétségbe, hogy a művek cselekménye, a szereplők személyiségének megformálása igyekszik valóságos hatást kelteni.

A narratológiai szakkönyvek egy része gyakran negatív kontextusban említi a realizmusra jellemző prózapoétikai eljárásokat, és nemegyszer kifejezetten kárhoztatja a valóságosság elvét,¹⁴ holott az irányzat leértékelő megközelítése ma már kissé anakronisztikusnak hat. Ma nem fenyeget az a veszély, hogy a valóságosság elve a fikcionalitásot hangsúlyozó narratív eljárásokat kiszorítva uralmi pozícióba jutna, vehemens kritizálása ezért feleslegesnek tűnik. Arról nem is beszélve, hogy a realista poétika irodalmi újrachaszosítása sikeres vállalkozásokhoz is vezetett, gondoljunk csak Oravecz Imre *Ondrok gödre*, *Kaliforniai fürj* vagy Nádas Péter *Párhuzamos történetek* című regényére. A realizmus az európai irodalomtörténet egy jelentős irányzata, amelyet nem lehet kiutasítani a komolyan vehető hagyomány köréből.

A közkeletű vélekedés szerint a realista-naturalista írók naiv ismeretelméleti optimizmus jellemzi, ami műveiben is testet ölt. A regények elbeszélői szilárd és magabiztos tudás birtokosának vélik magukat, a művek pedig a világ jelenségeit megdönthetetlen tények soraként prezentálják. De valóban ilyen naiv ismeretelméleti előfeltevések jellemeznék minden realista, naturalista szerzőt? Maupassant a *Péter és János* már idézett előszavában korántsem látszik igazolni ezt a kissé karikatúraszerű szerzői portrét és realizmusfogalmat:

A valóság ábrázolása tehát azt jelenti, hogy a valóság tökéletes illúzióját kell adni, a tények mindennapi logikájának megfelelően, nem pedig szolgai módon másolni a tényeket, összevissza, ahogy egymásra következnek.

Mindebből azt a következtetést vonom le, hogy a tehetséges realistáknak inkább az „illuzionista” nevet kellene viselniük.

Különben is gyerekes dolog a valóságban hinni, hiszen mindegyikünk gondolkodásában és érzékszerveiben hordja a maga valóságát. Szemünk, fülünk, szaglásunk ízlésünk annyiféle valóságot teremt, ahány ember csak él a földön. És mindegyik elme, amely ez érzékszervektől érzeteket vesz át, más-más behatások alatt úgy észlel, úgy elemez és úgy ítél, mintha mindegyikünk más-más fajhoz tartoznék.

Ez azt jelenti, hogy mindegyikünk csak egy illúziót alkot magának a világról, költői, szentimentális, vidám, mélabús, szennyes vagy gyászos illúziót, aszerint, hogy milyen a természete. S az írónak nincs más hivatása, mint hogy visszaadja ezt az illúziót, mindazon művészi módszerek segítségével, amelyeket megtanult, s amelyekkel rendelkezik.¹⁵

Az idézet első szakasza a fiktitivás elvét fogalmazza meg a választás és az elrendezés fikcionáló aktusaira irányítva a figyelmet. A „valóság illúziója” kifejezés arra utal, hogy a valóságosságot a szöveg a fikcionalitás egyik változataként értelmezi. A citált részlet második fele ismeretelméleti szempontból tekintve agnosztikus álláspontra helyezkedik, amikor annak a véleménynek ad hangot, hogy gondolataink és ítéleteink csak relatív érvénnyel bírnak. Maupassant tehát a világ objektív megismerésének lehetőségét tagadó, relativista meggyőződésű naturalista író. Minden dolog eredendő relativitásának tudata Kosztolányi prózájának is alapbeállítódása. A valóságosság elvének érvényre juttatása, a korlátozott mindentudású narrátor felléptetése az ő regényeiben is a relativitás meghatározó tapasztalatával párosul.

A narrátori hang személytelensége, illetve az elbeszélő háttérbe húzódása a mondottak fényében nem csupán az objektivitás eszközeként értelmezhető. A kommentárta nem vállalkozó, háttérbe húzódó narrátor visszafogott tartózkodása a teljes igazság feltárásának lehetőségét kétségbe vonó poétikai gesztusként fogható fel. Nemcsak Kosztolányi, hanem Maupassant regényeiben is. Erre enged következtetni az előző alábbi részlete:

Figyelembe kell vennünk még azt is, hogy ha az emberek alapos megfigyelése révén elég pontosan meg tudjuk határozni természetüket, és előre láthatjuk, hogyan fognak viselkedni úgyszólván bármilyen helyzetben, ha nagy valószínűséggel mondhatjuk is: „az ilyen meg ilyen jellemű és hajlamú ember ilyen esetben ezt meg ezt fogja tenni” – ebből még nem következik az, hogy minden egyes részletében meg tudjuk határozni gondolkodásának rejtett fejlődését, amely nem azonos a miénkkel, ösztöneinek

minden titokzatos rezdülését, amely különbözik a miénktől, természetének minden egyes gerjedelmét, hiszen minden szerve, idege, húsa, vére más, mint a miénk.¹⁶

Bár a személyiség megismerhető voltára vonatkozó kétely mértéke aligha tekinthető azonosnak Maupassant és Kosztolányi esetében, a teljes megismerés lehetetlensége és a személyiség titokzatossága a fenti idézet tanúsága szerint a francia szerzőnek is meggyőződése. Ha műveiket összevetjük egymással, kézenfekvően adódik a tapasztalat, hogy Maupassant karaktereinek lelki folyamatai kiszámíthatóbbak, kevésbé hajlamosak váratlan tettekre és reakciókra. Míg Maupassant regényei inkább csak a teljes megismerés lehetőségét vonják kétségbe, s nem tagadják a megközelítőleg helytálló jellemkép megrajzolásának lehetőségét, Kosztolányi regényei sokkal szkeptikusabb álláspontra helyezkednek. Maupassant lélektani típusok egyedi változataiként láttatja szereplőit, míg Kosztolányi regényeit inkább a személyiség titokzatos egyszerűségének hangsúlyozása jellemzi.

A másik teljes megismerésének lehetetlenségéről nem csupán a már sokat idézett előszóban olvashatunk, ezt a problémakört a regények is többször szóba hozzák. Az *Egy asszony élete* főszereplője a nászút első napján ismeri fel, hogy az ember véglegesen magányra rendeltetett:

Amikor egy óra múlva újra lejöttek, a fiatalasszony alig mert az emberek szeme elé kerülni, biztosra vette, hogy a háta mögött mindannyian nevetnek és sutognak. Hargudott Julienre, hogy nem érti ezt – hogy nem ismeri a finom szemérmet, az ösztönös érzékenységet; mintha valamilyen fátyol, valamilyen akadály választaná el kettejüket. Most először vette észre, hogy két ember sohasem tud egymás lelkéig eljutni, gondolataik legmélyére; hogy egymás mellett járnak, néha egymásba fonódnak, de nem válnak eggyé; hogy egész erkölcsi lénye mindenkinek magányos marad egész életében.¹⁷

A másik megismerésének lehetetlensége a narrátor kommentártól tartózkodó elbeszélői magatartása mellett a szereplők pozicionálásában is megmutatkozik. Maupassant legjobb lélektani regényei ugyanúgy a szereplők egzisztenciális magányát viszik színre, mint Kosztolányi könyvei.

JEGYZETEK

¹ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kosztolányi Dezső*, Kalligram, Pozsony, 2010, 232–233.

² A kötet *Édes Anna* fejezete engedékenyebbnek mutatkozik, amikor az elbeszélés műfaji komponensei között – más műfaji összetevők mellett – említést tesz az *Édes Anna* „lélektani regénnyel rokonítható jellegzetességeiről” (Uo., 299.). Mondanom sem kell, hogy ezúttal álláspontom közel áll Szegedy-Maszák Mihály véleményéhez, magam is úgy vélem, hogy a könyv bátran olvasható lélektani regényként. Ugyanakkor nem hallgathatom el, hogy a szerzőnek a műfajról vallott felfogását meglehetősen következetlennek tartom. Bár ismert, hogy a Kosztolányi-könyv egyes fejezeteinek első változatai egymástól jelentős időbeli távolságban keletkeztek, kötetbe rendezésükkor érdemes lett volna következetes álláspontot kialakítani, vagy legalább reflektálni az említett két fejezet eltérő nézőpontjára. Ha ugyanis a belső nézőpont folytonos érvényesülését a lélektani regény elengedhetetlen követelményének tekintjük, akkor Kosztolányi regényei közül éppen az *Édes Annát* tarthatjuk legkevésbé lélektani regénynek, hiszen közismert, hogy Anna belső nézőpontja még a többi Kosztolányi-regényhez viszonyítva is feltűnően ritkán jelenik meg a szövegben.

³ „Valaha mindenki őt olvasta. Még emlékszünk arra az időre – a múlt század végén s e század elején –, mikor az utcán, a fiatalembereknél, vagy a vasúti fülkében az utasoknál, vagy a hintaágyon cigarettázó asszonyoknál csak az ő könyveit láttuk. Olvasóközönsége az irodalmároktól és hercegnőktől kezdve a hordárokig és boltilányokig terjedt. [...] Ennek a varázsnak ma már vége. Úgy látszik, minden írói halhatatlanságnak van egy lázas, izgatott korszaka. Ez az a divat, mely elmúlik. Utána következik az a folytonosság, amely nem múlik el. Ma távolabb vagyunk műveitől időben és lélekben, de értéküket inkább meg tudjuk ítélni. Guy de Maupassant a világ legelső elbeszélői közé tartozik” (KOSZTOLÁNYI Dezső, *Maupassant*, Nyugat, 1924/3, 174–175.). Mindezek ismeretében meglepő, hogy Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi-könyvében a hivatkozások között egyetlen Maupassant-művet sem találunk, holott a tanulmánykötet szerzője több szépirodalmi alkotást – közöttük regényeket is – felvett a hivatkozott művek közé. Bónus Tibornak a *Pacsirtáról* és az *Édes Annáról* írt monográfiáiban a névjegyzék tanúsága szerint Maupassant-nak még a neve sem fordul elő.

⁴ BÓNUS Tibor, *A csúf másik (A saját idegenségének irodalmi antropológiájáról, Kosztolányi Dezső: Pacsirta)*, Ráció, Budapest, 2006, 28–29.

⁵ 'There are also texts and styles of writing (e.g. the psychological novel) which tend to avoid any explicit statements of characterization. The crucial issue in the process of characterization is thus what information, especially of a psychological nature, a reader is able to associate with any character as a member of the storyworld and where this information comes from. There are at least three sources of such information: (a) textually explicit ascription of properties to a character; (b) inferences that can be drawn from textual cues (e.g. "she smiled nervously"); (c) inferences based on information which is not associated with the character by the text itself but through reference to historically and culturally variable real-world conventions (e.g. the appearance of a room reveals something about the person living there or the weather expresses the feelings of the protagonist).' *Handbook of Narratology*, ed. Peter HÜHN, John PIER, Wolf SCHMID, Jörg SCHÖNERT, de Gruyter, Berlin–New York, 2009, 21–22. (A kiemelések tőlem származnak. G.T.) Jannidis a jellemzés, a karakterizáció lehetséges formáit három kategóriába sorolja, ezek közül az egyik a szövegszerűen, explicit módon megfogalmazott állítás, a másik két változat megegyezik abban, hogy közvetett jellegű, következtetésre épül. A kurziválással kiemelt állításból az adódik, hogy álláspontja szerint a lélektani regény előnyben részesíti az indirekt, közvetett jellemzést. Tehát korántsem tekinthető általánosan elfogadott tudományos konszenzusnak az a vélemény, amely a lélektani regény elengedhetetlen strukturális alkotóelemének tekinti a szereplőre vonatkozó elbeszélői kommentárt.

⁶ MAUPASSANT, *Péter és János*, ford. JUSTUS Pál = Uő., *Összes regényei II*, Európa, Budapest, 1969, 18. Az eredetiben: „Les partisans de l'analyse demandent que l'écrivain s'attache à indiquer les moindres évolutions d'un esprit et tous les mobiles les plus secrets qui déterminent nos actions, en n'accordant au fait lui-même qu'une importance très secondaire. Il est le point d'arrivée, une simple borne, le prétexte du roman. Il faudrait donc, d'après eux, écrire ces œuvres précises et rêvées où l'imagination se confond avec l'observation, à la manière d'un philosophe composant un livre de psychologie, exposer les causes en les prenant aux origines les plus lointaines, dire tous les pourquoi de tous les vouloirs et discerner toutes les réactions de l'âme agissant sous l'impulsion des intérêts, des passions ou des instincts.” MAUPASSANT, *Pierre et Jean*, Garnier, Paris, 1959, 13–14.

⁷ MAUPASSANT, *Péter... i. m.*, 18.

„Les partisans de l'objectivité (quel vilain mot!) prétendant, au contraire, nous donner la représentation exacte de ce qui a lieu dans la vie, évitent avec soin toute explication compliquée, toute dissertation sur les motifs, et se bornent à faire passer sous nos yeux les personnages et les événements. / Pour eux, la psychologie doit être cachée dans le livre comme elle est cachée en réalité sous les faits dans l'existence.” MAUPASSANT, *Pierre... i. m.*, 14.

⁸ MAUPASSANT, *Egy asszony élete*, ford. ILLÉS Endre = Uő., *Összes regényei I*, Európa, Budapest, 1969, 39. „Ils se sentaient heureux l'un près de l'autre, peut-être parce qu'ils pensaient l'un à l'autre.” MAUPASSANT, *Une vie*, Paris, Albin Michel, 1983, 41.

⁹ Uő., 48. „Elle baissa la tête d'un mouvement très lent qui peut-être voulait dire «oui».” MAUPASSANT, *Une... i. m.*, 49.

¹⁰ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Pacsirta (Kosztolányi Dezső Összes Művei, kritikai kiadás)*, Kalligram, Pozsony, 2013, 31.

¹¹ Uő., 93–95.

¹² Uő., 153–159.

¹³ Uő., 241.

¹⁴ VÖ. BAL, Mieke, *Narratology*, University of Toronto Press, Toronto–Buffalo–London, 2009³, 182–183.

¹⁵ MAUPASSANT, *Péter... i. m.*, 17.

¹⁶ Uő., 19.

¹⁷ Uő., 74.

RÉVÉSZ ÁKOS, Időtlenség ideje-sorozat 02-05., 2017

MÁRKUS BÉLA (1945) Debrecen

MÁRKUS BÉLA

„...valami alattomos bizonytalankodás”

Szilágyi István: A hóhér könnyei

Szilágyi István pályakezdő prózáit elemezve Ács Margit tette szóvá (Ács 2008, 92), hogy később, a nagyregények szomszédságában született novellák nem jelentek meg együtt egy külön kötetben – ezen, persze, azért nem lehet csodálkozni, mert mint az önéletrajzi esszék esetében is, feltételezhetően maga a szerző gátolta meg a kiadásukat. Pedig van néhány olyan elbeszélése, kisregénye, amelyeket érdemes volna megjelentetni. A tanulmányíró idézte „nagyszerű kisregény”, *A hóhér könnyei* (Utunk Évkönyv 80) mellett ilyen a *Hollóidő* korai vázlatának tekintett *Hadban* (Igaz Szó, 1977/4), a párbeszédes formából csak egy szólalnak hangot adó, a másikat ebbe „olvasztó” *Nagyapám nem huligán* (Utunk Évkönyv 78). Aztán az önértelmezés szerint egy „ellen-Szendy Ilka történet” részeként, egy több száz oldalas regény fejezeteként közreadott *Az emlékezés göröngyein* (Utunk Évkönyv 83). Nem utolsósorban pedig a társtalan alkotás, az illúzióit veszített ifjúság és egy megbomlott értékrendű, széthullott közösségű falu rajza, a *Vikend* (Utunk Évkönyv 87).

A *Kő hull apadó kútba* és az *Agancsbozót* megjelenése között eltelt tizenöt esztendőben Szilágyi különböző munkákba kezdett bele, többek között tervezett egy „történeti tárgyú novellafüzért”, amiből el is készült „valami” (MAGYAR-RÓNYAI 1991, 36). A történelmi korok mindennapi élete érdekelte – erről egy másik interjúban beszélt (KATHI 2003, 61–62) –, s a „már teljes pompázatában kész” magyar nyelv, az erdélyi emlékirat-irodalom aranykora. Rákapott „a régi szövegek ízére”, furcsa szenvedéllyel kezdte olvasni a 16. századi leveleket, feljegyzéseket, periratokat, meglepődve azon, hogy ez idő tájt inkább igyekeztek mindent magyarul kifejezni, mint egy-két századdal később. Emiatt is támadt az az érzése, hogy az „ittlétünkben”, azaz a magyarság sorsában ez a kor „a felezőidő”, mégpedig „a baljós jelek: a leigázottság, széttagozottság” miatt. Ráadásul „küszöb helyzetbe” jut Európa is – úgy véli, a „szakadás Kelet- és Nyugat-Európára” ekkor kezdődik el. Paradox módon mégis az a „sejtés kísérti”, hogy nemzetté válásunk ehhez a „távoli korhoz” – s nem a történészek jelölte három évszázaddal későbbihez – köthető, mivel hogy „a magyarság már-már nemzetként viselkedik”.

A *Vikend* alig részesült figyelemben, hivatkozásaiban az író is hanyagolta, noha a pályáján egyedi vállalkozás, és a romániai magyar prózában is kevés hasonló akad. Talán Mózes Attila *Egyidejűségek* című faluregényével rokonítható leginkább az érték kategóriáit és eszmerendszerét tekintve, a szinte „hőseposzi” küzdelem helyett a vegetálást hangsúlyozva, s az elbeszélői helyzetnek az Antal Balázs jelezte megváltoztatását nézve is: „valaki olyan beszél, aki nem a közösség tagja” (ANTAL 2011, 33).

A *hóhér könnyei* megjelenéseit (az *Utunk Évkönyv* után az újraközlését az *Alföldben*) sem kísérte semmilyen kritikai visszhang. Csaknem tíz év elteltével Szilágyi pályája állomásainak talán legkitaróbb és legérzékenyebb figyelemmel kísérője, G. Kiss Valéria lehetett az első, aki szóba hozta a kisregényt. Tömör jellemzése, hogy a mű középpontjában „az ember egzisztenciális kiszolgáltatottságát előidéző hatalom” leírása, bemutatása áll. A hatalom természetrajzának tanulsága pedig, hogy „nagyon is kikezdehető az a viszonyrendszer, amit a benne vergődők tűrése tart fenn” (G. Kiss 2003, 172).

Görömbei András sem mulasztotta el pár szóval jellemezni a *Kő hull apadó kútba* és az *Agancsbozót* között keletkezett „egyetlen terjedelmesebb alkotást”, amely azonban szerinte inkább csak az olvasói várakozást növelte, mert a „nagyregényhez” – nyilván Szendy Ilka történetéhez – képest „epizodikus jellegű és értékű” (GÖRÖMBEI 2003, 184). Mester Béla három szempontból tartotta említésre érdemesnek: egyrészt mert a hatalom természetének vizsgálata az *Agancsbozót* felé mutat, másrészt mert „a nyelv redukciója, a kommunikálhatatlanság kifejezése irányába tett pró-

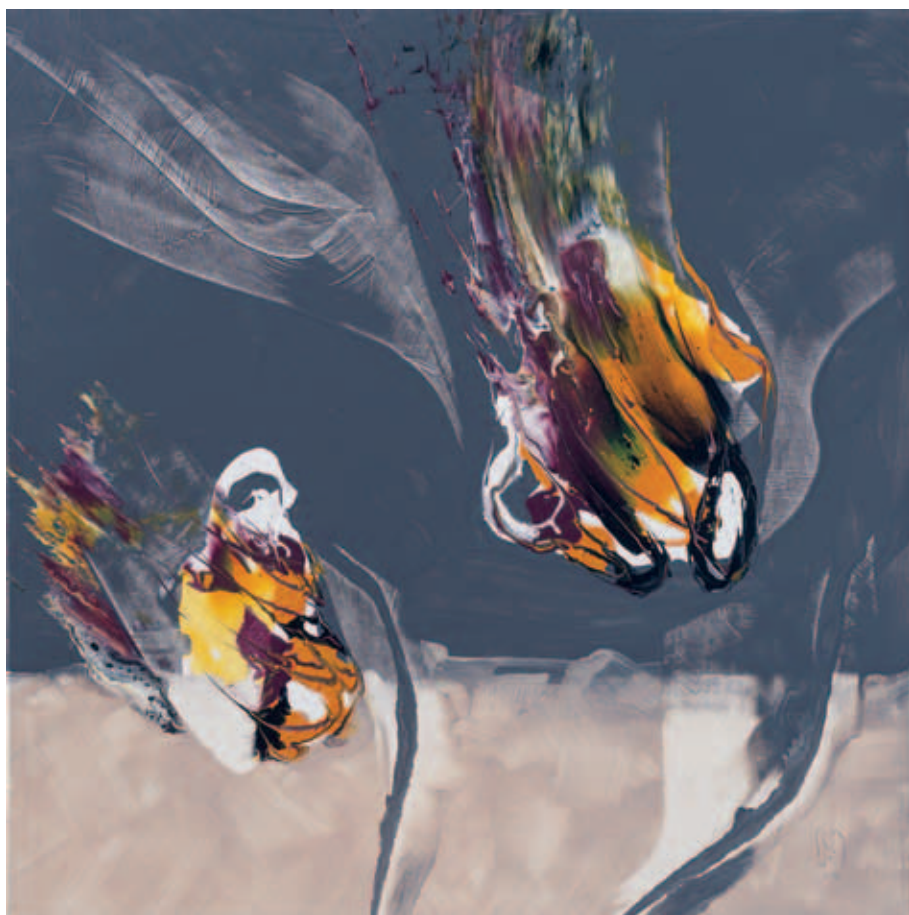
Márkus Bélának az MMA Kiadónál megjelenő monográfiájának részletével köszöntjük a 80 éves Szilágyi Istvánt.

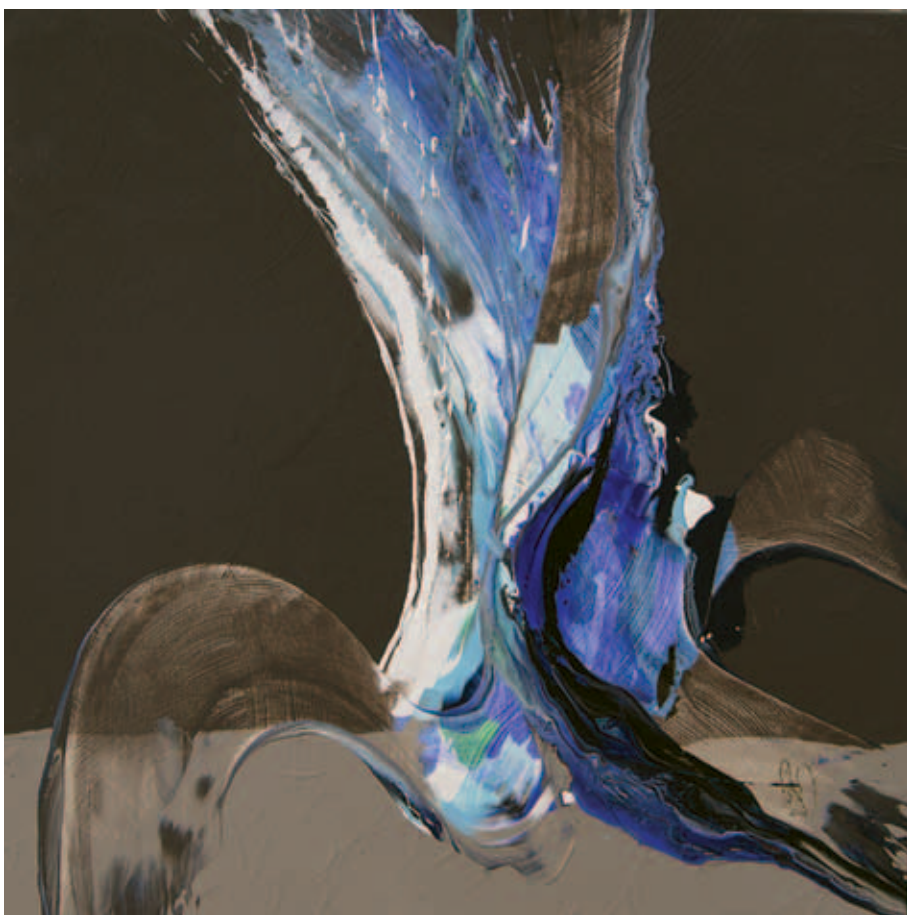
bálkozások” közé tartozik, harmadrészt pedig világának, úgymond, maszkulin jellege szinte vitathatatlan (MESTER 2004, 87). Majd az író hetvenedik születésnapját köszöntő Kortárs-közlemények között a pályakezdő novellák elemzése után a kötetben meg nem jelentekre is kitérő Ács Margit rövid értékelése: „nagyyszerű kisregény” (Ács 2008, 92). Az ifjabb irodalomtörténész nemzedékből aztán a Szilágyi-életművet ugyancsak monografikus részletességgel, teoretikus elszántsággal és filológiai pontossággal feldolgozó Maszárovics Ágnes elérkezettnek látta az időt, hogy *A hóhér könnyeit* tüzetesen elemezze. Határozott véleménye: a kisregény mind a „prózaforulat” írásmódjára jellemző meghatározó jellegzetességek tekintetében, mind a *Hollóidő* „elbeszéléstechnikája, történetalakító stratégiája felől nézve a Szilágyi-korpusz egyik reprezentatív darabja” (MASZÁROVICS 2008, 166).

Ez idő tájt, vagyis az író hetvenedik születésnapja tájékán nemcsak a „reprezentativitás”, azaz a mű önértéke terelte a figyelmet *A hóhér könnyeire*, hanem a szapora interjúk, az alkotó műhelyébe bepillantást engedő riportok is. Közöttük – ismét – a Fekete Vincével folytatott beszélgetés, valamint a hetvenötödik születésnapja alkalmából készített, a saját lapjában megjelent interjú (PAPP 2013, 2–4) nagyvonalakban vázolja annak a 18. században játszódó, boszorkányhistóriás „nagyregénynek” a terveit, amelynek alapötlete a kisregényen nyugszik. Egy bíró sorsa izgatja itt is, vele együtt az „ítélkezés kínja és nyomora”, az, hogy az ítélező „hogyan kerül a saját csapdáiba, a saját hiedelmeibe”. Ítélni elevenek és holtak fölött mint „emberre átruházott feladat”, aminek – véleménye szerint – a szükségszerűsége igen, a jogosultsága viszont máig sincs tisztázva. Nyomatékosan említi, hogy „meglehetősen jól jön” történelmünknek az az időszaka, a kuruc kor utáni pár évtized, aztán Mária Terézia uralkodása, amikor az „új világ felé menet” van egy „homályos, szinte ex-lex állapot”. Magyarázatul hozzáteszi, hogy noha minden újítást II. Józsefnek tulajdonítunk, Mária Terézia az, aki megszünteti a boszorkánypereket, sőt, elkezdődnek a boszorkánysággal való rágalmazás perei is. Anélkül, hogy a kisregény egyik „főszereplőjére”, Keserűné Selymes Borbálára, a halott bábára közvetlenül utalna, fontosnak tartja megjegyezni, hogy a császárnő létesítette a bábáság intézményét is, felügyeletével minden megyében egy-egy orvost bízva meg. A nagyregényben mindezen néphiedelmi és népegészségügyi, orvostörténeti, vallásfilozófiai és jogelméleti „meggondolásoknak” helyük van, ám – fogalmazódik meg a cél – úgy kell, hogy az „üzeneteket a történet hordja ki”. A bírót is, akinek (s ebben bizonyosan hasonlít a kisregény Tompay Vajtha Mátyására, Kraszna vármegye bírójára) alapvető hibája, jellemvonása, emberi tulajdonsága, hogy „mindent a lehetségesre bont le”, „még a csodával határos dolgot is” (FEKETE 2008, 160). Az utolsónak vélt, szánt nagyregényéből – számol be róla egy másik interjú – már „rengeteg minden elkészült”, „csak az előadásmódot kell kitalálni”, az alap azonban, hangsúlyozza itt is, *A hóhér könnyei*, amelyben egy bíró „lelkivilága és lelkiismerete szólal meg a boszorkányperek végnapjaiban” (PÓSA 2009).

A jogalkalmazás során követett bírói elképzelés a lényegét tekintve – úgy tűnik fel – egyezik Szilágyi István írói módszerével, a „hitelessé tenni a különben hihetetlen” ábrázolási módjával. Régebbi interjújában ezen „örök kettősség” szemléltetésére Homéroszt hozta fel példának, mégpedig az *Odüsszeiának* azt a jelenetét, amikor „elmennek istent fogni”. Rózsaujjú hajnal, tengerpart, fókák, „közéjük hasalsz, fókabőrt veszel magadra, hogy fókának álcázd magad, de a fóka бүдös, ezért ánízst vigyél, hogy elviselhető legyen” – ezáltal „valószerűvé tenni” az istenfogást. Óvatosan mondja, ám ez sem egyéb megtévesztésnél, hogy a helyzeteknek az efféle megközelítési módja, a „lehetetlent hihetővé tenni” mint „realista reminiscencia” az ő pályáját is végigkísérhette (MAGYAR-RÓNYAI 1991, 40–41). Idevág, hogy a Fiala Írók Szövetsége I. Nemzetközi Irodalmi Táboráról szóló híradás szerint a kérdésre, honnan az érdeklődés az „obszúr témák iránt”, azt válaszolta, nem hisz ugyan bennük, ám meg akarta érteni őket. Mint ahogy a készülő regény bíróját (kifejtetlenül hagyta, azonos-e a kisregény Tompay Vajthájával) sem hisz a boszorkányságban, mégis el kell járnia az ügyekben. Nem a bűnözés teóriája, filozófiája érdekli, hanem „belső, motorikus ügyei” – tette hozzá, miután a hallgatósága meglepődhetett a kijelentésén: a figurát jórészt saját magáról mintázta (FALVAI 2012).

A megírandó nagyregényre vonatkozó alkotói elképzelések úgy is, mint a kisregény szerzői önértelmezései az alábbiakat hangsúlyozzák: az ítélezés kínja és nyomora a boszorkányperek végnapjaiban, a mű üzeneteit a történet hordja ki, a hihetetlen hitelessé tételének realista reminiscenciája. Az utóbbihoz kapcsolható, hogy a szerző egy helyen „sárba ragadt realistiként” jellemezte önmagát, mintegy megerősítve, ami elmarasztalásként íratott le róla, hogy ugyanis „a realisztikus

RÉVÉSZ ÁKOS, Kitiörés-sorozat 02-05., 2018

prózaeszmény képviselője” volna. Ide tartozik ugyanakkor kritikusainak az a szinte egyöntetű véleménye, miszerint java művei kizárják „az egyértelmű olvasat lehetőségét”.

Ezt a lehetőséget Maszárovics Ágnes is elveti, mégpedig – Szirák Péter nyomán – abból a szilárd alapállásból, hogy *A hóhér könnyei*, akárcsak a *Hollóidő*, magán viseli az ún. prózafordulat jellegzetességeit, azaz a valóság nyelvi konstrukcióként való értelmezése, a történet viszonylagossá válása, „szövegszerűsödése”, az, úgymond, „feltételezett” valóság és fikció határvonalának elmosódása jellemzi. A tanulmányíró innen indul ki, s többször ismétli, hogy a műbeli „történet egy metonimikus történetvezetés mentén nem elbeszélhető”, és/mert hogy „a történet metonimikus logikája mentén haladva számos következtetlenséggel találkozunk”, ezért a szöveg „más irányú értelmezése válik lehetővé”. Következtetlenségnek azt tartja, hogy a történetben „nehezen illeszkedő, irracionális elemeket is találunk”, az értelmezés új irányát pedig, szerinte, a „történet végét jelző álomjelenet” teszi indokolttá. Itt aztán merész feltételezésekbe kezd, s attól függően, hogy mi „felől”, minek „mentén” olvassa a szöveget, két megközelítési módot ajánl s követ. Az egyik, a meglepőbb: „ha a bíró az álmodó, a szöveget a bíró álmának tekinthetjük”, minden részlete-vonatkozása őt „reprezentálja”. A másik: a narrátor mondja el az álom-történetet, „az álom-narratíva a fikció része”, a keretét pedig a bíró s a deák beszélgetése után kezdődődő utolsó rész adja.

Nem ajánlja tehát azt a „metonimikus”, azaz – lényegében – realista megközelítést, amit mégis érdemes tán kipróbálni, mert a kisregény epikai elemei, elbeszélési módjai a „szövegszerű” helyett a „történetelű” értelmezésre ösztönöznek. S efelé irányít a szerkezet „kibillenő realizmusa” is, amivel tudvalevőleg egy réges-régi prózafordulat vezérének, a „ködlovagok” egyikének, a racionális és az „irracionális elemek” mesteri „keverőjének”, Cholnoky Viktornak a prózáját jellemezték. Hozzá képest *A hóhér könnyei* szerkezete alig billeg, legfeljebb a záró jelenet ingatja meg kissé, különben nagyon is szilárdnak mutatkozik, amennyiben egy, ám több elágazású nyomozástörténet vázára épül. Maszárovics ezt úgy mondja, hogy a mű „egy jól megcsavart bűnügyi történet szűzségét követi” (MASZÁROVICS 2008, 168).

Tompay Vajtha Mátyás tekintetes úr, Kraszna vármegye rendes bírása, miután lezárt egy pert, másnap egy három évvel korábbi „mulasztásán” töpreng. Azon „emésztli magát”, hogy miért kegyelmezett meg annak a Rekettye Pillának, aki „koszos szukának”, „kurva kószáló boszorkánynak hírllett”, s akivel aztán Nagykárolyban „nímet módi” kegyetlenséggel végeztek: megásták a sírját, élve beledobták, s úgy földelték el. A bíró nem a gyilkosok személyét szeretné kideríteni, hanem azt, hogy milyen összefüggés lehet a tegnapi per és a „szuka” históriája között – azon túl, hogy Rekettyét, mielőtt a törvény kezére került volna, rettenetesen megkínozta az a tengöli bíró, Bősze Károly, aki a bitófán végezte, s akinek aszott fejét, kezét úgy egy év után onnan vágta le a vádlottak, Baracska Kristóf báró elítélt kocsisai. A tisztázás reményében kéreti Tsomortól, „a jó ég tudja, honnan ideszalajtott deáktól” a régi periratokat, amelyekben azonban a „kószáló boszorkány” és a „féktelen lator” Bősze mellett szerepel Keserűné Selymes Borbála bábaasszony is, „ott hajkurászták egymást a tengöli tanúk vallomásaiban”. Ezeket olvasva (s magában kommentálva, magyarázva) mohó „oknyomozó kedve” azon akad meg, hogy Bőszéék, azaz Károly és a testvére, György „miért nem férhettek Selymes Borbálától”, miért kellett eltenniük láb alól. S ha tudná is, miért, mire menne vele, hisz mi köze az agyonvert bábának a megcsonkított Bőszéhez, s mindkettejüknek a báró szolgálaihoz – ráadásul „külön bosszantotta az a furcsa szánakozás, ami tegnap óta kísérti a nyomorult kocsisok miatt”, mintha ítélete megalapozottságában maga is kételkedne.

Mert hogy is szól az ítélet? – Tsomornak diktálja le, nem a kihirdetése előtt, hanem másnap, egy kezeslevél részeként, amelyet a száz-száz pálcaütésre büntetett két legényért jelentkező tövishátiaknak („szolgákra mindennap nagy szükségünk lévén”) állítanak ki. A jegyzőkönyv szerint a kocsisok „a szatmárbeli Németi város akasztófájára felfüggesztett bizonyos embernek fejét, kezét ujjaival együtt, meg egymását, azonkívül ruházatjából is valamit, nemkülönb a láncot is, akin az akasztott ember függött, ellopván..., azokkal pedig, mármint az akasztott ember zsugorodott kezeivel, egymásával, láncával – hogy a lovak, kik mellett szolgáltak, mind kövérebbek, jobb futók és majd mind fáradhatatlanok legyenek – praktikát és bűbajos gyanúságot követtenek el”. Az irat tehát nem nevezi meg, hogy ama „bizonyos ember” Bősze Károly, holott Tompay Vajtha tudja, hogy bizony ő volt, az a „gazember”, akihez fogható „féktelen latrot” keveset „ismerhetett meg bírósága hosszú évtizedei alatt”. A név elrejtése itt nem a feszültségkeltés eszköze, hanem annak a jogtörténet és a törvénykezés szempontjából is lényeges ténynek a nyilvánvalóvá tétele, hogy az ítéletet

nem befolyásolja, kinek, épp egy falusi bírónak lopatott-e el a feje s egyebe – az ezekkel folytatott praktikák teszik a bűnöst. A detektívtörténetek ismert retorikai alakzata, a késleltetés technikája itt tehát nem jut szerephez, annál inkább a személytelen elbeszélőnek abban a fogásában, mondhatni, „praktikájában”, hogy a tekintetes urat egymás után olyan jelenetekbe állítja bele, amelyek szereplőinek semmi közük sincs Keserűné históriájához.

Legelőbb a kezesek jönnek, noha a bíró Tsomorral a hóhért, Bötjköst hívatta, aki azonban a vasra vert kocsisokkal iszik, mégpedig úgy, hogy „a korsót a szájukhoz viszi”. Ez a különös kvaterkázás a deákban, aki nem zavarja meg az iddogálót, nyilván erősíti a reményt, aminek később hangot is ad, hogy ugyanis a hóhér kíméletes ítélet-végrehajtó lesz – a bíró se igen gondolhat másra, mint a hóhérban támadt együttérzésre vagy sajnálatra, hiszen nem feddi meg egyik beosztottját sem. A kezesekkel ellenben nyersen beszél, pedig hát, úgy tűnhet fel, javukat akarják a kocsisoknak, hiszen kiváltani jöttek őket. „...mi a francot akartok, mit eszitek itt a fejemet?” – mordul rájuk, kiderülvén, a kezességhez nincs pénzük, majd amikor kíváncsiskodnak, a kocsisok „hogycsinálták” a bűbájosságot, „farizeus képűeknek” mondja őket. Végül pedig, „éktelen haragra” gerjedve elzavarja mindkettőt. „De most aztán sürgősen hordjátok el magatokat” – kiált rájuk, szemükre hányva, hogy „ide pofátlankodtok a Tövishátról”, és „paktálni” akarnak még vele is.

A következő jelenet előtt az elbeszélő, mint aki megpihent a kezesekkel folytatott beszélgetés, szócsata közben (hiszen, mint a drámákban, neki a hallgatás jutott, a szót a szereplők vitték), s ugyanerre számított Bötjkös „színre lépésekor” is – mintegy e felvonások közötti szünetben a törvénykezéssel kapcsolatos tapasztalatait és töprengéseit osztja meg. Az előbbiekkal mintha előszót mondana a hóhér panaszaihoz, az utóbbiakkal pedig Tompay Vajthát intené s óvna a magáéhoz hasonló tépelődésektől. A kettőt összekötve előbb annak a benyomásának ad hangot, hogy noha „a népek mindig kíváncsiak voltak mások nyomorúságára”, „mostanában mintha megcsappant volna az érdeklődés a deres meg a pellengér iránt”, és a „törvény szavával kimondott halálos ítélet” is elég kevés, „tán igenis kevés”. Valahogy régebben jobban rettegtek az emberek a megbélyegzéstől, elmélkedik tovább, felvetve magában, hogy a bíró „hiába szentenciázza őket”, ám mi lenne, ha nem tenné. Tudatja ugyanakkor, „tudta Vajtha Mátyás úr, hogy nem szerencsés dolog töprenkedni ezen. Mert ha a bíró igazságosztó keze megremeg, az mindennél nagyobb veszedelem”. Aztán egygyé válik kettejük hangja, így erősítve föl – az azonos véleményük helyett – a kérdésekbe foglalt közös kétségeiket. „...mi dönti el azt, hogy ki feleljen cselekedeteiért a törvény színe előtt? ... Kinek és mely bűne toroltassék meg, s mindezt mi döntse el?” A valláserkölcsi alapozású, keresztény hittani válasszuk is egyezik – „A csalás, hazugság, gyűlölség viszont már-már maga az emberi létezés”; „Az emberi nemnek bűnös volta egyben örök bűnhődése is” –, ami azonban morál- és egzisztenciafilozófiai gondolatként még megfogalmazódik, az már csak az elbeszélő feddéssel felérő aggodalma. A tekintetes úr „sohasem tette föl magának, hogy ebbe az egyetemes vergődésbe belenyúlhat-e törvényeivel, hóhéraival, bírásaival az ember maga. Ami viszont végképp összekuszálja az egészet, az az, hogy ugyanakkor azt ugyancsak az ember dönti el, hogy mikor mi is minősüljön az ő bűneinek.”

A két jelenet közötti „szünetet” aztán a tekintetes úr szemlélődése (az ablakból nézi, mit csinálnak a kezesek), majd a tanúvallomások további böngészése tölti ki. Ami igazán tetszik a bírónak, hogy írva vagyon, Bösze fejébe egy idő után „belefészkeltek az egerek”, és hogy miután a lopott lovak elkótyavetyéléseért felkötötték, a kocsisok „jóvoltából” még több mint egy esztendőn át abajgatta a paripákat csonttá száradt keze. Hiába reméli azonban, hogy a periratokból felidézhetné, miért bántak el oly kegyetlenül a bábával, sem erre, sem arra, hogy mindez miképp kapcsolódik a vesszőzésre váró kocsisok ügyéhez, nem derül fény. Magát kezdi hibáztatni: „Nem szívesen vallja be, de az utóbbi időben egyre gyarlóbb lett az emlékezete, némely rég történt dolgot bár tisztán lát maga előtt, éles-elevenen, de a miérték, az okok egyre gyakrabban elhalványulnak, s valahol elbújnak a feledés pincéiben.”

És jön a hóhér a panaszaival. Ezekkel voltaképp visszavág a bíró támadásaira, hogy ellustult, hogy újabban részegeskedik is. Aki viszont tovább szekálja, hátha közben eszébe jut, „miért is hívatá ide”. Az ok azonban később sem világosodik meg előtte, azt pedig csak feltételezni lehet, hogy a kocsisokkal szemben könyörületesebb elbánásra akarta volna rávenni, hiszen ennek előtte sincs semmi jele, ráadásul olyan paktálásnak számítana, amilyen ellen a kezesek kísérlete miatt kifakadt, a fölindulástól ordítva: „Hát mi a vármegye, cigányvásár?” A megvesztegethetetlen nem válhat vesztegetővé. A panasszal felérő védekezés: „Dejszen amennyi dógot ad mostanában a tekintetes

úr”, „Mostanság nem sokat hallhatott” a boszorkányok bűbájoló átokszövegéből („Hogy a kezed megbénuljon, a lábad megzsugorodjék, a csikarástól tekeredjék a köldököd, az ágyérod akkorára dagadjon, mint a mozsár”). A folytatás, immár a törvénykezés távlatában: „amennyi kárt mi benne mostanában teszünk. [...] Tán tíz boszorkány vót harminc esztendő alatt.” Később, ugyanebben a jelenetben, amikor az eloldalgott Bötjkös helyett Tsomor viszi a szót, maga sem tudván, észrevette-e őt Tompay Vajtha, „s mégis úgy tesz, mintha a hóhérhoz beszélne”, tehát a deák áll elő újabb érvekkel. Hogy „maholnap” esik szét az a nagy kád, amibe a boszorkányokat mártotta „annak idején”, a kazamatában pedig a csigák már be is rozsdáztak, „olyan rég, hogy nem dolgozott velük”. Ezért is fél, hogy a bíró, aki ráadásul még elégedetlen is vele, „kiteszi a szűrit”. Kétségbeesésében, hogy a családja, a „rakás apró gyermeke” kenyér nélkül maradhat, „csak sír és vicsorog” – igaz, teszi hozzá Tsomor, „máskor is mindig sír meg aggodalmaskodik, ha berúg, hát most, hogy úgy megfeddte a tekintetes úr”.

Ismerős helyzet: elővette őt is, mint a *Hadban* „jó legényeit” (és elbeszélőjét) „valami alattomos bizonytalankodás”, anélkül, hogy – mint Szendy Ilka anyja – kétségeit megoszthatta, a „Mi lesz velünk?” nyugtalanító kérdését másnak is feltehetné volna. De tétovaságában, tanácsstalanságában Vajtha Mátyás is osztozik. Nyelvi, stílári jele ennek a beszélgetésüket eluráló, megválaszolatlan-megválaszolhatatlan kérdések sora, s nyilvánvalóan a bíró sajnálkozása: „még itt a morfondírozásban sem akarsz segíteni nekem”. „Akkor mi végre tartsalak én itt tégedet?” – toldja meg panaszát, mintha bizony Bötjkös feladata-munkája a közös töprengés volna. Sose félt a „boszorkányféléktől”? Rajta a „rontás sose fogott”? – kezdi faggatni, addig a logikus (azaz ok-okozati, vagyis „metonimikus”) válaszhoz jutva, hogy „ha a boszorkányok bűbajos tudománya érne valamit, akkor azt rajtad mindenképpen gyakorolnák, hogy ne tudd őket bántani”. Márpedig – és ennél racionálisabb következtetés aligha lehet –: „sose tudtak ártani. Tehát ártatlanok. S te mégis megcsigázod őket, s leütöd a fejüket.” De hiszen az ártatlanok fölött az ítéletet nem ő mondja ki – felesel vissza, mondván, a vármegye nem azért fizeti, hogy ilyesmiken (sőt, hogy egyáltalán) gondolkodjék. Elmélkedni nem az ő feladata, munkája – így ha jelen lenne, akkor se igen tudna mit szólni ahhoz a fejtegetéshez, hogy aiktól, példának okáért az állam képviselőitől, a boszorkányok félnek, azokon nincs hatalmuk, következképpen „csak azokon lehet hatalmad, akik félnek tőled. S akkor pedig kell tegyél azért, hogy akik fölött a hatalmadat meg akarod tartani, azok örökké féljenek.” „Ezért sose ártatlan a hatalom. Talán az Istené sem” – e profánba forduló állambölcseleti felvetés (az aktualizálás minden szándéka nélkül) párhuzamot teremt (vagy legalábbis feltételez) a közép- és újkori boszorkány- és a modern kori koncepciók perек között, a kocsisok jelene e rokonság megerősítéséül és szemléltetéséül is szolgálhat. Addig azonban a Tsomorra folytatott, az elbeszélő által olykor-olykor egy-egy leíró (s nem pedig magyarázó, értelmező) jellegű megjegyzéssel kiegészített disputa mulatja az időt. A deák a hóhér sírását ecsetelve ismét aggodalmaskodik, hogy a „kocsisokkal valami baj lesz”, mintha a bíró csak akkor elégedne meg Bötjkössel, ha a legényeket halálra veri, s a szemére is hánja a főnökének, hogy fél, „nagyon összezavarta” az a dolgokat. A védekezés – „Én is félek” – a praktikus dologról (a botütések kíméletlenségéről) a hatalom emlegetett, a félelmet fenntartó praktikáira helyezi a hangsúlyt. Ezért mondja mindjárt Tsomor, hogy „Na, akkor helyben vagyunk. Nap-hosszat ezeken a rég elévült históriákon töpreng, miközben tényleg alig dolgozunk valamit.” Egyértelműen a hatalom felelősségére céloz, amikor e rosszallást azzal hárítja el, hogy csak azok fölött ítélkezhet, akiket előállítanak. Beosztotta erre újabb kifogást emel: „Ha mostanában akad is valami, azon annyit töpreng, azzal annyit szarakodik...” S itt következik az az epizód, amelyben az említett elemzés szerint a deák „jelenésként”, „meghatározatlan figuraként” tűnik fel, és „alakváltása” a történet fikciójából az álom-fikcióba való átjárás jele, kezdete (MASZÁROVICS 2008, 175–176). Az epizód pedig: a deák elmeséli, hogy a múltkor egyszer csak azon kapta magát, hogy suhan a Magura oldalán felfele, s ahogy fölér, „hát csak úgy hancúroznak” körülötte, „és micsoda válogatott népek” – el se hinné a tekintetes úr, teszi hozzá, kiket ismert fel, kiknek a feleségeivel mulatott a hegy tetején. Az ún. történetelvű, mondhatni, sárba ragadt vagy – Veres Péter szavával – sült-realista olvasat „fenntartásához” a deák és a bíró együtt segít. Az utóbbi, hogy bolondozásnak tartja az előbbi sztoriját, ez pedig, hogy elárulja, „honnan szedte” az egészet: periratokból, hisz „sok régi árkus megfordul a kezemben”. Hogy miért bolondozik, még okát lelteni ennek is: unja, hogy a beszélgetőtársa századszor is azt kérdezi tőle, rontották-e meg valaha rosszfélék, s egyébként is, enyhíteni-oldani akarná azt a feszültséget, amit gazdája állandó tépelődése jelez. Ám ahogy ez a bolondozása, úgy a

későbbi is, kíváncsiság, hogy van-e az ördöggel való paráználkodás jeleként „a boszorkányok szemérmin valami pecsét”, visszafelé sül el – mindinkább olyan érveket sorakoztatnak elő ők maguk is, amelyek kétségessé teszik a peres eljárások, módok ésszerűségét és jogi megalapozottságát. Felvetik például a vízbe mártást: ha nem merül el a gyanúsított, akkor boszorkány – a próbára maga a bíró mondja, hogy „nagy marhaság”. Az immár közös töprengésben, amely aligha a monográfus által emlegetett „kommunikálhatatlanság kifejezésének irányába” mutat (MESTER 2004, 87), odáig jutnak el, hogy vajon a vád alá vontak miért ismerik el mindazt, amit felrónak nekik, akkor is, ha az nem igaz. Többük „ilyen praktikákat vall be, hogy azok hallatán a legkíméletlenebb inkvizítor füle is kétfelé áll” – sejlik föl a koncepciók peres gyakorlata, az ítéletek megalapozottsága, amelyekhez gyakran éppúgy hiányoznak a bizonyítékok, mint ahogy ahhoz is, van-e az a bizonyos pecsét. A bizonyíthatatlanság, sőt bizonyíthatatlanság tényéhez kapcsolódik a jelenet, egyben a történet legfontosabb dialógusa, a kisregény (egyik) értelmezését meghatározóan. Tompay Vajtha úr szeretné megértetni magát a deákjával, ezért előbb azt kezdi magyarázni, hogy ha a kifogásaival „valaha is valakinek előhozakodnék, akaszthatnám szegre a bírói palástot. Mert ha az kiderül, hogy én kételkedem, bizonytalankodom, akkor mit keresek a bírói emelvényen? – Nem létező dolgoknak ilyen nagy feneket keríteni, ha egyszer az egész boszorkányság bolondéria, ámitás (veti fel partnere, majd engesztelésül ekképp folytatja:) Erről nem hiszem, hogy a bírák közül csak a tekintetes úr gondolkozna így. – Bajos ezekhez a dolgokhoz hozzáférni, Tsomor. Mert igaz, ámitás meg csalás valamennyi bűbajos meg babonás praktika, ám én ezek valótlan voltáról sem győződhetek meg, mert nincs hogyan. Hiszen nem bizonyosodhatsz meg olyasmiről, aminek a létezésében nem is hiszel. Ugyanakkor, ha ítélsz fölöttük, azzal tudomásul vetted őket, elismerted létezésüket [...] én a törvény nevében szentenciázok, a törvény pedig magát a boszorkányságot bünteti.”

Az „alattomos bizonytalanság” itt már nem észrevétlen, Tompay Vajtha Mátyás ennél világosabban aligha fogalmazhatná meg státusa, állapota tarthatatlanságát, helyzete kilátástalanságát. A deák csodának nevezi, hogy amiről mások, „bírák, inkvizítorok, esküdtek” nem győznek titkolózni egymás előtt, arról a bíró beszélni mert – aki pedig elérkezettnek mondja az időt megbeszélni végre „ezeket a dolgokat”. Újabb szempontokra, érvekre nincs szüksége – a kocsisok jelenete csak arra jó, hogy szaporítsa a szerepével, hivatásával kapcsolatos kételyeit. Mert amit tőlük újat megtud, az Keserűnével kapcsolatos, egyrészt azzal, hogy árvaságra jutásuk után ő volt a nevelőanyjuk, másrészt hogy bosszút esküdtek az őt megmellyesztő Bősze Károly ellen, aki igazában tisztázhatatlan okok miatt végzett vele. E beszélgetés során is akad egy mozzanat, ami a kisregény értelmezése szempontjából jelentésszerű lehet. Azt ecsetelik itt a legények, hogy Bőszéék követték Rekettye Pilla javallatát, miszerint György beteg leánykáját úgy lehet meggyógyítani, ha egy kutyakölyök belét kötik a sebes karjára, s amikor a nevelőanyjuk emiatt „keményen rájuk ment”, s levette a kötést, „alóla, mint a dió, oly darabosan kukacok bújtak elő, s hulltak le a földre, miután az eleven húst is csontig emésztették a kötés alatt”. Amikor idáig érnek a történetben (amely egyébként szinte szóról szóra megegyezik Szilágyi Mihálynak *A boszorkányperek orvostörténeti háttere Tolna megye Duna menti községeiben* című, az Antall József szerkesztette Orvostörténeti Közlemények 105–106. számában szereplő tanulmány egy részletével), akkor „Tsomor felszökött, aztán mintha megtántorodnék, majd kétrét görnyedve rohant a terem kijárata felé”. A bíró a porkolábot, akinek a képére *szintén* kiült a „hullafakadék”, küldi utána, nézze meg, „mi leli”. Hogy mi lehette, mi jött rá – ennek majd a záró jelenet értelmezése szempontjából lehet jelentősége. Az pedig, hogy a kocsisok nemcsak hogy elfogadhatóan, hanem meggyőzően érvelnek amellet, miszerint pusztán azért vágják le az akasztófáról a tengőli bíró fejét s kezét, hogy holtában is megbosszulják, amit tett, s nem pedig azért, hogy praktikákat kövessenek el velük, a vármegyei bíró helyzetértékelése miatt fontos. Egyrészt mert ismét olyan példára lelt, amikor a vádlottak beismerik azt (azt ismerik be), amit nem tettek („– Mondták, babonáság, gondoltuk, legyen az. – Mert az tán mégse olyan nagy baj, gondoltuk, mint a bosszúfogadás”). Másrészt mert a kocsisok szinte hálálkodnak, hogy megúszták száz botütéssel, és biztosak abban, hogy kibírják azokat („Hogy árvaságra jutottunk, vertek bennünket eleget”), vagyis nincs ok félni – ha maguk se félik – az életüket.

S innen már csak az van hátra a (metonimikusan értelmezett) történetben, hogy Tsomor pap módjára prédikáljon az egyenes beszédű kocsisokat megkedvelő előjárójának: „Azt bünteti, kit szeret, másként ő nem is tehet... még bár csak nem is kálomista a tekintetes úr. Vagy máris elkezdett miattuk gyötrődni? Lehet, ezt is akarta. Úgy látszik, ez még hátravolt: hogy így próbáltassa meg magát: hite és

meggyőződése ellenére halálra veret két szerencsétlent, akik ártatlansága felől színén, fonákján megbizonyosodott. Csak mert teheti. Nem hogy velük, hanem saját magával. Mert a tekintetes úr itt most már csak arra kíváncsi, maga hogy viseli el. Vagy lehet, az Istenre, arra, hogy az Isten ilyenkor mit teszen.” Ugyanerről a helyzetről napjaink szociálpszichológusa azt állapíthatná meg, hogy Tompay Vajtha Mátyás úgy viselkedik, mint akinek nem voltak s nincsenek – zavarodottsága, ingadozása mutatta – szerepkonfliktusai, munkáját gyakorolván betölt egy olyan szerepet, amelyet mind lelkieken, mind (jog)tudatos gondolkodásában rég eltávolított magától. Helyzete tehát átmeneti, közel van ahhoz, hogy ő is, mint Szilágyi István annyi hőse – Victor Turner fogalmával élve – „küszöbemberré” váljék. Az antropológus-filozófusnak az átmenet három fázisát megkülönböztető elemzése szerint az első, az „elkülönülés” fázisnál tarthat, az adott „kulturális feltételrendszerből” való eltávolodásnál. Még nem ért el („alattomos bizonytalansága” miatt) a második, a közbülső, „utazónak” nevezett szakaszba, amely alig vagy egyáltalán nem emlékeztetné múltbeli állapotára.

Ebben a köztes helyzetben, mint aki utoljára még próbára teszi „nyomozói” képességeit, a deákot lovagolni hívja. Alighanem téves az idézett tanulmány állítása, miszerint azért indulnak útnak, mert ki-ki a saját vélekedését akarja bizonyítani, élnek-e vagy sem a megbotozott kocsisok (MASZÁROVICS 2008, 175). A tekintetes úr kétszer is mondja bizalmas beosztottjának, hogy akar neki „mutatni valamit”. Ezért kapnak hamar lóra, és vágtnak a szekereikkel a városból iszkoló kezesek után, mert amit mutatni akar, az az akasztódomb (a tanulmány az „álom-fikció” misztikus világában a boszorkányok gyülekezőhelyének tartja), rajta a bitófával, azon Dongó Márton szikkadó tetemével. Anélkül, hogy mondaná, sejthető, nem e látvány miatt vitte magával a beosztottját, aki egyébként valami ismeretlen „hatalomnak engedelmeskedve” – maga is csodálkozik rajta – másképp viselkedik, mint szokott. Ám – s ez lehet a történetelvű értelmezésben a megfejtés kulcsa – ugyanannak a hatalomnak a foglya a kezesek egyike, a molnár is, aki „settenkedve, félig kúszva” az akasztóházhoz közeledik. „– Látod, fiam, akárha előírás szerint” – jegyzi meg a bíró, mint aki igazolva látja meg nem fogalmazott gyanúját: a képmutató, ellenszenves és eleve gyanús kezesek célja még mellékesen sem a kocsisok kiváltása volt. Hanem hogy magukat a megmentőjüknek álcázva hozzájussanak olyan „eszközökhöz”, amelyekkel „praktikát” követhetnek el a saját, a – bíró „harapós” szavai szerint – kövér, erős és a szekeret csak úgy röpítő lovaikon. A molnár azért csapja le Dongó Marci kezét, fejét, mert hisz ezek bűbájoló erejében, s ha a deák ugyanennek a „hatalomnak engedelmeskedik”, akkor ő is igézzetjé (valamilyen formában) a hiedelmeknek. Akkor ő is – miként a kisregény mindenkor olvasójáról a tanulmányíró állítja – „ki van szolgáltatva a babonák irányította világ eseményeinek, amennyiben a babona észrevétlenül befolyásolhatja ítéleteinket, mivel egy antropológiailag meghatározott jelenséggé, az ember természetébe kódolt titokként definiálódik” (MASZÁROVICS 2008, 177). Tsomor érzékcsalódása a kiszolgáltatottságot példázhatja: víziói és hallucinációi, hogy amikor kifelé lovagolnak a városból, az annyira kihaltnak, csendesnek mutatkozik, „mint még soha”, amikor pedig visszafelé tart, hiába kiált segítségért, a sok emberből senki sem érti a beszédét, és csak a vállukat vonogatják. Így aztán nincs, aki kimentse a Berettyóból a gazdáját, Tompay Vajtha bírót, aki miközben kifogni igyekezett a kocsisok holttestét a folyóból, maga is elsüllyedt, lovával együtt. Vagy mégsem?

Az elbeszélő apokaliptikus látomásában (talán) igen: „ezek a békés szelíd vizek nem embert nyeltek el s lovat, de falvakat, várost, világokat”. Leírásában (talán) nem: „Vágtat a deák, menekül” – s itt a menekülés felidézi a hullafakadékos állapotát, amikor a kocsisok szemléletes beszéde szöktette fel. Esete a testi és lelki zavarokban egyaránt megmutatkozó, Freud diagnosztizálta démonikus neurózis(es) lehet. Ez alapján az utolsó jelenet többféle értelmezést enged meg. Tsomor a Vajtha-kúriába mintegy a gazda halálát jelenteni tér be, ám anélkül, hogy megmondaná, mi történt vele, csak azt ismétli, „A tekintetes úr...”, mire a bíró anyja „messzire szólva” kérdi, mit akarnak vele, „éjszaka sem hagyják nyugodni”. Aztán bent a házban „ijedt hangokat hallani: ... Nyugodjál meg, fiam, senki. Csak a lidérc vagy valami kóbor deák.” A racionális magyarázat azon alapulhatna, hogy miután a félelmében és tehetetlenségében megzavarodott deák elmenekült a helyszínről, a bíró mégsem adta meg magát, valahogy mégiscsak kivergődött a Berettyóból, és hazavágtatott. A közös halál bizonytalan (bizonyítatlan) voltáról az elbeszélő utolsó képe: „talán a ló is készül megadni magát, sörényét víz fodra fésüli”.

Hogy a lovaglással kezdődő s végződő jelenetsorok a deák álmai volnának a narrátor által elmondva, erre semmiféle utalás, jelzés nincs egyiküktől sem. Arra még kevésbé, hogy az egész tör-

ténetet a bíró álmodná, hiszen a jelenetek az idő folyamatossága szerint szerveződnek, a párbeszéd-
dek szorosan a szereplők helyzetéhez és sorsához kötődnek, a szerkezet szigorúan megtervezett,
a nyelv, a stílus alaposan megmunkált. A szöveg felépítésére még nyomaiban sem mondhatni, hogy
„álomszerű”, azaz képzettársításokban dúskáló, időben, térben ide-oda csapongó, netán a tudat ki-
kapcsolására épülő technikát, a szürrealisták „önműködő írását” művelné. Talán helytállóbb, ám
csak a zárlat esetében, az álmot a képzeletre, a rémálmot rémképre vagy rémlátomásra cserélni
fel, hogy ez utóbbi (a deák felajzott képzelete) mozgatja az eseményeket, s láttatja is őket. Minden-
esetre *A hóhér könnyei* befejezését az a váratlan, különös hatás jellemzi, amit Poe szinte kötelezően
vár el a fantasztikus elbeszéléstől, vagy amit egy esztéta úgy fogalmaz meg, hogy „az ideális fan-
tasztikus művészet képes megmaradni a bizonytalanságban”. Mindkét véleményt Todorov idézi
(TODOROV 2002), s ő az, aki a fantasztikum léte, megteremtése egyik feltételének állítja, hogy az ol-
vasó habozzon az elbeszélt események természetes és természetfölötti magyarázata között.

Ha viszont a kisregény első (irodalom)elméleti elemzése nyomán az a kérdés vetődik fel, hogy
a műben az olvasó számára ki szolgál „identifikációs mintaként”, akkor habozás nélkül lehet dönté-
ni. A tanulmányíró a hóhér mellett teszi le a voksát, mondván, az ő „alakjában a »helyes« magatar-
tás testesül meg a szociális cselekvés, a kollektív normák és elvárások általi megerősítésként”
(MASZÁROVICS 2008, 178). Földhöz vagy inkább sárba ragadt felvetés lenne, ráadásul morális-erköl-
csi vonzatú, hogy vajon az az ember, aki akár az italtól, akár a félelemtől, akár a főnökének való
megfelelés kényszerétől hajtva halálra veri azokat, akikkel pár órával előbb még együtt cimborált s
iddogált – milyen minta lehet. S miért nem lehet az a bíró, a maga életteljességében, érzelmi tarto-
mányának gazdagságában és színességében, de vívódásaiban is, annak felismerésében, hogy átlép
(vagy már át is lépett) felette s hivatása, szakmája felett az idő. Jelkép érvényű s erejű tárgya ennek
a szétszáradt kád (és persze a kazamata omladozó gádora s rozsdás csigái), amelyik egy törvény-
hozói és törvénykezési gyakorlat végét jelzi, hasonlóan azokhoz a Szendy Ilka körüli kádakhoz,
amelyek egy gazdálkodási forma, a céhes ipar (lassú) megszűntét jelezték. Közéjük tartozik tán az
a szüretelőkád is, amelyikben (s nem hordóban, mint némely kritikus olvasta) a megköltözött nagy-
apját legurították a hegyről, de a cserzőkád, üresen, használaton kívül, mindenképp. A lassan hasz-
nálaton kívül kerülő Tompay Vajtha Mátyás talán még részvétet, sajnálatot is megérdemel, és nem
csak szájalmat, mint a feladatát túlteljesítő Bötjkös.

Hogy aztán mi lesz velük a „nagyregényben”, átíródnak-e oda, s ha igen, hogyan, miképp – a kér-
désre hiába várnánk választ az életre keltőjüktől. Már jó tíz évvel ezelőtt Fekete Vincének s aztán
más érdeklődőnek is valami hasonlót mondott, mint nemrég a FISZ táborában: „Lehet, hogy megéri-
tek, hogy ez a regény befejeződjék, de én nem.” Csavaros mondat. Annyit ismételte, hogy a végén
(minek? kinek?) elhisszük.

JEGYZETEK

Ács Margit, *A pályakezdő Szilágyi István*, Kortárs, 2008/10.

ANTAL Balázs, *A monográfia-írás technológiája* (Mester Béla: Hatalom, ember, technika Szilágyi István prózája-
ban), Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, Bukarest–Kolozsvár, 2006. = *Uő, Kézikönyv határátlépés-
hez*, Felsőmagyarország, Miskolc, 2011.

FALVAI Mátyás, „A regények valahogy kikényszerítették magukat”, Könyvesblog, 2012. július 23. Uaz: Művelődés,
2013. október 9.

FEKETE Vince, „Én mindig folyóra, nagyvíz mellé vágytam” (*Beszélgetés Szilágyi Istvánnal*), Székelyföld, 2008/10.

G. KISS Valéria, *Lélek és történelem*, Alföld, 1988/11 = *Tanulmányok... i. m.*

G. KISS Valéria, *Bizonyosságkeresés küszöblétben*, Alföld, 1991/1 = *Tanulmányok... i. m.*

G. KISS Valéria, *A holtakkal terített végesség felé*, Forrás, 2001/12 = *Tanulmányok... i. m.*

GÖRÖMBEI András, *A szabadságeszme védelmében (Szilágyi István két regényéről)*, Forrás, 1991/4. = *Tanulmányok
Szilágyi Istvánról*, szerk. MÁRKUS Béla, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2003, 184.

KATHI Veronika, „Nyissunk utat egy másik dimenzió számára” (*Beszélgetés Szilágyi Istvánnal*), Hitel, 2003/8.

MAGYAR Zoltán, RÓNYAI Zoltán, *A lélek határsávjai. Kolozsvári beszélgetés Szilágyi Istvánnal*, Határ, 1991. feb.

MASZÁROVICS Ágnes, *A hiábavalóság krónikása. Álom és példázat Szilágyi István A hóhér könnyei című regényében*,
Studia Literaria, 36. évf., 2008.

MESTER Béla, *Szilágyi István*, Kijarat, Budapest, 2004.

PAPP Attila Zsolt, „Én szabad vagyok”. *Beszélgetés a 75 éves Szilágyi Istvánnal*, Helikon, 2013/19.

PÓSA Zoltán, *Rendhagyó hölgy. Interjú Szilágyi Istvánnal*, Magyar Nemzet, 2009. máj. 9.

Tzvetan TODOROV, *Bevezetés a fantasztikus irodalomba*, ford. GELLÉRI Gábor, Napvilág, Budapest, 2002.

TOLDI ÉVA (1962) Újvidék

TOLDI ÉVA

Portable Szenttamás

Identitásváltozatok, poétikai tapasztalatok

Gion Nándor prózájában

Írói életművek megértését nem feltétlenül befolyásolják szövegen kívüli tényezők, Gion Nándor esetében azonban indokolt reflektálni munkáinak keletkezési körülményeire is. Pályáját leginkább változások metszéspontján ragadhatjuk meg, mind konkrét, mind átvitt értelemben. A biográfiai érintettség, a szülőföld és a kulturális központ között megképződő választóvonal, majd az országhatár tényleges átlépése azok az élettények, amelyek miatt – akár a transznacionális esztétika szempontrendszerét is ideidézve – a megszokottnál nagyobb hangsúlyt lehet helyezni műveinek olyan aspektusaira, mint „az irodalom előállításában beállt változás»-ra való nagyobb mértékű reflexió”, ami valójában az irodalom „termelésével, cirkulálásával való intenzív foglalkozást jelent”¹. Mindenekelőtt azért, mert rávilágít arra a törésre, amelynek következtében a migráció tapasztalata szövegeiben központi helyre kerül, a hovatartozás érzése fontos tematikai mozzanattá válik munkásságában, ami közelebb visz bennünket az identitás megkonstruálásának módozatához és az azzal összefüggő prózapoétikájának értelmezéséhez.

Gion Nándor már fiatalon a többnemzetiségű közösség ábrázolásában rejlő alkotói lehetőségeket kereste. A szerbek, magyarok és – a második világháború végéig – németek lakta, a Bácska központi részén elterülő Szenttamás, szülőfaluja, a multikulturalitás iránti érzékenységet kölcsönzi neki. Nem a problémátlan együttélést láttatja, hanem az emlékezet kényes kérdéseket is érintő témái között egyensúlyoz, a múlt traumatikus eseményeire, a hatalmi viszonyok változására is reflektál. Újvidéki évei alatt rádiós újságíró és irodalmirovat-szerkesztő volt, majd többnyire magas pozíciókat töltött be a kulturális életben. Volt az Újvidéki Színház igazgatója, s közel egy évtizeden keresztül irányította az Újvidéki Rádiót, amikor 1993-ban az igazgatói fotelból Magyarországra költözött, s írói pályáját ott folytatta majd tíz éven át, haláláig.

E tanulmány középpontjában három kötet áll, amelyek pályájának fordulópontjai mentén értelmezhetők; világképük összefüggésben áll a szerző éppen aktuális életpozíciójával. Gion Nándor első novellaskötetének, az *Ezen az oldalon*-nak (1971) helyszíne a falu, amely referencializálhatóan a szerző szülőfalujára utal. Az *Izsakhár* (1994) című regényes novellafüzér városban játszódik, amelyben nemcsak a faluból városba költözéssel járó kulturális átformálódás jelenik meg, hanem a térségben lejátszódó háborús események is reflektálódnak. A harmadik vizsgált kötet, a *Mit jelent a tők alsó?* (2004) Budapest, a nagyváros történeteit tartalmazza.

A Gion Nándor prózájában megjelenő identitás változatainak bemutatása során kézenfekvő az identitás fogalmát Jan Assmann elméletéből kiindulva alkalmazni. Szerinte az embert egyéni identitása (vagyis önazonosságának tudata), személyes identitása (a szerepek, amelyeket társíthatunk hozzá) és mi-identitása (azaz csoport-hovatartozása) határozza meg. Az utóbbihoz tartozik nemzeti identitása is.² Az áttelepült írók mindegyikére jellemző, hogy valamilyen módon megjelenítik azokat a tapasztalatokat, amelyek saját migrációs helyzetükre vonatkoznak. A szövegek törés-narratívákként való olvasatát nem pusztán a helyváltoztatás ténye idézi elő, hanem az az új helyzet, amely a személyes és a mi-identitás konfliktusának következményeként jön létre, és ami nem kis mértékben az egyéni identitás megingásához vezet.³

Gion Nándor regényeinek identitásvizsgálata során a szereplői és narrátori identitás létesülésének módozatai külön figyelmet érdemelnek. A szereplők identitását a helyszín, az idegenekhez való viszonyulás és az otthon fogalmának megjelenése determinálja, míg a narrátori identitás az elbeszélői nézőpont és az önreflexivitás függvényében mutatkozik meg.

AZ OTTHON MELEGE

Az *Ezen az oldalon* című novellafüzér jól behatárolható területen játszódik, amely az identitás, az emberi és hatalmi viszonyok, a történetiség helyeként határozható meg. Ezt a konstellációt nevezi Marc Augé antropológiai helynek.⁴ A cím a térbeliség jelentéskonstituáló szerepét emeli ki: a falu utolsó utcája az a földrajzi toposz, amely a novellák helyszínéként megjelenik. Pontosabban fél utca, csupán egy sor ház.⁵ A hely tágas ugyan, a térvizonyok mégis csak látszólag nyíltak, ugyanis a házakat egyik oldalról lapályos rész szegélyezi, ahol eső után gyakran összegyűlik a víz, a házakkal szemben pedig drótkerítés húzódik. A drótkerítés véd és elhatárol, mögötte az elhagyatott, pusztulásra ítélt német és zsidó temető van, végében kis folyó kanyarog. Az utca izoláltsága nem rezervátumszerű, az ott élők mégis erős vágyat éreznek elhagyására. A fél utca egyszerre nyitott és zárt, ám a késztetés ellenére csak kevesek állnak tovább. Az eltávozni készülő, mielőtt konkrét alkalma nyílna elmenni, visszakozik. Az ott élők szeretnék más életet élni, helyhez kapcsolódó hovatartozás-érzetük és otthonos kötődésük azonban stabilabbnak bizonyul, elképzelni sem tudják, hova mehethének.

A helyszín determinálja a benne tartózkodók mozgásterét. A jelen a múlttal kerül dialogikus pozícióba, hiszen az utca lakói a német temető kapujával szemben levő ház előtt gyülekeznek esténként, egy kidöntött akácfa törzsén üldögélnek. A teret elhatároló kerítések nem jelentenek számukra akadályt, fesztelenül közlekednek az utca és a temető között. S mivel a kidöntött akácán nincs elég hely, a temetőből hoznak egy márvány sírkövet, hogy mindannyian le tudjanak ülni. A közösségben ez nem minősül vandál tettetnek, a szereplők gondosan választják meg, ki legyen az, akinek a sírkövére telepednek, az egyéni emlékezet szempontjából semleges figurának kell lennie, hogy ne sértse senkinek az érzékenységét. A tárgyban tér és idő sűrűsödik össze, a múlt egy darabja ismét „használatba kerül”, ilyen módon hozzáférhetővé, birtokba vehetővé válik, bár eredeti rendeltetésétől eltérő, mégis gyakorlati funkciót tölt be.

A helyszín szociális térré alakul. A vajdasági falusi közösségekben az utcán üldögélés az asszonyok privilégiuma, nők töltik itt általában esténként üres óráikat pletykálgatással. A novellaciklusban azonban kevés beszédű férfiak gyülekeznek a farönkön, a társasági csevegés helyét többnyire hallgatás tölti ki. A férfiak szemlélődnek, figyelik az utcán történeteket. Az utcán áthaladó idegenek magukon érzik a tekintetüket, és zavarja őket. Az utca lakói is tudják, hogy a többiek figyelik őket, de számukra ez természetes.

Az önidentitás térbeli manifesztációja az otthonteremtés és az otthon őrzésének szándékában valósul meg. A novellaciklus legkatartikusabb jelenete házépítéshez kötődik. Romoda, az ács a feleségével együtt saját kezűleg építi vert falú házukat. Télre beköltöznek, de nem tudják felfűteni, s hogy ne fázzanak, egész éjjel összeölelkezve énekelnek és táncolnak. Az asszony mégis megbetegszik, s mikor olyan gyönge már, hogy nem tud lábra állni, Romoda a karjaiba veszi, úgy táncol vele, hogy megmentse a fagyhaláltól. Ám minden hiába, a feleség tavaszra meghal. A tánc visszamenőleg danse macabre-rá válik, a házépítés és az építőáldozat mitikus összekapcsolásával hozható összefüggésbe. A novellában nincs semmi szenzációs, a narráció az emberi esendőséget mégis képes a realitás talajáról poétikus régiókba emelni. Ugyanakkor megjelenik benne az a jellegzetes prózaalakítási eljárás, amely Gion Nándor *Latroknak is játszott* című regénytörténetológiájának lapjain bontakozik ki a maga teljességében: a legendaalakítás képessége. Hétköznapi emberekről ír, és a hétköznapi ember sorsának keservét és önfeláldozó nagyszerűségét egyszerre ábrázolja, bukást és megdicsőülést egyszerre mutat fel örök érvényű emberi értéként. Alapvetően epikus fordulatokra épülő prózájának ez a visszafogott narrációval előadott szeretetteljes együttérzés biztosítja egységes világnézeti háttérét.

A helyhez kötöttség beépül az ott élők identitásába, az idegeneket nem szeretik. A közösség mi-identitása nem kötődik nemzeti hovatartozáshoz, az utca multikulturális egységet alkot. Az idegen a „máshonnan jött” szinonimája, idegennek a szomszéd utcabeli számít. A közösséget meg kell óvni az idegenektől, ezért próbálják mindenféle fortéllal megakadályozni a híd építését. A kis folyó ugyanis „elválasztotta őket a város többi részétől, megóvta őket mindenféle lármától és kellemetlenkedő idegentől”⁶.

Az elbeszélői névadás identifikáló aktusként jelenik meg. A szereplők nemzetisége nincs megnevezve, csupán nevük sejteti hovatartozásukat. Váry János, Rozmaring Bandi, Sebestyén feltehe-

tően magyar, míg Opana, a zsákoló, Dobre, a fűtő valószínűleg szerb, Berger, a feltaláló minden bizonnyal német őstől származik. Neve alapján bizonytalan identitású például Kordován, a „késdóbáló művész”. Madzsgáj neve sem egyértelmű nemzeti hovatartozást takar, hangzása alapján feltételezzük, hogy szláv eredetű, írásmódja viszont magyar, ami utalhat hibriditására, de arra is, hogy a közösség „domesztikálta”, sajátjaként fogadta el.

A szereplőket az is összefűzi, hogy mindannyian a társadalom kivetettjei. A mélyszegénység ábrázolása a narráció szociális érzékenységét mutatja. Kemény, kíméletlen világ a Keglovics utca, amelyhez hasonlóval a kortárs magyar irodalomban majd Tar Sándor prózájában, elsősorban az 1995-ben megjelent *A mi utcánk*-ban találkozhatunk. Mégsem nevezhetjük egyértelműen szociografikusnak, hiszen középpontjában nem elsősorban a társadalmi körülmények megjelenítése áll. Emberi kapcsolatokból, emberi viszonyok szövevényéből épül fel a novellák világa. Egy körülhatárolt emberi, társadalmi kör „érzelmi mozgásainak”⁷ összességét kapjuk. Regionálisnak mondhatjuk ennek alapján a művet, abban az értelemben, ahogyan Arjun Appadurai definiálta a fogalmat, a regionalitást „érzelmelek struktúrájának” nevezve.⁸

Az akácrönk a sírkővel végig kiemelt helye marad a szövegnek. A narrátor ezt a helyet jelöli ki fókuszpontnak, a mindentudó elbeszélő leggyakrabban erről a helyről láttatja az eseményeket, vagy innen kíséri a szereplők helyváltoztatását. Innen látni be az udvarokba, és a házak ablakán is éjszaka. A hovatartozás-érzet stabil pontját jelenti a látás horizontja: ebben az utcában mindenki mindenkit lát, a kollektivitás ősi fokán élnek az emberek, bárki betekinthez bárki életébe, sőt, bele szólhat, az élet az utca nyílt színpadán zajlik. Az elbeszélő teljes egészében rábízva a konzekvenciák levonását az olvasóra, olyan retorikai eljárásokat alkalmaz, amelyekkel mintegy láthatatlanná teszi magát, eltünteti a „cselet”, amellyel létrehozza a történetet, amelynek valószerűsége miatt úgy tűnik, „mintha a történet önmagától elmesélődne, mintha magát az életet engednének szóhoz jutni, akár társadalmi valóságról, akár egyéni magatartásról, akár a tudat áradásáról legyen szó”.⁹ Jellemző módon csak akkor fűz mondanivalójához kommentárt, amikor a hontalan bolyongó és a bevándorló történetét adja elő. Ekkor hangja ironikus lesz, érzékelteti az idegenséget. A narráció egészében véve a közvetlen jelenlét felé vezet, a narrátor „benne áll” a történetben, azonosul az ábrázolt világgal, ez biztosítja a novellaciklus hangulati és érzelmi egységét. A narrátor stabil identitással rendelkezik, nincs szüksége annak felülvizsgálatára, önreflexióra.

Az otthonosságérzés és az ábrázolt világok közti átjárás a novellaciklus záródarabjában a terek közötti sajátos mozgásforma bemutatásával valósul meg. A „félhülye Sebestyén gyerek” – s vele együtt a mindentudó narrátor – végigjárja az utcát, minden házba benéz, mindenkinek felteszi ugyanazt a kérdést, s a válaszok nyomán mintegy tabló készül az utca lakóiról, mozgás közben filmkamerászerűen foglalja össze a közösség identitását. A gyermeki szem látáshorizontja összegez. A mű cselekményének idejét valamiféle utolsó pillanatnak láttatja, amelyben épp csak megmutatkozik a házak és az utca, a belső és a közös terek közötti határ, a szilárd önazonosság-tudat és a közösségi identitás még meglévő, ám éppen elveszni látszó összetartozásának harmóniája.

ÁTJÁRHATÓ VILÁGOK, PÁRHUZAMOS OTTHONOK

Az *Izsakhár* című novellaciklus fordulóponton keletkezett: Gion Nándor első Budapesten megjelent könyve. Olyan világot ábrázol, amely a magyar irodalomban elsősorban a tematikai újdonság erejével hatott. A délszláv háború ekkor még tart, a vajdasági magyar írók pedig a háborús ország atmoszféráját érzékeltetik, s közülük néhányan túlnyomórészt magyarországi lapokban és folyóiratokban publikálják szövegeiket.¹⁰ Nem teljesen új tehát akkoriban a magyar irodalmi élet számára a világ, amelyet az *Izsakhár* bemutat, mégis jobbára ismeretlennek és különlegesnek számít.

A szöveg korabeli olvasatai közül elsősorban a referenciális volt erőteljes, amely a térspecifikus vonatkozásokra irányítja a figyelmet. A valósággal való azonosítás azonban nem megy annál tovább, mint hogy a Délvidéket jelöli ki a cselekmény helyszínének. A szöveg utalásai közelebről is meghatározzák a teret. Ilyen például az a történet, amely az újvidéki magyar napilapban is olvasható volt, és amelyet az írók közül is jó néhányan megörökítenek, maximálisan kiaknázva abszurd voltát: egy szúnyogirtó repülőt a légelhárítás ellenséges gépnek vél és lelő, a halálra rémült pilóta a mezőn a szalmakazalban landol.

Az otthonosság–idegenség dichotómiáját a térbeli mozgások érzékeltetik, amelyek a tényleges geográfiai teret is kirajzolják. A háborúval elkezdődik a lakosság migrációja: „Aztán egy szép napon a bukósisakos fiúk lelkesen elmentek nyugati irányba a tankok nyomán, elmentek a háborúba.”¹¹ A térség elhagyását azonban nemcsak a harcolni vágyók választják, hanem azok is, akik nem akarnak hadba vonulni. „Én nem megyek a vágóhídra, nem az én háborúm”¹² – mondja az albán Ibrahim. A térség nemcsak az elfelé tartó mozgás irányában nyitott: „Nyugat irányából viszont menekülők érkeztek tömegesen, ők már tudták, hogy nem jó dolog a háború.”¹³ A nemzeti hovatartozáshoz ebben a világban erősen negatív előjelű konnotációk társulnak. A bukósisakos fiúk nemcsak az elmenők, hanem a visszatérők szerepében is megjelennek, a frontról jönnek. Nincsenek erkölcsi skrupulusaik, attól vesznek magyarórákat, akit korábban gyűöltek és megvertek. A háborút megjárt fiatalok csakhamar ingatlankereskedelemben kezdenek: a szövegben konkrétan is megjelenik, hogy a Magyarországra áttelepültek lakásainak adásvételét intézik, határon innen és túl, és alaposan meggazdagodnak. A lakásokkal való nyereszkesedés mint az otthon áthelyezhetősége, az otthon fogalmának inflálódása jelenik meg a szövegben.

A faluból a városba tevődik át a narráció helyszíne, amely a tágasságra még csak nem is utal. Minden beszűkül, az urbánus környezetben játszódó történetben a cselekmény főként a bérházak közötti térre zsugorodik, a szemetesekukák környékén játszódik, a narrátor pedig főként lakásának zárt terében tartózkodik, s legfeljebb hetente egyszer megy el a kertvárosba, ahol a nyereszkesedésből meggazdagodott emberek hatalmas villái állnak. A saját tér, a szűkös szoba, és a nyilvánosság terei, a hatalmas villák elkülönöződnek, ellentétes jellemzőket mutatnak. A nyilvános terek csak alkalmilag lesznek a narrátor számára hozzáférhetők, amelyeknek érzékeli idegenségét is, és saját kívülállását regisztrálja.

A szöveg személyi interakcióra utaló kódjai az alá- és fölérendeltség alakzataiban mutatkoznak meg. A narrátor, aki egyben a szöveg főhőse is, már nem egy a közösségből, hanem kivált belőle, foglalkozását tekintve író. A magát híresnek mondó író a szomszédos bérház ötödik emeletének egyik lakója nagy látósugarú távcsövén át folyamatosan megfigyeli, sőt, titokban beleolvas a regényébe. Az idegennek nincs más identitása, mint ami a megfigyelés szerepében mutatkozik meg. Ő látja a főhőst, a főhős viszont senkit sem lát a távcső mögött, mert csak egy kicsi színházi látcsőve van. Nem az a látás ez, amellyel az *Ezen az oldalon* szereplői utcájuk lakóit kísérik figyelemmel, az erőszak és a művészet viszonyrendszere íródik ilyenformán a történetbe.

A főhős tart az idegentől, „kényelmetlenül érezte magát, a két nagy üveglencse fenyegetően villogott feléje, és ő akaratlanul is hátralépett az ablaktól”.¹⁴ Erre utal az is, hogy önvédelmi eszközét, baltáját az ablakba teszi, mintegy jelezve, hogy el van szánva az önvédelemre. Később egy Beretta márkájú pisztolyra is szert tesz, az is az ablakba kerül, s a nem verbális kommunikáció változataként ekkor a túloldalon egy félautomata puska és egy kézigránát jelenik meg. A hatalmi viszonyok nyilvánvalóak. A megfigyelő mindvégig az idegen szerepében marad, s papírlapokra írogatva és az üzeneteket az ablaküveghez nyomva beszélgetnek egymással. Ha az *Ezen az oldalon* hőseire a szűkszávaság volt jellemző, most már a kommunikációból a beszéd is kiveszett.

Az identitás Stuart Hall szerint a történelem és a kultúra diskurzusain keresztül valósul meg; nem valamiféle esszencia, hanem pozicionálás kérdése.¹⁵ A szövegben egyaránt fontos szerepe van a narrátor helyzetének és a főhős pozíciójának is, aki *Izsakhár* című regényét írja. A kötetből megismerjük az éppen íródo, bibliai környezetben játszódó regényt is, meg az író körülvevő világot is. Folyamatában mutatja be a megbomlott világ kialakulását, amely lassan teljeseedik ki, mindent átsző, az élet minden részébe beivódik, és magától értetődővé válik a megváltozott életrend: megjelennek a háborús spekulánsok, bárhol lövöldözés alakulhat ki, divatja lesz az orosz ruletnek, virágzik a fegyverkereskedelem. Az író-főhős fesztelenül mozog ebben a világban, de külső szemlélő marad. Nem ítélkezik ezúttal sem, nem vonja ki magát a valutaüzérek, kiszuperált rendőrök, gyanús üzletemberek világából, de fenntartja a távolságtartás pozícióját velük szemben. Egyedül a név nélkül létező, de állandó jelzős szerkezettel illetett „szép arcú guberálóasszonyt” engedi magához közel.

Együttérzését a bibliai Izsakhár váltja ki. Regényét azért írja róla, mert úgy véli, igazságtalanság történt vele a múltban, akit apja a *Bibliában* azzal „áld meg”, hogy földhöz kötött, robotoló szolgává teszi. Izsakhárnak – Jákob és Lea fiának, az álmofejtő József testvérének – igazságot akar szolgáltatni azzal, hogy utólag megszépíti az életét. Semmi sem szab határt a fantáziájának, hacsak az nem, hogy Izsakhár sorsa a regényíróét ismétli: hasonló események történnek vele, mint a regény-

íróval, ugyanolyan emberekkel kerül kapcsolatba. A sivatagi földeket az atyai áldás ellenére felvirágoztatja, s akárcsak az író ismerőse, ő is gyógynövénytermesztéssel kezd foglalkozni, vágott és szúrt sebek elleni kenőcs készítésére valókat árul, míg amazok lőtt sebeket gyógyítókat. Akárcsak a regényíró körül a világ, Izsakhár körül is „forrong a bibliai homok. Nyugaton Zebulon földjén és délnyugaton Manasse földjén már végigszárguldott a nagy bajok jövetelét jelző égő szemű teve, nyomában Zebulon földjét martalócok fosztották ki. Manasse földjén pedig dögvész pusztít éppen most. Az égő szemű teve bármikor megjelenhet Izsakhár földjén is.”¹⁶

A magát híresnek mondó író egy ideig a bibliai Izsakhár történetét írja, majd az elbeszélő egyre inkább átlépi a határokat, belép Izsakhár életébe. A főhős-író „valósága” és Izsakhár bibliai „valósága” egy idő után már szétválaszthatatlan. Kezdetben a „regény a regényben” koncepciója szerint alakul a történet, később viszont a két regénysík már nem egymás mellett halad, hanem összemosódik: amit a főhős-narrátor elgondol, Izsakhár megvalósítja, a főhős identitása helyenként azonosává válik Izsakháréval, akit „a repülőgépek, a helikopterek és a nyugat felé vonuló páncélosok”¹⁷ néha ugyanúgy megrettentenek, mint a regényíró. Ez a hangsúlyos határátlépés a narrátor identitás elvesztésének jellegzetes példája. Válságát nevének elvesztése is szemlélteti. M. Holló Jánosnak, majd M. H. Jánosnak, végül M. H. J.-nek hívják, a zsugorításnak pedig szimbolikus jelentése is van, a referenciális térvizonyokra alludál: akár a háborúba sodródott ország, úgy csonkul a név is.

A narrátor látásmódja gyakran elkülöníthetetlen író-főhőstől, átveszi pozícióját. Két szöveg készül egy időben, a narrátor „saját” szövege és a főhős-narrátor regénye. A narrátornak és a regényírónak (főhős-narrátornak) a szokásosnál is nagyobb közelsége indokolja egyedül, hogy a novellaszorozatot az életműkiadás a regények közé sorolja.¹⁸ A narrátor megkettőződése igen közel áll a ricoeuri implikált narrátor fogalmához, s a dolgot még bonyolítja, hogy amíg az „elsődleges” mindentudó narrátor megbízható, addig a szövegben létrehozott éppen az ellentéte, teljességgel megbízhatatlan. Nagyon is tisztában van vele, hogy regényt ír, és feltűnően sokszor reflektál önmagára, tematizálja a regényírás aktusát, elsősorban megtorpanásairól számol be: „Elakadtam” – panaszkolja. A regényírást nehéz munkának mutatja be. Ezt ellensúlyozzák azok a kijelentései, amelyekben dicséri elvégzett munkáját, a regényt pedig nemcsak befejeznie sikerül, hanem azzal „igen elégedett volt”.¹⁹ A két elbeszélő között egy másik lényeges különbség is van: a megképzett narrátor nem szemlélni akar többé, hanem beavatkozni az események menetébe, jóvátenni egy tévedést. Eközben nemcsak beavatkozik, hanem valósággal benne él már Izsakhár világában, a fiktív világok összetéveszthetőek, átjárhatóak. Az identitás újrakonstruálása a virtuális valóságban történik meg, miközben egyik világszint sem kerekedik a másik fölé.

A „PORTABLE HAZA”

A *Mit jelent a tők alsó?* című gyűjtemény Gion Nándor posztumusz kötete, szövegei áttelepülése után keletkeztek, s ennek megfelelően az elbeszélések cselekménye áttevéődik egy újabb helyszínre, a nagyvárosba, amelyet többször nevének nevez: Budapest, vagy utcáit, kerületeit említi.

A több ciklusból álló kötetben kettőnek van olyan szerkezete, amely korábbi novellafüzéreit idézi fel. Mindkettőben fontos szerepe van az író figurájának. Az egyik ciklusban az író az, akinek történetet mesélnek, a tanácsadó bölcs szerepét tölti be, maga azonban nem szólal meg. A másikon viszont egyes szám első személyű én-elbeszélés formájában a narrátor szerepét veszi fel.

Mindkét ciklus erőteljesen reflektál az otthon jelentéskörére, amelyben a hiányvonatkozások jutnak jelentős szerephez. Az írótól tanácsot kérő elbeszélő egy börtönből szabadult délvidéki festő, aki testőri feladatokat lát el egy budai villában, ám a lakhatásért cserében időnként megrendelésre festményt kell készítenie a háziúrnak, akinek meggyőződése, hogy „csak fogalmakat érdemes művészi ihletettséggel, szabad kézzel megfesteni”.²⁰ Megfestette már a Békét csupa kék színnel, a Háborút paprikavörössel, a Szeretetet, a Testvériséget, az Ünnepet, az Örök életet, egy napon pedig azzal keresi fel az író, hogy tanácsot kérjen tőle, mit ábrázoljon a *Meleg otthon* című kép, mert annak megfestését kapta feladatul, s arról fogalma sincs, milyen. Számára az otthon netovábbja lenne egy kis lakás egy omladozó bérházban, amelynek „falain obszcén feliratok éktelenkednek, a konyhából és a fürdőszobából még a csaptelepeket is kitépték”²¹ az előző lakók.

A másik ciklus diszkurzívan létesülő városterébe a – foglalkozását tekintve író – narrátor átmenti korábbi identitását, ugyanakkor saját ön- és elbeszélői azonosságát is továbbépíti, miközben egy olyan életszegmentumra nyit rálátást, amelynek idegenségaspektusait érzékelteti. A migráció történetei ezek, amelyet jellemez, hogy milyen közösségben mozognak hősei. A környék továbbra is multikulturális, és a szereplők társadalmi hovatartozása is ismerős. Társadalmon kívüliek mindannyian, ez a társadalmonkívüliség azonban nem az *Ezen az oldalon* világához hasonló, hanem sokkal inkább az *Izsakhár* alvilági színtereit idézi. Színre lép Leonyid, az ukrán bérgyilkos és ősi ellensége, Szelim Ferhátovics bosnyák kamionsofőr, továbbá az üzér Zavarkó András, a délvidéki szélhámos és mások. A narrátor tehát Budapestre, a nagyvárosba egyszerűen áttelepíti korábbról ismert szereplőit. Mellettük ott vannak az „őshonos” alvilági figurák is, Dominika, az egyetemista örömlány vagy a kínai üzlettulajdonos. De aki nem ebből a világból való, annak személyes identitása is valószínűtlen, túlzásokkal felruházott: a narrátor élettársa, Ágnes egy atomkutató intézet dolgozója.

Az áttelepítés művelete szövegszerűen is megjelenik a novellákban: a háborúról filmet készítő rendező nem tud elutazni a „Délvidékre”, ám a helyszín megváltoztatása nem indokolja a történet módosítását. A transzponálást tudatni kell a nézőkkel, de elegendő a következő eljárásokat végrehajtani: „Négy főszereplőt kellett a Délvidékről áttelepíteni Budapestre. Egy író, annak a szeretőjét, egy amatőr költőt és egy ukrán bérgyilkost. A bérgyilkossal nem volt gond, ő történetünk előtt is megbízatásaitól függően nyugodtan közlekedett egész Közép-Európában, átmenetileg vagy hosszabb időre megállapodhatott akár Magyarországon is, az íróval kapcsolatban sejtettem módosításokat, akik átmenetileg takaros lakást kölcsönöztek neki, ahová a Drávaszögéből elűzött költő is eljöhett karácsonyt ünnepelni, de nem sokkal előtte váratlanul becsöngetett a szép arcú asszony, az író régi szeretője, aki váratlanul átlépte az országhatárt.”²²

Ez az író rendezett körülmények között él, lakása egy másfél szobás, füstös falú, polgári bérházban van, amelynek központi berendezési tárgya a rendetlen könyvespolc és az íróasztal, számtalan rugós bicskával és késsel, mert – elmondása szerint – mióta könyvet írt a késdobálóról, azóta a fikció is visszahat a valóságra, a fiókjában számos ilyen szerszámot tárol. Az utcában csupa „műemlék ház” van, s ez a kijelentés egyúttal minősítés is. A műemlék valójában csodálat tárgya, de nem az otthonosság tere. Maga az utca sem otthonos már, hiszen a narrátor-író nemcsak személyes peremre szorulását, hanem az értékrend megváltozását is tapasztalja: „A földszinten boltok, üzletek, az emeleteken rossz beosztású, kényelmetlen, leválasztott lakások, az én lakásom talán a legidétlenebb egy sokajtós félszobával. [...] Az utca azonban tetszik, csupán az aggaszt, hogy ideköltözésem óta már négy üzlet bezárta ajtait, előbb a szemközti ékszerüzlet, ami érthető, tekintettel, hogy egy hónap alatt kétszer is kirabolták, máig ismeretlen tettesek, azután a könyvesbolt, ami szintén érthető, hiszen kit érdekelnek manapság a könyvek.”²³

Gion Nándor utolsó novellái közvetlenül beszélnek az írónak a világhoz való viszonyáról. „A mindentudó elbeszélő pozíciójából megszólaló hang itt radikálisabban mutatja meg azt a másutt is érvényesülő törekvését, hogy önmagát a hipotetikus szerzőhöz – melyet valamennyi regényszólam összegzéseként értelmezünk – minden regénybeli szólamnál közelebb helyezze el.”²⁴ Elbeszéléseinek író hőse mondja magáról: írása „legfeljebb ötszáz” példányban jelenik meg, de „szájhagyomány útján elterjed az egész magyar nyelvterületen”.²⁵ Meggyőződéssel állítja, hogy olvasók „százazezrei” csodálják.²⁶ Visszatérő motívuma szövegének, hogy a kérdésre, mivel foglalkozik, a következőképpen válaszol: „Híres író vagyok – mondtam önérzetesen. – Ezt legalább kilenc kiváló kolléga hajlandó bizonyítani az egész magyar nyelvterületről.”²⁷ Ironikusan látja és láttatja a saját helyzetét, az irodalom peremre szorulását érzékeli és éli meg. Az írói szerep, amelyet megformál, egyszerre magasztos és alantas. Narrációjában kiegyenlítődik az emelkedett irodalmi szféra és a profán, hétköznapi valóság. Leonyid, a bérgyilkos és az író azonos státust élvez, mindketten „becsületes” és jó munkát végeznek, csak az előbbi jobban megél a munkájából. Az író gyanús, de jól fizető ügyletekbe keveredik, maga is nagy pénzeket mozgat, zsarolók és bérgyilkosok segédjévé szegődik. Teljesen nyilvánvaló, hogy nem a biográfiai szerző szólama ez, de nem is a szociográfiai láttelepet készítőé. Budapest átlépi a valóság határát, s a fikció világában virtuális térré válik, a narrátor városává. „Nem a szerző szól tehát ki az alakon keresztül, hanem a mindentudó szerepre igényt formáló elbeszélő ölt szerzői (ál)arcot.”²⁸ A fikciót valóságértékkel ruházza fel, tevőleges cselekvő abban a világban, amely számára adatott, amelyben ugyancsak bizonytalan az író és az irodalom pozíciója.²⁹ Ezért halált megvető bátorsággal közlekedik az éjszakai élet gyanús alakjai között, hiszen

TÖRÖK JOLI, Angyalok serege, 2018; 12000 Volt, 2018

TÖRÖK JOLI, Traverz, 2018; Erőmű, 2018

„a kutyának sem kell, nem fenyegeti veszély”.³⁰ Lényegét tekintve azonban a narrátor ugyanannak a látáshorizontnak a rekonstruálására törekszik az új viszonyok között, ami az *Ezen az oldalon*-ban is mozgatta: hogy egy legyen a szereplők közül, velük azonos státust élvezzen. A mi-identitás egykori természetes, szinte idilli közege azonban elérhetetlen, ez a közeg a virtualitás határán létezik, ezért szorul a narrátor állandó önidentifikációra, ezért kénytelen mindannyiszor bemutatkozni, ezért térhet vissza a „híres író vagyok” szólama újra és újra. A narrátor, bármennyire is törekszik rá, mégsem lesz egy a sok közül, állandóan színpadon áll, állandó önigazolásra, önidentifikációra kényszerül. Legfeljebb annyit tehet, hogy a köztes pozíciókra, a valóság és a fikció határára való állandó rámutatással ironikus vagy humoros hangon beszél. Annyiban azonban mégis biografikusnak és szociografikusnak minősíthetjük, hogy megmutatja azt a küzdelmet, amelyet egyszerre mozgat a beilleszkedés és az önazonosság megőrzésének vágya.

Gion Nándor prózájáról a recepcióban az idők folyamán két közismert előítélet fogalmazódott meg: az egyik, hogy kezdettől fogva ugyanazt a témát írja, a másik pedig, hogy munkássága hanyatlástörténet, amely áttelepülésével kezdődik.³¹ Ezzel szemben azt látjuk, hogy prózájában áttelepülése után a novelláiban korábban is meglévő narratív identitást adaptálja az új térségi viszonyokra, állandó párbeszédet folytat a két világ, ami újszerű narrátori identitást eredményez. Egybecsúszások, egymásra másolódások jönnek létre, az ön- és a személyes identitás az elhagyott és új környezet között stabilizálódik. Gion Nándor kései prózája példát hoz rá és megerősíti azt a feltevést, miszerint az identitás mozgó fogalom. Már nemcsak felveti a kérdést, hogy az otthon, a haza hordozható-e, hanem meg is válaszolja. A „portable haza”³² történeteit korántsem hanyatlás-, sokkal inkább egy törésnarratívák kontextusában értelmezhető változástörténetként foghatjuk fel, amelyben a mi-identitás megfogalmazása nem direkt módon, hanem háttértextusként, újszerű poétikai megoldások formájában jelentkezett.³³

JEGYZETEK

¹ JABLONCZAY Tímea, *Transznacionalizmus a gyakorlatban*, Helikon, 2015/2, 141.

² Lásd Jan ASSMANN, *A kulturális emlékezet: Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, Atlantisz, Budapest, 1999, 130–131.

³ Leggyakrabban az a konfliktusok forrása, hogy a hatalmi struktúrák és a bürokratikus intézmények az áttelepülésre csak mint a migráns-kollektívum egyedére és nem mint személyes identitással rendelkező egyénre, a kultúrába integrálódni vágyó szenzibilis egyéniségre tekintenek.

⁴ Marc Augé, *Nem-helyek. Bevezetés a szürmodernitás antropológiájába*, Műcsarnok Nonprofit Kft., Budapest, 2012, 34.

⁵ Gion monográfusai rendre megemlítik, hogy arról az utcáról van szó, ahol az író született és felnőtt. Lásd HORVÁTH FURÓ Hargita, *Az elbeszélt Szenttamás – a Gion-opus „fővárosa”*, Tanulmányok, 2012/52, 40–52.

⁶ GION Nándor, *Ezen az oldalon = Műfogsor az égből. Összegyűjtött elbeszélések*, Noran Libro, Budapest, 2011, 60.

⁷ BORÍ Imre, *A jugoszláviai magyar irodalom története*, Forum–Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Újvidék–Beograd, 1998, 222.

⁸ Arjun APPADURAI, *A lokalitás teremtése*, ford. SZELJAK Gy., ÁRENDÁS Zs., Regio, 2001/3, 6.

⁹ Paul RICOEUR, *A szöveg világa és az olvasó világa*, ford. MARTONYI É. = *Narratívák 2.*, szerk. THOMKA B., Kijárat, Budapest, 1998, 15.

¹⁰ Kontra Ferenc novelláira és Tari István verseire utalok elsősorban.

¹¹ GION Nándor, *Izsakhár = Börtönről álmodom mostanában. 4 regény*, Noran, Budapest, 2008, 535.

¹² *Uo.*, 532.

¹³ *Uo.*, 535.

¹⁴ *Uo.*, 474.

¹⁵ Stuart HALL, *A Place Called Home. Identity and the Culture Politics of Difference = Identity. Community, Culture, Difference*, Lawrence & Wishart, London, 1990, 395.

¹⁶ GION, *Izsakhár, i. m.*, 579.

¹⁷ *Uo.*, 536.

¹⁸ Ezért történik meg, hogy a recepció gyakran nem tud különbséget tenni a két elbeszélő között, sokan valójában a főhőst nevezik narrátornak.

¹⁹ GION, *Izsakhár, i. m.*, 493.

²⁰ GION Nándor, *Mit jelent a tök alsó? = Műfogsor... i. m.*, 513.

²¹ *Uo.*, 532.

²² Uo., 645.

²³ Uo., 584.

²⁴ Gintli Tibor ezt az elbeszélői stratégiát Krúdy Gyula regényei kapcsán fogalmazza meg. Lásd GINTLI Tibor, „Valaki van, aki nincs”. Személyiségelbeszélés és identitás Krúdy Gyula regényeiben, Akadémiai, Budapest, 2005, 20.

²⁵ GION, *Mit jelent...* i. m., 627.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo., 675.

²⁸ GINTLI, „Valaki van, aki nincs”, i. m., 21.

²⁹ Lásd még: FÜZI László, *A lét örök meséi*, Forrás, 2007/6, 69–74.

³⁰ GION, *Mit jelent...* i. m., 561.

³¹ Különösen erőteljesen Gerold László monográfiájában figyelhető meg ez az elfogultság, nyilván nem függetlenül attól, hogy Gion Nándor áttelepülése után nyilatkozataiban elhatárolódott az Új Symposion nemzedékétől, amelyhez a monográfus is tartozott. Gerold ráadásul kiterjeszti véleményét a recepcióra is, mondván, hogy a magyarországi kritikai visszhang elsősorban a kevésbé értékes nemzeti mozzanatokot vizsgálja, az igazi értelmezés, az értékes, esztétikai szempontú vizsgálat a vajdasági értelmezőktől származik. Lásd GEROLD László, *Gion Nándor*, Kalligram, Pozsony, 2009, 192.

³² A „portable haza” kifejezést Gion nemzedéktársa, Domonkos István írja le *Kormányeltörésben* című versében a migránslét jellemzésére. A hordozható identitásról lásd még: ТНОМКА Beáta, *Déli témák*, zEtna, Zenta, 2009.

³³ A tanulmány első, bővebb változata horvát nyelven a zágrábi Književna smotra 2015/3-as számában *Portable domovina: Reprezentacije prostora i povrede granica u prozi Nándora Giona* címmel jelent meg.

PETŐ ZSOLT

Nagy Gábor: Utassy József

MMA Kiadó, 2018

PETŐ ZSOLT CSABA (1970) Debrecen

Forgatom, lapozgatom Nagy Gábor Utassy József-ről szóló monográfiáját. Ismerkedem a kötettel. S mint minden tisztességes olvasó, az első lapok és a nagyjából feltérképezett fejezetcímek után hátulról kezdem nézegetni. Látom, hogy tele van fényképekkel. Picit bele lehet „szagolni” Utassy közvetlen közegébe. Az egyik fotóra felkapom a fejem. A képaláírás: „Kiss Benedek és Baka István között a kilencvenes évek közepe táján”. Először az jut eszembe, hogy közülük már csak Kiss Benedektől lehetne megkérdezni, pontosan mikor is készült a kép. Azután bevillan egy emlék. Még 1988-ban, egészen pontosan május 27-én hasonló kép készülhetett volna Baka Istvánról, Simon Ferencről és jómagamról. A *Döbling* című – ahogy Nagy Gábor mondaná (lásd a Baka Istvánról szóló írását a Forrásban) – „hosszúverset” adtuk elő a hódmezővásárhelyi kultúrházban a Bethlen Gábor Gimnázium színpadosaival. A sikeres fellépés után a Hordó nevezetű becsületsüllyesztőbe látogatott el az egész csapat, ahol maga a szerző, Baka István várt bennünket. Nem voltam sem tizenhét, sem felkészült egy ilyen találkozóra. De lassan kinyíltam és beszélgetésbe elegyedtem a szegedi költővel. Szóba került Utassy is, a *Zúg Március*, amit többször szavaltam. Azután Simon Feri, irodalmár, a gimnázium későbbi igazgatója vette át a szót, mi pedig tátott szájjal hallgattuk kettejük párbeszédét. Röpködtek a Páskándik, Zalánok, a Hervayk és sorolhatnám. De ugyanígy lehetne sorolni azokat a kortársakat, akiket a monográfiában közölt fényképeken is látni. A magyar szerzőket bolgár költők egészítik ki, és a család. Szépen bemutatva Utassy szakmai és érzelmi oeuvre-jét. Azután csak elszakadok nagy nehezen a fotóktól, kicsit mintha búcsút vennék a rédcisi, zalaegerszegi, budapesti, egri, ózdi költőtől (ki tudja, melyik a legvalóságosabb arc), és megkezdéném a leereszkedést szellemi munkásságának kanyonjaiba. Bár Utassy, lehet, jobban szerette volna azt a képet, ha így fogalmazok: megkezdem a leereszkedést a kövült időhegyek völgyeibe, a szelíd vagy épp tuskés, vad versbokrok soha be nem fejeződő, levélmoccanó sűrűjébe. Jobban szerette volna, hiszen a kanyon inkább nem ma-

gyaros tájék, a képekkel tűzdelt fogalmazás pedig igazán ínyére lett volna – talán!

Nagy Gábor igazán érzékenyen lát hozzá a monográfiához. Az életrajzot Utassy József saját versein keresztül követi, a gyermekkortól a bázakerettyei intézeti évig. Az *Ének Bázakerettye betegeiről* után már csak a díjak halmozódnak. Közülük nyilvánvaló módon a legrangosabb a Kossuth-díj. De a leginkább szívfacsaró talán a Bethlen Gábor-díj. Hiszen a Kilencek költőcsoportjával együtt átvett elismerés igazából pont a „kizökkent”, kövült időt „tolja helyre”. A kezdethez vezetnek vissza az életrajz utolsó sorai. A fiatal egyetemistáig, aki az Utassy által a „SZABADSÁG, SZERELEM” fővárosának nevezett Budapesten a hatvanas évek végén antológiát tervezett. Az *Elérhetetlen föld* Juhász Ferenc, Kormos István, Nagy László és Váci Mihály támogatása mellett is csak 1969 végén jelenhetett meg, Nagy László előszavával.

Az egész monográfia tagolt, ám mégis körkörösén örvénylő. Utassy teljes költői stílusát, magánéletét és kísérteteit felmutatja, s minduntalan beleütközteti az olvasót egy igazi bökkenőbe, amely nyugtalanná teheti. Martin Heidegger egyik leginkább ismert filozófiai alapfogalmával élve, ez az aggodalmat keltő bökkenő a *gond*. Utassy lírájában és egyben életútjában a gond metaforákon és képeken keresztül érkezik el az olvasókhoz. A gond, amely Heidegger nyelvén fogalmazva egyfajta felébresztés – ahogy Kerekes Erzsébet fogalmaz: „Heidegger a jelenvalólétet vissza akarja téríteni önmagához, hogy az saját élettapasztalatából értse meg magát eredeti gondjában, nyugtalanságában, aggodalmában.” S talán a jelenvalólétet téríti vissza önmagához Utassy is, amint verseivel, szanatóriumi megálloival reflektál gyermekkori hányattatásaira, majd szárnypróbálgató egyetemista – egyben gyári munkás – időszakára.

Csikorog, nyikorog az egész életút, ahogy a görög gondolkodásban a csillagok harmóniája is egyfajta súrlódás inkább, mint pusztán kimért pitagoraszzi zenei körtánc. Csak Utassyt a csizmák iszonyatos hangja rémíti. Nagy Gábor interpretációja mellett így szól Az *alkony csarnokában* című verse: „újabb átváltozás fokozza a baljóslatúságot, amely továbbra is

természeti képekben, de a Rákosi-rendszer jellegzetes »kellékeivel« jelenítődik meg: »mielőtt csend lesz, / hatalmas, / hogy beleborzong a Hold is, / és a barna egek bakancsán / csikorognak a csillagok«. Ez a csizmahang átjárja a költő gyermekkorát. Hallhatnánk ezt a csizmahangot, mint a doni visszavonuláskor életét vesztő édesapa lépteit, aki egy másnak szánt (és célba talált) golyó miatt, combcsonttöréssel Minszkben halálozott el. De ugyanígy, kenetlen, elviselhetetlen hangon nyikorog ez a bakancs akkor is, amikor pótapjára és annak foglalkozására céloz. Utassy prózáját, majd versét így idézi Nagy Gábor: „Még le sem telt a gyászév teljesen, amikor az anyám összeállt a szomszéd falu suszterével. »Részeg a sánta suszter, részeg. / Jön, leveri a fecskéfészket: ének hull, toll havaz.«” A csikorgás rettenetes rikácsolásra vált, amint Utassy a gyermekből a nagyközönség számára is költővé lesz. Nagy Gábor fogalmaz így a rákövetkező versrészlet kapcsán: „Az *Első könyvem fogadtatása* már nem a gyermek-anya, hanem a fiatal, felnőtt férfi és édesanyja viszonyrendszerébe enged bepillantást. »Anyám, / ilyenkor másutt estélyt adnak, / pezsgős, / parádés, / pazar díszvaccsorát: / te meg a földhöz vágod könyvem, / és rikácsolod, / hogy szarsz a költészetemre.«” Ez az ősprbléma, ez a valóságos hamleti *bökkenő*, az önmagára ébresztő *gond* transzcendens utalásokkal tűzdelve, önreflexióra készíti Utassyt. Az *Ellenedre is* szavai szerint: „Ellenedre is felnőttem annak, / mivé az istenek akartak. / Szellemem nagy lángra csavarták: / költő lettem, / [...]” Ez, a politikát és a személyes élethelyzetet is (joggal) hibáztató, bakancscsikorgást anyai rikácsolásra váltó visszatekintés sajátos istenképbe torkollik. A megidézett, talán görög, vagy római „istenek” helyett színre lép egy személyes Isten: „Nézzétek: hiszen inog a paplak! / Két szemem ilyenkor iker templomablak, / idegrendszeremen orgonál az Isten: / zaklat.” Ezekre a sorokra jegyzi meg Nagy Gábor, idézve Utassyt: „Ilyenkor »csüddöngölőt járnak a csillagok« is [...]”.

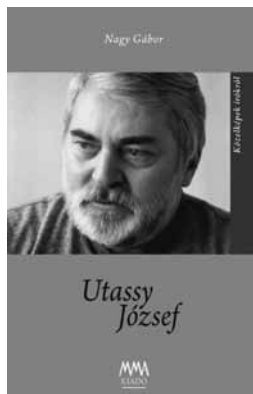
Ez a „csüddöngölő” igazi vehemenciáját akkor éri el, amikor Utassy József Attilára emlékeztető intenzitással leírja az *Ellenedre is*-ben ezeket a sorokat: „Mondottam volt néked egykor: / ne várd meg, / amíg felnövök, / mert én megöllek, / meggyilkollak, / kiszögezek a temető kapujára, / hadd csócsálják húsodat a hollók, / hiszen te hajcsár vagy, / hajcsárok hajcsára, / legszebb játékaimba belerontó, / gondolataim gengsztere lettél, / anyám! / te, / vagy valami ahhoz hasonló.”

A *Kései sirató* anyát emésztő, hibáztató, majd a csalatkozás elkerülhetetlenségébe beleroskadó József Attila-i hang helyett Utassy saját versírásának transzcendenciáját használja búvóhelyül, s így fejezi be az édesanyával le-, illetve talán csak számoló verset: „csak ültem verseim tábornüzénél, / virrasztottam a hajnalt, / a vigaszt”. Ehhez hasonlóan érzékeny sorokról, Utassy költőbarátjához, Kiss Bencéhez írt helyzetdalaról írja Nagy Gábor: „Az egész művet áthatja – megint csak ellentétben önképével – a versírás transzcendenciája.”

A „versírás transzcendenciája” a temetőkapura kiszögezett anya képére következik. Amint hasonló ellenpólusra épül a vallott istenkép is: „Én nem élek ostyán, / keneten, misén: / de föltámasztalak! / Hogy? Tudomisen.” Ez a kétpólusú önreflexió, a *gond* által való visszatérés az igazi önmagához talán nem más, mint a transzcendens ihletettséggű és mégis ebben a világban zajló versírás pillanata. Utassy költői útja. Amely épp a versírás pillanatában folyamatos út és az életesemények időszakában zaklatott csillagsúrlódás.

Rettentő erejű, már a nemeket és a teológiai szereplőket is szántsándékkal összemosó képekkel, megfeszített, de feltámadó anyai Krisztussal írja le a temető kapuját. Egyben a teremtet világ első nőalakját is beleláthatjuk a megváltás történetébe. Hiszen Utassy Évához írja sorait az *Áve Éva!* című versben: „Legendák lánya, te édesvízi / csókjaink partján delelő Szűz: / nézz vissza, láss végig az úton!” Úgy fordul visszájára Utassynál a bűnbeesés története is (mintegy a megváltás folyamataként), hogy újra kikövetelne azt: „Elangyalodnak minden ördögök, / kék tavon szürkehályog a pára, / szemed villámlik, gyomrom mennydörög: / éhes vagyok a Tilalomfára!”

A Tamkó Sirató Károlyra is emlékeztető *Áve Éva!* vers mellett (hiszen A *Vízöntő kor hajnalán* című Tamkó-kötetben, 1969-ben megjelent egy ilyen című vers – Utassy kötete 1981-es) egészen konkrét költői küldetésudatról tanúskodik Utassy híres képverse, az *ÍRNI*. Erről a versről talán Bertha Zoltán írt legszebben, még 2010-ben: „A költő 1984-es, első gyűjteményes kötetének címe szerinti *Júdás Időben* vált ez a líra minden időben példa- és iránymutatóvá. »Égkupalás« világban vezetni el az abszolútumok – a szép, a jó, az igaz – birodalma felé. Áldozattal, kereszthordozással is. Az én keresztem: »ÍRNI« – emlékeztet az »INRI« mélyértelműen ötletes betűcseréjével a valahai krisztusságra s vele,

egyidejűleg, a ma profán hitvallásának, küldetéses áldozatvállalásának, pokoljáró elhivatottságának kortalan időszerűségére.”

Akkor, ott, 1988. május 27-én csak sejtettem, hogy milyen politikai csikorgás a múltunk, s azt is, milyen a költészet vagy a versélmény keresztje. Ám ahogyan beszélgettünk Baka Istvánnal és Simon Ferivel Utassy József lírájáról és a kortársakról, az már előkészítette azt a bensőséges és teljességre

törekvő olvasási élményt, amivel Nagy Gábor ajándékozott meg. A könyv néhol verselméleti tankönyv (nem dr. J. Evens Prichard professzor könyvének ki tépendő 21. oldala – lásd a *Holt költők társasága* című filmet –, mert ez élvezetes), néhol életrajz vagy épp transzcendensbe futó ösvény, de egy biztos, teljességre törekvő Utassy-elemzés, s néhol már, megfogalmazásaiban, ívében, a szerzőhöz méltó módon, önmagában is költészet.

SZEMES PÉTER

Nagy Gábor: Utassy József

MMA Kiadó, 2018

SZEMES PÉTER (1979) Zalaegerszeg

A *kikelet fia* című önéletrírásában „hatalmas energiájú beleérző képességként” határozta meg a tehetséget Utassy József, ezt bizonyítja Nagy Gábor a költőről szóló kiváló monográfiája is. Ha pedig a szerző mesterségbeli tudását a vizsgált életmű alapos ismeretével párosítjuk (utóbbit tanulmányain vagy az *Isten faggatásáról* írt kritikáján túl a szerkesztésében megjelent *Utassy József válogatott versei* kötet is igazolja), igazán elmondható, hogy a legavatottabb elemzők egyike végezte el a hiánypótlás régóta esedékes, nagy munkáját. Amelyhez, nyolc esztendővel a költő távozását követően, az utóbbi évek kiadványaiban (főként a bibliográfiából sajnos kimaradt *Még ilyen csodát!*, illetve „*A kikelet fia*” és az *Utassy József költészete – kritikai kiadás* gyűjteményekre gondolunk) összefogott művel, végre minden lehetőség adott volt. Az pedig külön szerencse, hogy a jeles irodalomtörténészt a szöveg megírása során – elsősorban fontos adalékokkal, delikát információkkal – a leghűségesebb Utassy-tanítvány, Léka Géza tudta segíteni, akinek nemcsak baráti köszönetet mondott, de *Menj tutira!* című verse részletét is a korpusz élére állította. Így túlzás nélkül jelenthetjük ki, hogy a Magyar Művészeti Akadémia „közelkép” sorának újabb darabja – miként egyébként a lánc további szemei – úgy az alkotói recepció-, mint az egyetemes magyar irodalomtörténetet jelentős értékkel gyarapította.

Már a bevezető életrajz vallomás- és versrészletekkel kiegészítése jó megoldásnak bizonyult. Egyrészt jelzi az Utassy-líra erős referencialitását, másrészt az olvasó számára belépőt biztosít a szövegek világába is. (Míg itt elsősorban az élettények áttekintésére, a kötet végén szereplő biográfiában a

pálya alakulására esik a hangsúly.) Ugyancsak gondosan választott példák nyomán tárul fel e poézis természetrajza: jellemző karakterjegyeivel, a személyesség kiemelésével, a költői magánmitológia, sajátos motívumrendszer értelmezésével. Nagy Gábor pontosan tájolt iránytűje világos irányt mutat, eligazít Utassy univerzumában.

Az alkotói út fontosabb állomásait kötetek, kötetcsoportok szerint haladva jelöli ki a szerző. A Kilenck legendás antológiája, az *Elérhetetlen föld* szomszédságában megjelent *Tüzem, lobogóm!* verseskötet (1969) kapcsán a címben rejlő rendszerfricskára is felhívja a figyelmet. Különösen szimpatikus, hogy nemcsak az esetleges gyengébb megoldásokat, szerkesztői következtetlenséget teszi szóvá (Utassy – ameddig a cenzúra nyújtózni engedte – mindig maga állította össze kötetei anyagát), de az igaztalan vagy nem kellően megalapozott kritikával is polemizál. Elemzései így jóval túlnyúlnak a primer szövegek beható vizsgálatán, komplexebb képet nyerhetünk általuk. Amint az életmű egészében, már a debütkönyvben is biztosan tapintja ki a hangsúlyos pontokat, a nagy versek (mint a *Zúg március*), az újítások (például az *Illegális nászéjszaka* a költői én kívülállása miatt) alaposabb, mármár önmagában megálló mini-esszéket kapnak. S az „ígéretes indulás” után még inkább így van ez a „késleltetett beérkezés” kötet, a *Csillagok árvája* (1977) esetében. Nagy Gábor válogatása a költő számára idegroppantó öt esztendőn át várakoztatott könyv recepciójából egy korszak kritikai tükre is, szerencsére a kisszerűséget, a rosszindulatot (Lengyel Balázs) akkor is ellensúlyozta az értő oda fordulás. A *Zúg március* jelentőségével mért Ma-

gyarország! analízisét ennek megfelelően például Görömbei András megállapításai erősítik meg. Hozzá hasonlóan a szerző is jó érzékkel talál rokon vonásokat, motívumokat Utassy műveiben és irodalmi hagyományunkban, illetve a kortársi lírában – így utal a *Világ világa* „harmincezüstködik” neologizmusának valószínűsíthető hatására Nagy Gáspárnál (*A Fiú naplójából*), a Juhász Ferencnek ajánlott *Mindenség Déva-vára* kapcsolatára Ratkó József Déva-verseivel. Akár a szövegben megidézett Rimbaud a karavánúton, Nagy Gábor is imponáló biztossággal halad végig a *Szárnyas oltár* szonetthármásán, méltó helyére emeli a kötet csúcscímét, az *Őszvilág* ciklust. Jogos összegzése szerint: „A *Csillagok árvája* hallatlanul gazdag, ugyanakkor roppant egységes kötet. Ars poeticának tekinthető versek rajzolják ki a költő számára fontos hagyománykört, megmérve a költői ént a költőtársak mérlegén, de meg a szerelemhez való viszonyában is (Áve, Éva ciklus), s közben fokozatosan kitágul a költői én szemhatára, s az *Őszvilág* ciklusban nem is egy költői személyiség, hanem az Ember nevében beszél.”

Az *Útkeresések* fejezet három verseskönyvet vizsgál: a *Ragadozó Föld* (1987) és a – *Hungária Kávéház? – Kávéház Hungária!* (1988) esetében helytálló az összefoglaló cím, a *Pokolból jövet* (1981) azonban, ahogy a vonatkozó alcím jelzi, sokkal inkább az „újrakezdés” kötete. Ezt igazolja Görömbei András kritikájának citált részlete is, míg Ágh Istváné a fájdalmat állítja középpontba. S valóban ez hatja át az első ciklus betegség hullámverései közt született verseit, amelyeket a másik három egység a szerelem köreivel, könnyedebb ujjfutamokkal és a szülőföldnek, a múlt ifjúságnak szentelt darabokkal old fel. Mindezeket a megszokott pontossággal mutatja be a szerző, akivel talán egy dologban mégsem értünk egyet: a *Lakótelepi Jézus* értelmezésünk szerint nem „egy hajléktalanban teremti újra Jézust”, hanem saját összeomlását jeleníti meg, lírai önmagát ruhazza fel krisztusi jegyekkel (*Az ég alatt* és a *Kálvária-ének* megerősítik mindezt, ráadásul a dedikáció címzettje ápolója, Préter Károly).

A *Ragadozó Föld*ben valóban a „folytatás esélye” csillan, mármint a *Csillagok árvája* folytatásáé. Keresztury Tibor és Olasz Sándor recenziói nyomán a megelőző kötetekből átvett szövegekre és a *Csigolyák csendélete* ciklusra hívja fel a figyelmet Nagy Gábor. Az öregedés, a megérintő időmúlás hatására felidézett veszteségek közül az apát és a költőelődöket, eltávozott pályatársakat emeli ki, s röviden szól a *Tizenhárom vers* ciklus értékeiről is, míg a *Hungária Kávéház? rögtönzéseit*, bagatelljeit már a – *Hungária Kávéház? – Kávéház Hungária!* kötetel összefüggésben tekinti át. A „kisformák diadalát”

nagyon helyesen – erről Utassy maga is vallott – a betegség eluralkodásával, az állapot romlásával hozza kapcsolatba. Hogy mégis joggal nevezhetjük ezeket a törekvéseket is „útkeresésnek”, igazolja, hogy az alkotó később is rendre visszatért hozzájuk. Találóan állapítja meg róluk a szerző: „mind egyik műfajváltozat alapjellemezője a szikár tömörség, gyakran csattanóra kihegyezve. Ebben a műformában remekül érvényesül a költő sziporkázó nyelvi humora, éleslátása és a kegyetlenül őszinte ítéletek iránti hajlama. E versek felszabadították a költő nyelvi játékoságát, zabolátlanságát, miközben formai precizitása, szigorúsága továbbra is érvényesült.”

A *Keserves* (1991) és a *Hol ifjúságom tűnt el* (1992) „sirató” és „emlékezés”. Előbbi kötet – címe, amint N. Pál József rámutat, műfajt is rejt – fő témája Utassy fia, a „kis Dzsó” súlyos betegsége és halála, az emiatti gyász és fájdalom. Ennek szomorú tükre a *Választ világomtól* ciklus, de *A szabadság angyalához* és az *Évszakok óriáskerekén* egységek elkomorulását is meghatározza. Utóbbi haikuinak és általánosan a költő háromkainak vizsgálata (amihez jó kulcsot kínál Szepes Erika kiváló tanulmánya) a monográfia egyik nagy értéke. A *Hol ifjúságom tűnt el* – természetszerűleg – a megújulás „meggyőzőbb példáját adja”. A szülőföldhöz és a gyermekkorhoz kötődő versek gyűjteménye poétikai módosulást is hozott: a műfaji gazdagodás mellett innen datálható a mitizált és mítoszromboló anyakép kettősségének megjelenése. Léka Géza szóbeli közlésére hivatkozva a szerző egy különleges formát is bemutat: a fogyó sorszámu szakaszokból álló „tíz soros szonettet” vagy „tizettet”, amelynek jellegzetes példája itt az *Otromba ágyú*. A *Keresztapu* szövegváltozatai kapcsán pedig a kritikai kiadást szerkesztő Vilcsek Bélával száll vitába, figyelemztetve egyrészt az ott közölt verzió hibájára, másrészt arra, hogy Utassy betegsége miatt nem biztos, hogy mindig az ultima manus elvet kellett volna érvényesíteni a korpusz összeállításakor.

A „hangnemi modulációk” kötetei közül a *Fény a bilincsent* (1994) a *Hol ifjúságom tűnt el* után megtorpanásnak tekinti Nagy Gábor. Első két ciklusát elemzi behatóbban, a *Tarlók fakírjában* a költővé válás folyamatát (az anyakép változását jól szemléltető *Ellenedre is* és *Első könyvem fogadtatása* szövegeit gondosabban vizsgálja), a *Morrog a magány rám* darabjaiban az öregedés állapotának festését hangsúlyozza. Ez utóbbiban érezhetően kedves verse a Kiss Benedekkel összefűző barátság „szépségét szemérmesen megénekli” *A zöldveltetni*, mely alaposabb figyelmet kap, míg a harmadik egység címét kölcsönző *Csillagközi család*

egyedi versformája oda vezeti el, hogy „az Utassyra oly jellemző szerkesztésmód, az ismétlésvariációkkal és a várhatóság-meglepetés váltogatásával való játék adja verseinek zeneiségét, zenei értelemben vett dalszerűségét”. Az *Isten faggatása* (2000) könyv megjelenésének csúszása, kiviteli hiányosságai nemcsak méltatlanok voltak az addigi életmű rangjához, de a betegség csillapodásával tudatosabban tervezett pályaeépítés ellen is hatottak. Ezen sajnálkozik a szerző is, különösen, mert a kötet ugyanakkor szerkezetileg, formagazdagságát és esztétikai minőségét tekintve is a *Csillagok árvája* és a *Hol ifjúságom tűnt el* mércéjével mérhető, jelentős alkotás. Analíziséből is nyilvánvalóvá válik, hogy minden ciklusában találunk figyelemre méltó szövegeket, középpontjában ráadásul Utassy költészetének egyik legfontosabb problémája, az Istenhez való viszony áll, amit Kodöböcz Gábor és Lackfi János megállapításaival egyetértésben tárgyal Nagy Gábor.

A kritikai kiadással ellentétben a monográfus az életmű szövetébe szervesen illeszkedő kötetnek tartja a *Kálvária-éneket* (1995). Nagyon helyesen egyébként, hiszen maga Utassy is így tett, mikor felvette azt *Tüzek tüze* című gyűjteményébe (2001). Joggal polemizál az összegyűjtött műveket tartalmazó „A kikelet fia” szerkesztőivel a „lírai napló” műfajmegjelölést illetően is, fél emberöltővel korábbi történések irodalmi feldolgozását nehezen lehet ugyanis naplónak nevezni. Az összeomlás történetének elemzését zárlatában találóan fogja egybe, ekként: „a '70-es évek egyik legpontosabb természetrajza is e költemény, mindannyiunk vesszőfutása és örülete. S a menekülés, a gyógyulás reménye is ott van abban, hogy megíratott.”

A *Földi szívárványt* (1996) és a *Szép napkeltő holnapot* (1999) megint csak „útkereséseknek” tekintti a szerző – ebben ismét csupán részben, a korábbi kötetet illetően érthetünk egyet vele, amelyben a kisformák dominálnak. A fiú halának (*Pillangóballada*) szentelt, a „költészet és elmúlás témáját” körüljáró (*Az ének tisztásain*), illetve az epikusabb *Életképek* ciklusok hosszabb szövegeit követően a címadó egység már javarészt haikukból, tankákból, az *Ünneprontók* a szokásos rövid ujjfutamokból áll. Így ad „kaleidoszkópszerű képet” Utassy világáról. A *Szép napkeltő holnap* hat verscsoportjával nemcsak még sokszínűbb, mozgalmasabb, de magasabb színvonalú költői teljesítmény is (egyik bérce a *Nézlek múlhatatlanul szerelmi vallomása*). Tudatos és gondos komponáltsága is az ellen hat, hogy „útkeresésnek” nevezzük. Belátja ezt a szerző is, mikor igényes írása végén megállapítja: „a *Szép napkeltő holnap* Utassy József egyik leghar-

monikusabb, legszebb kötete, ahol a kaleidoszkopikus szerkesztés látomássá, a tematikai és poétikai sokszínűség egységgé, kötetegésszé tud válni”.

Nem mondható el ugyanez a *Számvetés helyett* fejezet két könyvről, a *Sugdós a Sátánról* (2002) és a *Farkasordítóról* (2006). Előbbi *Fekete énekét* új gyász sötétíti el, ezúttal az édesanya távozása miatt (az előző verseskötet a Kilencek első halottját, Rózsa Endrét siratta), megmarad azonban az alakjához kapcsolódó ambivalencia – A kofa például „egyetlen áradó átok” rá. Az öregedés (*Ráncok, redők tengertánca*), Istenhez való viszony (*Amikor az Isten ígéz*), közösségi és személyes sors (*Tiszta beszéd*) és elegyes rövidversek (*Mindenek*) a további építőkövek, amelyekből mégsem épül a korábbi tágasságú út. A *Farkasordító*ban hasonlóképpen érezhető a költői erő apadása, de ezzel együtt is „annak a megrendítő dokumentuma, milyen heroikus küzdelemmel igyekszik a költő versekbe menteni fogyó életkedvét, életerejét”. A szerző egyértelműen ezt tekinti az életmű lezárásának, és igaza is van abban az értelemben, hogy több önálló verseskötet nem jelent meg Utassynak, szerkesztőként, régebbi szövegeit újracsoportosítva azonban az *Ezüst rablánc* (2010) még egyszer felért a csúcsra. Noha vitathatónak tartja, hogy az – mint a kritikai kiadás megállapítja – a költő lírájának esszenciáját adja-e, helyesen tette, hogy „összefoglalás helyett” mégis foglalkozott vele.

A mű teljességéhez a „lírán inneni és túli tartomány” is hozzátartozik. A gyermekversekről szívesebben olvastuk volna általánosabb áttekintés helyett a *Még ilyen csodát!* gyűjtemény a többi kötethez hasonló igényességű analízisét (még ha azt nem a költő állította is össze), prózáiban valóban nincs több, a „forrásnyelvet nem ismerő elemzőtől” pedig tisztességes hozzáállás, hogy a műfordításokat illetően csak a legszükségesebbekre tér ki. Ahol egyértelmű hiányérzetünk van, az a *Bethlehem csillaga* vizsgálata. Igaza van abban, hogy a mű eredetileg „egy rockopera szövegkönyvének” készült, ám kétszeri közlésével (a Tiszatájban és „A kikelet fia” kötetben) dráma lett a színjátékszövegből, ami saját jogán az irodalom része. Ezért nem lehet esetében relevánsnak tekinteni Budai Katalin az előadásról írt kritikájának citált részletét, hiszen az nem a drámára, hanem a színjátékszövegre vonatkozik, nem a költő, hanem a dramaturg és a rendező munkáját értékeli. A *Bethlehem csillaga* nem remekmű, ehhez kétség sem fér, ám nem helytálló, hogy „papíron sem működik [...] műalkotásként”. Jól felépített kétfelvonásos, amely számos értéke okán az őt megillető helyre jogosult az életműben, emellett az

Istenhez való viszony, a fiú „éltetése” szempontjából is nagy jelentősége van, megérdemelt volna tehát több törődést.

Az *Utassy József* monográfia ezzel együtt Nagy Gábor „hatalmas energiájú beleérző képességét” dicsérő, hiánypótló érték. Régóta várt „közelképet” ad egy, az értő figyelemre igazán érdemes alkotóról

és művéről, a Kilencek emblematisz alakja költészetét kedvelők és talán minden irodalombarát hasznára és örömére. Szép és erős kötet, amelynek erényeit a bibliográfia mellett gazdag képmelléklet teljesíti ki. Immár megkerülhetetlen eleme a recepciónak, fontos munka a Magyar Művészeti Akadémia sorozatában.

KOLOZSI ORSOLYA

Elek Tibor: Grendel Lajos

MMA Kiadó, 2018

Grendel Lajos hetvenedik születésnapjára, a Könyvhéten jelent meg a szerző eddigi munkásságát feldolgozó monográfia a Magyar Művészeti Akadémia *Közelképek írókról* című kismonográfiasorozatában, a határon túli magyar irodalomra mindig is nagy figyelmet fordító Elek Tibor tollából. Az úgynevezett „prózafordulat” egyik meghatározó alakjaként is emlegetett íróról nem ez az első monográfia, hiszen Szirák Péter is feldolgozta az életművet 1995-ben, a Kalligram Kiadó jól ismert *Tegnap és Ma* sorozatának egyik darabjaként. Az azóta eltelt több mint két évtized és az ezalatt íródott Grendel-szövegek miatt azonban nagyon is időszerűnek tűnt egy újabb összefoglaló, az eddigi pályát egészében áttekintő és értelmező könyv, amely nem hagyja figyelmen kívül a Szirák-monográfiát, reagál annak megállapításaira, sok helyen párbeszédet folytat vele.

A kötet nyolc nagyobb egységre bontja az eddigi korpuszt, elsődleges csoportosítási szempontjai a keletkezés ideje, valamint a műfaji jellemzők. Ennek megfelelően kronologikus rendet követ, a pályakezdéstől halad egészen a legutóbbi, 2017-es regényig. Ezt a világos időrendet csak néha bontja meg kicsit, hogy blokkokba tudja rendezni a szervezettebben összetartozó, hasonló műfajú szövegeket. Az egyértelmű szerkesztésmód könnyen átláthatóvá, kezelhetővé teszi a könyvet, így az azt forgató olvasó, kutató könnyen nyomára bukkan egy-egy szövegnek, értelmezésnek.

Az első fejezet a pályakezdés nehézségeivel foglalkozik, itt még nagyon jelentős az életrajzi háttér bemutatása, az íróvá válás folyamatának érzéltetése. A fejezet címeként választott költői kérdés (*Elhúzódo pályakezdés?*) körüljárása a téma, az első megjelent novellától (*A teniszlabda*) az első novellagyűjtemény (*Hűtlenek*) megjelenéséig.

Ezek után egy testesebb fejezet következik, amely Grendel nyolcvanas évek első felében írott regényeit veszi számba, elemzi részletesen. A korai regények (*Éleslövészet*, *Galeri*, *Áttételek*) tárgyalásakor Elek Tibor hatalmas szakirodalmi bázist mozgat, rengeteg irodalomtörténeti megállapítást idéz, a lábjegyzetek mennyiségéből is jól látszik, milyen nagy érdeklődés övezte ezeknek a szövegeknek a megjelenését, milyen nagy nyüzsgés és bizonytalanság (szerves része-e a prózafordulatnak Grendel vagy sem) támadt e szövegek körül. Szintén ebben a fejezetben, a *Szakításokat* értékelve Elek nagyon jelentős gesztust tesz („A továbbiakban a monográfiaíró egy rövid időre kénytelen személyesebb hangvételre váltani”), hiszen reflektál korábbi álláspontjára, a jelen szemszögéből tekint vissza korábbi (több évtizedes) meglátásaira, és képes azokkal vitába szállni, sőt, egyes pontokon revideálja is azokat.

A könyv harmadik fejezete a szépirodalom és a publicisztika határmezsgyéjén keletkezett szövegeket vizsgálja, az esszé, az interjú, a napló műfaját állítva a középpontba. Ezekből a nyolcvanas évek második felében keletkezett szövegekből egyértelműen látható, hogy Grendel nem „pusztán” remek író, hanem a filozófiában, irodalomtörténetben, irodalom- és politikaelméletben is igen jártas, művelt „teoretikus elme”, aki saját írói működésére, valamint a körülötte zajló társadalmi, politikai problémákra is igen érzékenyen reagál.

A negyedik rész a regényírói mellett kissé háttérbe szoruló novellista munkásságot vizsgálja. Itt is nagyon jól látható az a metódus, ahogyan Elek a szövegeket interpretálja. Egyrészt nagyon fontosnak tartja a pálya ívét, annak meghatározóbb tendenciái mentén elhelyezni a szövegeket, másrészt a magyar irodalom kontextusában is megvizsgálja az

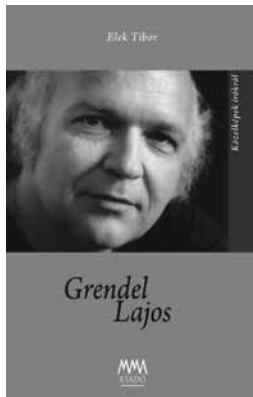
KOLOZSI ORSOLYA (1980) Budapest

írásokat, sőt, legtöbbször nem áll meg itt, hanem világirodalmi párhuzamokra, hatásokra is utal, összefüggéseket teremt. Az irodalmi kontextus mellett az akkori társadalmi, politikai, történelmi háttér vizsgálatát is releváns értelmezői eljárásnak gondolja. Mindemellett nagyon alapos poétikai, strukturális elemzési szempontokat is felvet, így a legtöbb esetben egy nagyon sokrétű értelmezési tartományt vázol fel. Elek fontos kritikusai erénye, amelyet ebben a monográfiában is kiválóan érvényesít, hogy képes meglátni a hibákat is a művekben, azokban is, amelyek szerzőjét nagyra tartja, s amely szövegeket egyébként kivételesnek, minőséginek tart. A novellák kapcsán jegyzi meg például: „Sőt, a *Robi és Marek* címűt is jobb lett volna kihagyni, mert a két sivár lelkületű fiatalember gyilkossági tervének megéréséről, majd kudarcos megvalósításáról szóló, aránytévészett, ötvenoldalas elbeszélés az életmű vakvágányának látszik.” Ezek az apróbb, kritikai észrevételeket tartalmazó megjegyzések azonban nem vonnak le a kötet értékéből – épp ellenkezőleg, biztosítanak arról, hogy a szerző képes objektívan, tárgyilagosan viszonyulni tárgyához, annak esetleges gyengeségeit sem elkendőzve.

A következő, az ötödik nagyobb egység a „pentalógiaként” is felfogható New Hont-regényeket tárgyalja, amelyek nagyrészt a rendszerváltozásra reagálnak, s amelyek egytől egyig „abszurdisztáni” történetek.

A hatodik fejezet Grendel Lajos irodalomtörténeti munkásságával foglalkozik, pályájának ezt a szeletét mutatja be nagy alapossággal, a *Magyar líra és epika a 20. században* című irodalomtörténeti munka ismertetésére, módszereinek, válogatási szempontjainak bemutatására kiemelkedő figyelmet fordítva.

A hetedik rész a 2010-es évekbeli regényeket veszi számba, ezt a négy regényt is egyfajta ciklusként, szorosan összetartozóként kezelve. Ezeknek a közelmúltbeli szövegeknek a bemutatása során érzékelhető, hogy a monográfiából elfogynak a hivatkozások, a jegyzetapparátus gyakorlatilag eltűnik, mintha Elek Tibor egy teljesen feltérképezetlen, ismeretlen területre kerülne, amikor ezeket a regényeket értelmezi. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy Grendel művei ma talán kevésbé középpontiak, mint a nyolcvanas években, sokkal kevesebb figyelem övezi őket, mint korábban. Kivétel ez alól talán az utolsó, nyolcadik részben tárgyalt *Bukott angyalok* (2017) című írás, amely ezen a ponton jelenleg az életmű utolsó darabja, de a korpusz még korántsem befejezett, ahogyan Elek fogalmaz, az író „még számos meglepetést tartogathat számunkra”. Az eddigi pályát azonban áttekinthetően, világosan tárja eléünk ez a monográfia, amelyben könnyű eligazodni, s amelynek jó stílusú, érthető nyelvezete nagy haszonnal forgatható irodalomtörténeti olvasmánnyá teszi.

BENCE ERIKA

Kontra Ferenc: Az álom hídja

Magyar Napló, 2018

BENCE ERIKA (1967) Újvidék

Nemcsak az opus alakulására koncentráló kutató, értő olvasója is – amennyiben figyelme az egész életműre kiterjed – érzékeli, hogy az *Idegen* (2013) címen napvilágot látott trilógia tematikai/poétikai váltást eredményezett Kontra Ferenc prózaírásában. Maga a három, korábban külön-külön megjelentetett prózaművet (*Gimnazisták*; *Farkasok órája*; *Wien a sínen túl*) regényfolyammá (újra)író szándék is jelzi e módosulásokat: az életrajzi reflexiók meghatározta narratívát az idegenség változatainak

(otthonatlanság, üldözöttség, távozás/utazás, kirekesztettség, másság etc.) elbeszélésformái váltják fel, amelyeknek két legfontosabb szervező motívumává az út és a halál képzete válik. Amíg a három különálló alkotás elbeszélője elsősorban a „regényhőssé válás” folyamataira reflektál, a trilógia narratívája az idegenség változataira és diskurzusaira. Az *álom hídja*, Kontra Ferenc legújabb regénye poétikai szempontból mégis az előzőhöz, az *Angyalok regényéhez* (2014) áll legközelebb, kezdve

a novellai kiképzésű elbeszélésszerkezettől motívumainak elrendezettségéig, képi meghatározottságáig.

Miként a 2014-es regény, *Az álom hídja* is egymáshoz lazán kapcsolódó, novellasorként olvasható fejezetekből áll, amelyeknek regényszerűségét az eseményeket – az elbeszélt történetek változataitól függően – hol belső, személyes, hol kívülálló, szemlélődő perspektívából láttató narrátor hangja, a két fő történetben felbukkanó szereplők azonosága, illetve az elbeszélt sorstörténetnek a halál mint a történetből való kimenet, végső megoldás/lezárádás felé tartó dinamikája biztosítja. A regény valamennyi szereplőjét útközben és diskurzushelyzetben láthatjuk; egzisztenciális és lelki okok, traumák miatt szánják rá magukat az otthon, a szülőváros/-föld elhagyására, a világba vetettség létállapotának mint a felejtés alternatívájának felvállalására. Buszon, vonaton utaznak, s alkalmi hallgatóságuk körében mesélik el életük történetét, vagy terápiás „kibeszélés” céljából a pszichiáternak, állandó (esetleg a múltból felbukkanó, egykori) barátoknak, társnak öntik ki lelküket. Groteszk és végzeteszerű történetek ezek, meghatározó elemeik a fatális véletlen és az irracionalitás. Legtöbbjük halála is – ha egyáltalán lehet ilyet a halálra mondani! – méltatlan és paradox. Az *ikrek magánya* cím alatt elbeszélt (halál)történet szereplői (az ikrek szülei) azért halnak meg, mert valaki a léggelgolyós utasai közül lehányja a szélgépet működését biztosító égőfejet. Ugyanezen novella elsődleges történetszálának hőse, a tragikus baleset részleteit alkalmi utastársaként meghallgató lány pedig a – szülei tragédiája következtében – lelki sérültté vált ikrek áldozatává válik: „játékból” megfojtják.

Az *Angyalok regényében* három férfi, mindhármon valóságos alak, sőt történelmi személy: Rudolf főherceg, Csáth Géza és Csapó Sándor tart a halál felé, miközben sorsuk végzete „nagy történetek” egész sorát, a mitológiától a legendákon át a történelmi eseményekig vonja be az elbeszélés szövevényébe. Történetük metaforikus telítettsége és kiterjesztettsége mellett mindhármukra jellemző, hogy naplót, levelet, illetve más írásműveket, alkotásokat hagytak maguk után, amelyeknek reflektáltsága, idézettsége a Kontra-regény szervező elemévé válik. Csáth Géza teljes irodalmi opust és naplósorozatot, Rudolf főherceg a *Jagden und Beobachtungen* mellett számos szakmunkát hagyott az utókorra, míg a családi legendárium fenn-

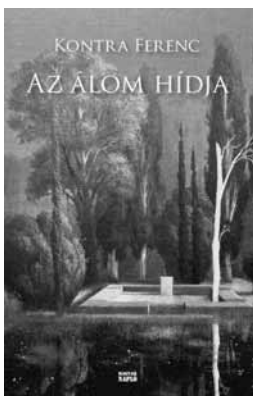
tartotta Csapó-történet referenciáját posztumusz napvilágra került naplójegyzetek és levelek képezik. Mindhárman megölik, illetve (mint Csapó Sándor) megpróbálják megölni kedvesüket, mielőtt öngyilkosságot követnek el. Halálukat rangjukhoz és társadalmi helyzetükhöz mérten is igen „méltatlannak” ítéli a közvélekedés: „egy szatócs” halála (miként I. Ferenc József császár ítélkezett fia felett), a demarkációs vonalon, szökés közben elfogott feleséggyilkos (mint Csáth Géza) végzete, illetve egy kiábrándult, féltékeny ember brutális módon véghezvitt szerelmi gyilkossági kísérlete és öngyilkossága képezi történetüket. Csapó Sándor esetében még a tragédia katarzisa is elmarad, hiszen a kedves életben marad, „csak színleli” a halált.

A referenciális olvasás lehetősége *Az álom hídja* esetében is adott. Nem nehéz azonosítani, hogy a két szálon futó elbeszéléssor központi tere az 1999-es bombázások során megsemmisített egyik újvidéki híd környéke, az elbeszélő, akit politikai okokból eltávolítanak szerkesztői munkahelyéről, és megpróbálnak íróként is háttérbe szorítani, az író alteregója, miként a park szomszédságában el-

helyezkedő gyermekkórház, a kiadókórház, a leégett áruháza is valós helyszínek a városban. Mindezek a referenciák azonban nem állnak közvetlen jelentésalkotás szolgálatában: nem a létező objektumok, illetve a ténylegesen megtörtént események, hanem a velük összefüggő sorstörténetek fontosak e szempontból. *Az álom hídja* két szálon futó narrációja ebben a „közös sorsban” találkozik egymással. Egy baráti társaság tagjai, illetve a gyermekpszichiátria la-

kói mesélik el a megsemmisült híddal valamilyen módon összefüggő történetüket: szemben laktak vele, életük egy fontos találkozási vagy vesztesége, illetve hendikepjük, lelki sérülésük kapcsolódik hozzá. Az előbbi társaság központi alakja és legfontosabb „hallgatója” maga az elbeszélő, míg a másik csoportban – foglalkozásából kifolyólag – az Ódimunnak nevezett pszichiáter.

Miként a referenciák, a metaforák mentén is olvasható Kontra Ferenc regénye. Az *Angyalok regénye* jelentésalkotásában is nagyon hangsúlyos ez a szint: alakzatok, látomásos képek, metafizikai mozzanatok, például a tűz, az angyal, a rózsák jelentései, a Fibonacci-sorozat, az aranymetszés, a Grál-legenda és más képzetek. *Az álom hídja* esetében ez a tartalom már a cím közvetítette utalásban is megjelenik. A létező újvidéki híd története helyett annak transzcendens vonatkozásaira hívja fel a figyelmet.

A szereplők sorsában ugyanis a hídhöz köthető metaforikus értelmek (a nem létező, képzelt alakzat, az „álomhíd”) tükröződnek: az otthonos és ideális kötődések (család, szerelem, barátság) elvesztése, az identitás megkérdőjeleződése, az idegenné válás folyamatai. A lebombázott híddal a város élehetőségéről, az itt létesíthető egzisztenciáról alkotott illúziók is véget érnek, megsemmisülnek, miként a „lelki hidak” létezéséről szóló elképzelések is.

A beszédes nevű, ugyanakkor nevükben is valamiféle módosulást, hiányt vagy torzulást hordozó szereplők élettörténetének legtöbbször metafizikai kiterjedése is van. „Minden közösségben, legyen az városi vagy falusi, mindenkire hozzátapad egy történet, még csak igaznak sem kell lennie, de azt az egyet terjesztik róla” – mondja Ódium a regényben, akinek a neve „valamilyen orvosolandó kellemetlenséget jelent”, orvosként rá is szolgál, miként pszichiáterként a név asszociálta másik jelentés, a „médiúm” sem idegen tőle. De Ronin, a művészhajlamokkal megáldott albínó nyomdász neve is mozgósítja az extrém francia szobrász, Rodin történetét (*Albínó*); a magatartása és külseje miatt is a társadalom perifériájára szoruló, elmagányosodó, elhunytak képeiből (a gyászjelentések szerkesztőjeként jut hozzájuk!) monumentális faliképet alkotó, exhibicionista művész életének tartalmai és tragikus lezárulta is több ponton megegyezik Rodinével. Családi élete frusztrált, traumatikus, szerelme beteljesületlen, sőt végzetes. Amikor – az alkotása, a

falikép közvetítette morbid tartalom miatt – utolsó szerelme is elhagyja, feladja a harcot. Szénmonoxid-mérgezés végez vele: az inkriminált képpel tömíti el a kályhát. Az elbeszélő a Zola-történettel is párhuzamot von. Egy másik szereplő, Zarány meséje pedig a bűne (kifosztotta munkahelye, a lángra kapott belvárosi áruház ékszertreorzóját) lelkiismereti terhét elviselni képtelen ember bűnhődéstörténete. Családja tragédiája (a padon üldögélő várandós feleségét a bombatalálat során keletkezett légnyomás löki a Dunába) ezáltal fatalisztikus értelmet nyer.

Az *Idegen*-trilógiát alkotó regények s az azokkal egy időben íródott *A kastély kutyái* című műve kapcsán is beszélt arról a recepció, hogy a Kontra-elbeszélés jelentésalkotó elemei között igen hangsúlyos szerepük van a nyelvi hordozókon túli médiumoknak is, a zenének és a képnek. Az *Angyalok regénye* szövegvilága – többek között – Albrecht Dürer ismert „nyulas” festményét (*Mezei nyúl*) kontextualizálja. Az *álom hídjában* Arnold Böcklin *Sírkő* című festménye nyer hasonló értelmet. A híd valós és metaforikus történetei mellett ugyanis – mint a Kontra-regények legtöbbjében – a halál képzetéhez fűződnek a legfontosabb jelentések. Nem sok hasonló regényt ismerünk a legújabb magyar irodalomban, talán Darvasi László *A könnyemutatványosok legendája* vagy Márton László *Testvériség-trilógiája* még ilyen, ahol a halálnak ennyi változatával szembesül az olvasó.

KIS PETRONELLA

Végh Attila: Dunai Lolita

Orpheusz, 2018

KIS PETRONELLA (1992) Cegléd

A különböző irodalom- és művészettörténeti korszakokban újra és újra felvetődik az az örök érvényű kérdés, vajon mi teszi a művészt művésszé, a műalkotást műalkotássá: miből meríti művének „anyagát” az alkotó, hogyan formálja sajátos önkifejezési módjává a lelkében zajló folyamatokat, az átélt impulzusokat, egyáltalán saját élményből dolgozik-e. Végh Attila legújabb regénye ennek a témának szentel figyelmet egy kortárs festő, Papp Kristóf alkotói válságán keresztül, mégis abból a szempontból, hogy mi az, ami kezdetektől fogva időtlen és örök a mű művé válásában. A regény szerkezete Kristóf naplóbejegyzéseiből áll össze, amelyet ak-

kor kezdett el írni, amikor szerelme elhagyta, de mindezt egy első szám harmadik személyű narrátor reflexiói szövik át. Kristóf naplójában szöveggé képes formálni azt, amit szeretne megjeleníteni: „A szerelem anatómiája. Ezt kéne megfesteni. Az ember beleszeret egy lányba, de ahogy lassan beélik egymás emlékeinek terét, a közeledésben titkos idegenség feszül; amikor aztán a lehető legközelebb kerülnek egymáshoz, elpattan, mint a gatyamadzag.” A szerző tehát kísérletezik a két művészeti ág egymáshoz való közelíthetőségével, azzal, hogyan képes – vagy nem képes – a szöveg vizuális formát ölteni, illetve színekben, formákban elbe-

szélhető-e az, amit a művész meg-
tapasztal. A regény szó- és mondat-
készlete egyedi megformáltságú és
hangzásvilágú, szinte festi a külön-
leges hangulatokat: „...sírály száll az
elmúlt élet fölött, végigsimítva a fo-
lyó bőrét, kézmozdulat a reményte-
len vászon fölött, nyersfehér fényt
olt ki a hajlongó ecset [...] a szellem
műveinek lekvárszobrait és zsírma-
kettjeit elrendezik műanyag díszpol-
caik rácsrendszerében, rá gondol
most Lolita, ez a ki tudja, honnan idekerült szellem-
lány, akit szeretni olyan lesz, mint megérinteni a ha-
vazást, átölelni a létezés örületét, szeretkezni a
napfogyatkozással...” Ugyanakkor helyenként kissé
képzavarossá és dagályossá is válik, például a kö-
vetkező mondatban: „Elkészült az első rajz, a festő
főzött egy teát, és leültek beszélgetni a konyhában,
de hogy miről folyt a szó, azt nem érdemes fölidé-
zünk, mert a boldogság madarai a szavak krátere-
iben aludtak.” Atmoszférájába jól beleillik olyan nem
mindennapi kifejezések hosszas ízelgetése is, mint
a „halálszender”.

Kristóf tipikus művészéletet él: füstös, félho-
mályba burkolózó kocsmákban töpreng költő és
festő barátaival a nőkről és a művészet mibenlété-
ről. Azonban hiába szentelte egész addigi életét a
művészi önképzésnek, megálmodott belső víziói
mégsem tudnak festménnyé válni, rendre kudarcot
vall megvalósításukkor. „Különösebben nem zavar-
ta, hogy soha sehol nincs kiállítása, hogy nem Papp-
dicshimnuszoktól hangos a képzőművészeti sajtó,
csak az bántotta, hogy bármilyen képzett is techni-
kailag, nem találja a festői összeköttetést a gondo-
latai és a keze között. Gyönyörű dolgokat érzett,
képzelt, álmodott, de ahogy vászonra vitte, mind el-
sikkadt. És bár sokan biztatták – főleg azok, akik
szerették, és akiknek fájt, hogy egy ilyen tehetség
nem képes kifutni magát –, festményeit általában
mégsem érezte többnek szármalmas, erőltetett
gondolatkísérleteknél, amelyek azonban bizonyos
szempontból tökéletesek: tökéletes munkado-
kumentumai az alapjaiban félreismert sorsnak, az
elrontott életnek.” A hátsó borítón található ajánló
– és a cím – alapján egy, a klasszikus Lolita-olvas-
mányhoz hasonló vagy arra rájátszó, több évtizedes
korkülönbséggel működő szerelmi-erotikus re-
gényt várnánk, ami részben meg is valósul, de nem
akkora nyomatékkal, mint ahogy arra számítanánk.
A történet szerint ugyanis Kristóf előtt azzal kezde-
nek el leomlani a művészi önkifejezésének szabad-
ságát gátló falak, hogy fiatal – tini korú – lányokkal
éli át az élet és a szexualitás gyönyöreit, „a lét ős-

forrásában való szent megmártó-
zásnak eggyé forrt aktusát”. A csábí-
tások sorozata egy, a kamasz Kris-
tófnál jóval idősebb nő meghódítá-
sával kezdődik, s ezután viszonylag
sokáig nincs is konkrét informáci-
ónk arra vonatkozóan, mennyi idő
telt el azóta, és mekkora a korkü-
lönbség közte és a meghódított lá-
nyok között. Nagyjából a kötet felé-
nél Kristóf még mindig csak har-
mincas éveit elejét tapossa, és bár

gimnazista lányok akadnak a hálójába, a narrátor
is „fiúként” emlegeti őt. Ráadásul a szerző az utol-
só oldalakon mintegy leltárszerűen sorakoztatja
fel a Lolita-hódításokat, amelybe az első két nő –
az idősebb Anna és a japán Ayuka – nem is igazán
illik bele.

Vég Attila kötete rendkívül tudatosan, intelli-
gensen megszerkesztett mű, cselekményének hát-
tere irodalomelméleti, szépirodalmi, képzőművésze-
ti, sőt zenetörténeti hagyományokat, szemléletmó-
dokat is beépít kontextusába. Erős gondolatfilozófiai
töltet jellemzi, néhol kifejezetten olvasmányos és
szórakoztató, máshol azonban merengésre késztető,
lassú örvénylésű, a művészet minden területén mű-
velt, tájékozott olvasót feltételező szöveg – már-már
talán túlságosan is beleragad a művészet értelme-
zésének kérdéseibe, amelyhez maga a történet szin-
te csak ürügyként járul hozzá (emiatt a szélesebb ér-
telemben vett olvasói közönséget vélhetően nem
fogja bevonni). Már az első oldalon Pessoa egyik
sorát jelöli meg kulcsmondataként: „Hányszor meg-
halok, ha minden helyett érzek!” A portugál költő vi-
lágának jellegzetességeit Kristóf vonásaiban hor-
dozza: személyisége megsokszorozódásra és idő-
utazásra képes, létfilozófiája a transzcendens véges-
sége vagy végtelensége (amelyet rendszerint a nő
nemben fedez fel), életét és a körülötte élőket nagy-
ban meghatározzák asztrológiai ismeretei, ezenkívül
pedig saját zsenitudattal is bír. Ez utóbbi jelenléte kü-
lönösen hangsúlyos a regényben, mivel folyton ön-
nön dilettánstudatának feszül neki Kristóf elméjé-
ben, és ezek váltakozása az egyik legfőbb gátja alkotói
szabadságának. Hivatkozik és épít a görög mitoló-
gia és a tragédiák művészetmegközelítésére is, sőt,
játszik az alkotóban feléledő és ihlető erejű démon-
nal is, amelyet jó néhány nagy művésznek különböző
tudatmódosító szerekkel, alkohollal vagy drogokkal
sikerült felélesztenie.

A *Dunai Lolitát* szinte lehetetlen műfajba so-
rolni: témája alapján kézenfekvő lenne művészre-
gényként emlegetni, ám néhol ehhez a főhős gyo-
morba vágóan hitelesnek tűnő család- és sorstör-

ténete társul a magyar politikai rendszerbe ágyazva, ebből viszont folyton kikökölt álom- és ködképszerű, emlékekben bolyongó eseményrétege. Utóbbira időnként mintha szántszándékkal rá is játszana a szerző, mivel Kristóf életének történései néhol igencsak elrugaszkodottak a valóságtól, például az erdőben kóbor kutyaként feltűnt puli és dán dog esetében, akik egy kondát üldöznek, amikor Kristóf és Anna éppen arra kirándulnak, ráadásul az egyik állat még követi is őket a hűvös-völgyi presszóba. A kötet erőssége azonban, hogy remekül csempész csipetnyi humort a művészlétbe, s mindezt spontán, szellemes trágársággal is képes elérni, mégsem viszi túlzásba vagy tekinti elvárt trendnek a vulgáris stílust. A kötet végkifejlete, bár remekül megszerkesztett (cirkularitása

visszatér a történet elejére), kissé lezáratlan marad, nem ad már hozzá új jelentéstartalmat ahhoz, ami az első oldalakon is elhangzott. Érdeemes lett volna több aktualitást szőni a regénybe, hiszen noha az egyes korokhoz kötődő nézeteket számba veszi arra vonatkozóan, hogy milyen önkifejezési problémákba ütköztek a művészek, mikor hogyan próbálták leküzdeni az alkotói válságot (ahogy például azt is, hogy már minden új alkotás csak utánzatként és valaki vagy valami másnak az utánéréseként jöhet létre, mert kiürült a megőrizhető élmények tárháza), ezek régóta ismert dilemmák. A 21. századi festőművész nehézségeire és krízispontjaira viszont nem tér ki, holott számos olyan probléma felvethető lenne, ami kizárólag a kortárs művészek dolgát nehezíti meg.

UDVARDY ZOLTÁN

Király Farkas: Sortűz

Magyar Napló, 2018

UDVARDY ZOLTÁN (1964) Budapest

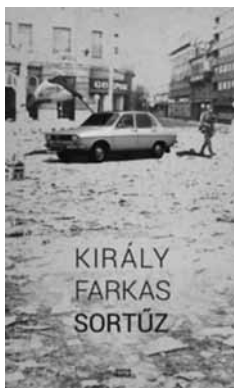
Az Ünnepi Könyvhét művei közül mindenképpen ki-magaslott ez a szép kiállítású, vékonyka, de rendkívül tömény kis kötet. Király Farkas regénye elemi erővel ébreszti rá az olvasót, mennyire élesen ugatnak, vakognak még mindig fülünkben 1989 telének géppisztolysorozatai. A romániai forradalom hangorkánja mindenkinek az idegeibe belemarta magát, aki segélyszállítmányt a helyszínre kísérve vagy itthon, a rádiókészülékek mellett aggódva fültanúja lehetett az egye céltalanabb tűzpárbajoknak – miközben ismerősei vagy szerettei, rokonai éltek Erdélyben, Bukarestben vagy bárhol, keleti szomszédunk területén.

Izgalmassá és hitelessé teszi a regényt, hogy a szerző éppen a forradalom napjaiban teljesített katonai szolgálatot. Mégsem az ő pusztá emlékiratait olvashatjuk, nem az „én is voltam katona” típusú, közhelyes fordulatokkal elnyűtt memoáriródatmat bővítette egy újabb visszaemlékezéssel. Rutinos szerkesztőként Király négy „nemzetiség”, egy magyar, egy román, egy szerb és egy szász sorkatona szemüvegén keresztül látatja a decemberi felkelést és az első, forradalmas napokat követő, zavaros háttérű tömegmészárlást. Az olvasó

számára is feladatot ad, hogy a négy fiatalember sorsa, története külön-külön szálakon fut, négy különböző helyszínen, ám ezt a térbeli dimenziót kellehetetlen dinamikával fonja egyre szorosabbra a másik tényező, az idő. Egy géppisztolysorozat kellehetetlenségével peregnék a fegyveres anarchiába fúló eseménysorozat napjai. A regényt négy különböző betűtípussal szedték, ami – a történet vizuális megjelenítése okán – egy újabb dimenziót képvisel.

Szintén szerkesztői bravúr, hogy a négy különböző tudatállapothoz, világlátáshoz négy markánsan elütő stílus is tartozik. Mintha az ismert, négyféle temperamentumot jelenítenék meg a főszereplők, akik mellett egyébként számos karakteres figurát is megismerhetünk. Másképpen szólal meg, rendezi be mikrovilágát az álmodozásra hajlamos, mégis szigorúan katonás szász fiú, a szangvinikus Hansi vagy a román illetőségű, flegmatikus Jován, aki szeretné ott-honosan érezni magát a világban:

„Legalább nem folyik visszafelé – állapította meg. Jovant mindig zavarta, ha azzal szembesült, hogy egy folyó visszafelé folyik. Mármint nem az al-földről a hegyre, hanem balról jobbra.

Itt a folyó jobbról balra folyt, keletről nyugatra, ott-honosan, megnyugtatóan.”

A filmszerű, jól szerkesztett jelenetek ellenpontozása nemegyszer az abszurdig hatol: a szerb újonc berukkolása után egy csoportnyi Wehrmacht-katonát fedez fel a kaszárnyaudvaron, akikkel szemben felállnak a Vörös Hadsereg erői. A túlélesen ábrázolt, mégis álomszerű jelenet nem oldódik fel egy homlokra csapós megoldásban, nem bukkan fel filmes stáb vagy hasonló. A történelemből ismert, nagy hadseregek felvonultatása, mint egy eposzban, jelzi, hogy rövidesen komoly összecsapásra kerül sor.

A költőként debütáló Király először novelláskötetet adott ki, azt követte ez a regény; Kosztolányival elmondhatjuk, hogy „prózára szerelte a verset a költő”. Szikár, jól szerkesztett próza ez, töménysége a székelőföldi, legendás szilvapálinkára hajaz:

„A harmadik nap kora délutánján Samu és szakasza felcihelődött a teherkocsira, s maguk mögött hagyva aknát és sárgaborsót, bekocsikáztak a világ legbűdösebb, legfojtogatóbb adventjébe. A sötétség hirtelen ereszkedett rájuk, a köddel együtt. A csillagok nem látszottak, de lehet, már nem is léteztek. [...] A félig alvó katonák valamelyike mintha azt

mondta volna: – Jézus, ha tehetné, ma inkább nem születne meg.”

Mivel a közvélemény Romániában egyre inkább egy jól megrendezett és kínosan időzített katonai-titkosszolgálati puccsnak tartja a történetet, s ezt újabban egy bírói döntés is megerősíti, bizonyos értelemben tényfeltárás minden, a résztvevők visszaemlékezésén alapuló munka, tehát ez a regény is. Mégis, az emberi lét mélységei felé megtett, viharos gyorsaságú utazás, amit a szereplők végigélnek. Miképpen érik meg az a pillanat, amikor a vékony, gyermeteg fiú fölemeli fegyverét, és pontosan, kérlelhetetlenül tüzelni kezd ellenfelére? Miképpen hullik szét egy magabiztos tiszt személyisége a rábízott feladat borzalmas súlya alatt? Hol van az a pont, az a pillanat, amikor a lélek „ott marad”, hiába úszta meg a test a halálos bevetést? Király élénken vizsgálja az emberi psziché tűrőképességének határait, például a nem szándékos emberölés hatását az elkövetőre.

Micsoda és mivé lehet az ember? Meddig tart egy háború, nem csak a kezdete-e a fegyverek szava mindannak, ami utána egy életen át visszhangzik a résztvevőkben? Ezekre a kérdésekre keresi a választ Király regénye.

THIMÁR ATTILA

Benedek Szabolcs: Kádár hét napja

Helikon, 2018

Benedek Szabolcs új, huszonkettedik kötetének elolvasása után sokat gondolkodtam a könyvön, s ez önmagában biztató jel lehetne, de valójában azon töprengtem a legtöbbet, hogy lehet-e jó regényt írni Kádár Jánosról. Régi korok történeti hőseiről, Könyves Kálmánról, Hunyadi Mátyásról, Rákóczi Ferencről vagy az erdélyi Báthoryakról mesélni szerintem könnyebb feladat, mint az alig harminc éve elhunyt országvezetőről. Nemcsak a történeti távlat hideg értékelésének több száz éves garanciája miatt, nemcsak azért, mert a régebbi személyek gondolatait, motivációit könnyebb megkonstruálni a béklyó nélküli fantázia segítségével, hanem azért is, mert Kádár tevékenységének hatása olyan jelentős mértékben áthatotta a magyar közgondolkodást és közéletet, hogy az ország nem tudta kiheverni azt a mai napig sem. Közel harminc év távlatából sem tudunk

szabadulni a gondolkodási megrögzöttségekből, reflexekből, amelyeket ő alakított ki a magyarokban. Más okok mellett ezért is nagyon összetett és nehéz feladat működésének értékelése. Az is igaz, hogy Kádár esetében rengeteg személyes tapasztalat vesz körül minket – szinte nincs olyan család, amelynek ne lenne ilyen vagy olyan külön története az ötvenes évekről vagy a forradalomról –, amelyeket bizonynyal számon kérnének az olvasók az irodalomtól, még ha a fikciós irodalomnak éppen az a lényege, hogy fikciós legyen.

Ha Kádár János történetét egy mondatba sűrítjük, így néz ki: az 1956-os forradalom szovjet leverésekor az idegen hatalomtól elvállalta az ország vezetését, s ezután saját gyávaságához korrumpálta az országot konszolidációs uralkodása alatt. Valószínűnek tűnik, hogy ez a minden emberi kapcsó-

THIMÁR ATTILA (1969) Budapest

latrendszer átható etikai korrupció nagyobb kárt okozott, mint a forradalom megtorlása utáni kivégzések. Az erkölcsi érzék lassú és folyamatos rothadásának titkos gombafonalait soha többé nem lehet kiirtani.

Benedek Szabolcs regénye viszont nem egy mondatból áll – huszonnyolc fejezetben rajzolja elénk annak a hét napnak a történetét (1956. november 1-től november 7-ig), amelynek során Kádárt a szovjet hadsereg alakulatai Moszkvába szállították, ahol a szovjet kommunista párt Legfelső Tanácsa alapos faggatózás után élére állította a kérdést, hogy a forradalom szovjet katonai megsemmisítését követően átveszi-e az ország vezetését, végrehajtva a szovjet elvtársak további utasításait. Kádár, elfogadva az ajánlatot, elárulta a forradalmat és az országot. A politikai és emberi döntéshelyzet valóban egyedülálló, egy pszichologizáló írásműnek kiváló alapja lehetne – a nagy árulókról és árulásokról kiváló művek születtek már a világirodalomban. Kádár személyes korábbi tapasztalatai, a félelem más vezetői (pl. Rákosi) várható veszélyes és káros működésétől, az önbizalom ereje és nem utolsósorban a lelkiismeret figyelmeztető hangjai olyan motívumok lehetnek, amelyek egy lélektani folyamat ábrázolásának kiváló összetevői. A szerző azonban elsősorban nem a lelki és lelkiismereti folyamatok – akár fikcionált – ábrázolására helyezi a hangsúlyt, hanem az események összefoglalására, a politikai-történelmi szituáció s több szálon az előzmények, Kádár korábbi életének bemutatására. A sűrítés módszere, ahogy az egyes eseménydarabkák között a főszereplő visszagondol korábbi éveire, mindenképpen dicséretes, sőt, Benedek jó íráskészségével, jól olvasható mondataival szépen egybeszövi, kikerekíti a múltból előbukkanó adatokat. Mondhatni, egy ültünkben végigolvassuk a regényt, sőt, még azt is hozzátehetjük, hogy a szerzőnek sikerül olyan finom feszültséget kelteni az olvasóban, hogy megfelelkezve a tényekről a regény közepén azt várhatja, az oroszok mégsem indítják meg a hadmozdulatot november 4-én. Mindehhez erősen filmszerű ábrázolásmód járul rövidebb-hosszabb snittekkel, rövid dialógusokkal, szűkre szabott környezetleírással s egyszerűsített, nem metaforikus nyelvvel.

A narrátor nem igyekszik szimpatikussá tenni hőseit, nem hallgatja el negatív jellemvonásait, s amikor nehéz gyermekkoráról ír, nem akar részvét-könnyet kicsikarni az olvasóból. Objektív hangjába az értékelésnek semmilyen árnyalata sem vegyül. Másrészt igaz az is, hogy mivel kizárólag Kádárra fókuszál, s az elbeszélés nézőpontja is a pártfőtítkáré, egy idő után az olvasó óhatatlanul azonosul

vele, és a történetből nehezen tudja felemelni a fejét, hogy egy másfajta világmegtapasztalást, egy szélesebb perspektívát is meglásson. A történeti hűséghez vagy más szóval a történettudomány kutatási eredményeihez erősen ragaszkodik Benedek, pontosan írja le, hogy Kádár miként árulta be kommunista elvtársait a Horthy-rendőrség kihallgató tisztjeinek, majd miként vett részt belügyminiszterként a Rajk-per kivitelezésében, hogyan töltötte rabságának éveit Rákosi börtönében, s hogy sikerült magát visszaküzdenie a politikai elitbe 1955-ben. A felhasznált szakirodalmi anyagot a könyv végén jegyzetben sorolja fel a szerző. (Egyébként egyedül itt nevezi árulónak a regény főszereplőjét, a szövegen belül ez nem hangzik el.) A hét nap elejének budapesti hangulatfestése hatásosan sikerült, igaz, itt is lehetett volna mélyebb merítést alkalmazni az alacsonyabb társadalmi rétegekből, hogy ne csak a párt legfelső vezetéséről kapjunk benyomást.

Az epikai szerkesztésnek és ezen keresztül az egész regényvilágnak legfőbb problémája, hogy túl erősen és nagyon zártan koncentrálna a főszereplőre. Bennem hiányérzet maradt, mert Kádár szinte egyedül vonul végig a cselekményen, s ezért kevéssé kapunk képet arról, hogy milyen más lehetőségek, választási helyzetek, életkörülmények álltak 1956 októberében, november elején az akkori politikai szereplők előtt. Más szóval, nincsen meg annak a háttérnek a kontrasztja, amelyből Kádár kiemelkedett. Nem érezzük, hogy a regény világa kitágulna, a látómező szélesedne, holott mellékszereplőkből számosat válogathatott volna a szerző, akár csak kisebb, névtelen alakokat is (ezekből voltaképpen csak hármat kapunk: Kádár sofőrjét, Dzubát, a moszkvai tolmácsot és Erdélyit, személyi összekötőjét szolnoki tartózkodásakor). Sajnos elmarad a tágitás befelé is, Kádár gondolatai, mélyebb érzései, esetleg ösztönreakciói felé, amelyekből szerintem egy még érdekesebb művet lehetett volna felépíteni. Többnyire politikai, taktikai számolgatásairól olvasunk, másfajta gondolatairól, érzelmeiről keveset. Márpedig, amikor Andropovhoz menet megállítják őket a fekete Pobedák, Münnichet és őt is külön autóba terelik, a félelem ösztönreakcióinak elég széles skáláját lehetett volna ábrázolni.

A regény többi szereplője közül egyedül Münnich Ferenc kap kicsit hosszabb és ezért részletesebb karakterábrázolást, és a könyv végén Marosán György, Rákosi, Gerő, esetleg valamelyik szociáldemokrata politikus viszont alig-alig. A fikció terében pedig lehetett volna szólni még akár Lukácsról is, vagy egy érdekes betét lehetett volna a mozgalmi

élet ábrázolásában, amikor Kádár találkozott József Attilával. A kádári döntés személyes motivációit is jobban láthatóvá tette volna a szélesebb munkásmozgalmi háttér felvillantása a Horthy-korszakból, további alakok, jellemek megelevenítése, mert valószínűleg odáig nyúlnak vissza későbbi magatartásformáinak és politikájának gyökerei. Indokolt lett volna kicsit alaposabban, több szövegrészletben bemutatni Mező Imrét, hiszen a regényben Kádár gondolatainak egyik fő irányítógóca Mező halála, csak azt nem nagyon tudjuk meg, hogy miért volt fontos számára Mező. S noha Kádár áll a narrátor meséjének fókuszában, nekem hiányzott Tamáska Máriának, Kádár feleségnek elevenes-rűbb képe, akár abból a szempontból elővezetve, hogy Kádárnak milyenek a hozzá fűződő érzelmi kötelékei. Az szinte minden jelentben előkerül, hogy Moszkvából szeretne üzeni feleségének, de ebből még nem látjuk meg a kapcsolat jellegének több arcát, pedig Kádár munkájának egyetlen értékelése a regény világában éppen felesége szájából hangzik el: „Hát pont neked kellett ezt a szart megcsinálnod?” Miért éppen ezeket a szavakat mondja? Milyen lehet ez a házastársi kapcsolat? A regény világában egyedül ő mutatkozik olyan pozícióban, aki értékelhetné, értelmezhetné Kádár cselekedeteit, tehát egy reflexív nézőpontot hozhatna – de ez a lehetőség kimarad.

Úgy vélem, az erősebb kontrasztok megrajzolása azért lett volna fontos, mert jobban láthatóvá vált volna, hogy Kádár – nyilván életrajzi meghatározottságai miatt – milyen kevéssé volt iskolázott, művelt, a nagyvilág dolgaiban tájékozott, nyelveket sem tudott – ezt az orosz hiányának lefestésével bemutatja az író. Vezetői pozícióra törekvésének mozgatórugói ravaszsága, gyors alkalmazkodóképessége, gyávasága volt. S itt érünk el a korábban a pszichologizálással, lelki történetek elmaradásával kapcsolatosan feltett kérdéshez újra: vajon saját hiányainak mennyire volt tudatában Kádár János? Akár 1956-ban, akár később a Kádár-korszak évtizedeiben, akár korábban, például amikor az MDP főtitkári posztját átveszi Gerőtől 1956 októberében? Vajon hatalmi pozíciójához ragaszkodását mennyiben motiválták ezek a tényezők a vitathatatlanul létező teljesen elfogult ideológiai elkötelezettsége mellett vagy fölött? Kár tehát, hogy ennek a sajátos lelki képződménynek a boncolgatásába nem vágott jobban bele a szerző, pedig a regény világába bele-

fért volna egy ilyen irányú megközelítés, hiszen sok minden más helyet kapott szexuális életétől kezdve anyjához fűződő kapcsolatáig.

A fentebb elmondottak fontossá válnak abból a szempontból is, hogy vajon ki lesz közönsége e kötetnek. A hatvan év fölöttiek, ha nem is feltétlenül a forradalmat, de az utána következőket saját bőrükön tapasztalva, sok vonatkozást hétköznapi ismerősként köszöntve többet várnának egy Kádár legfontosabb hét napját elmesélő regénytől. Akár a szovjet helyzet részletesebb lerajzolását, akár Tito szerepének plasztikusabb bemutatását, de akár annak a több nézőpontú bemutatását, hogy Nagy Imre és kormánya vagy más, a politika színterein is szereplő csoportok, közösségek mennyire sodródtak az ese-

ményekkel, vagy mennyire voltak képesek saját kezükben tartani az irányítást. A harminc év alatti fiatalok az utalásokból keveset értenek, csak az apró érdekességek maradnak meg emlékezetükben. A „moszkovita” jelző nem biztos, hogy teljes mértékben azonosítható lesz számukra, akár azzal a kontextussal, hogy legtöbbször a magyar munkásmozgalom meghatározott közösségi csoportjához tartozott. A személyi kultusz elhajlásai, az úttörő és KISZ-mozgalom kiépítése, a rekvirálások, az inter-

nálások, a kuláklisták sem kerülnek elő a narrátor szövegében, ezért ez a kontextuális mező nem lesz hozzáférhető a fiatalok számára, s mivel az iskolákban az időhiány miatt ez a korszak már nem megfelelően részletezve és árnyalt módon kerül elő a tananyagban, nem ismerik az a háttér, amely előtt Kádár mint főszereplő megjelent. Azért is fontos ez az olvasói vonatkozás, mert nem lehetetlen, hogy a tanárok számára egyszerűbb egy ilyen regényt feladni házi olvasmánynak, mint több szakirodalmi feldolgozásból adatokat, eseményeket, összefüggéseket kiollózva háttéranyagot készíteni Kádárnak eme sorsfordító hét napjáról. S tegyük hozzá: Kádárról szóló, komolyan vehető szépirodalmi művel sem rendelkezünk eddig.

Benedek Szabolcs a *Vérgróf*-trilógia és *A fiúmei cápa*, valamint a hazai szocialista viszonyokat tárgyaló *A kvarcóra hét dallama* után nagyobb kihívást keresett, egy fontos és megkerülhetetlen történelmi személyiség meghatározó életszakaszáról írt regényt. Nagyobb bátorsággal, a pszichikai tényezőket jobban kiemelve, úgy vélem, a kiváló témához jobban illeszkedő fikciós művet készíthetett volna.

OLÁH ANDRÁS (1959) Mátészalka

OLÁH ANDRÁS

Nagy Zsuka: pigment

Orpheusz, 2018

A társadalom elesettjeit, kiszolgáltatottait állítja új verseskönyvének középpontjába Nagy Zsuka, aki borzongatóan hiteles pillanatfelvételeket készít a peremvidéken élőkről. Szocioröntgen. Ezzel a találó kifejezéssel összegzi és jellemzi a szerző a kötetbe gyűjtött írásokat. Nagyítót tart az olvasó elé, s a lencse mögött kibontakozó emberi sorsok naturalisztikus felmutatása nyomán valóban érzékeny láttelet bontakozik ki. Egyik oldalon a félelemben élők, hajléktalanok, nincstelenek, árvák, alkoholisták – vagyis a társadalom számkivetettjei – mutatják meg emberi arcukat, illetve amit arcukból megőrizni tudtak. Másik oldalon a hétköznapiakba belefásult, csak magával – vagy már magával sem – törődő ember elgépiesedő alakja bontakozik ki.

A mindennapjainkat egyre inkább eluraló médiaszemlélet celebekre fókuszáló virtuális álvalósága, öntelt és magamutogató világa kipusztítja az érzékenységet, az odafigyelést. Kihalóban a szolidaritás, az összefogás, az önzetlen támogatás. Az ember hajlamos elfordítani a fejét, ha szörnyűségeket lát. Kerüli és megveti a csúnyának látszót. Kerüli a kéregetőket, a parkok padjain vagy az aluljárókban meghúzódó hajléktalanokat, elítéli a kocsmatöltelékeket – anélkül, hogy megvizsgálná, mérlegelné, mi áll a háttérben. Lebutulnak az egészséges ösztönök, az érzések, az érzelmek. Verseny van, ahol a harsányak, a mindenben átgázolók jutnak előnyhöz, rájuk vetül a reflektorfény. Mindez egyre durvábban és erősebben nyomja rá bélyegét a hétköznapi emberi viszonyokra is.

A felfakadó sebek okozta fájdalmak kibeszélésére szánta el magát Nagy Zsuka. A családon belüli erőszak sokáig tabutémának számított. A költő egy zátonyra futott kapcsolat brutális valóságát villantja fel a kötet első ciklusában. A nyitó vers rögtön a mélybe rántja az olvasót: „Láttam a szemén, mikor hazajött, / meg fog ütni. mosolyogtam, levettem a kabátját. / ránézett az asztalra és ütött, mert meg volt terítve, / és nem vártam meg” (*vacso*). Egy kisziklott kapcsolat elvéréseinek leszünk tanúi, ahol a megalázottság és a reménytelenség bélyegzi meg a hétköznapiakat. Nincs segítő akarat, nincs támasz. Marad a beletörődés és a szegénység, ahol már az is eredmény, ha sikerül titokban tartani az elszenvetett megaláztatást: „ordította, lekurvázott, odavágott a falhoz, / belém rúgott” [...] „hét év öltéseivel a

szívemben is hittem neki, / csak ne kelljen elmondanom senkinek, / hogyan élünk” (*töredékek egy házasságból*).

Ebben a világban mindenki vesztese valaminek, mindenki csak a menedéket keresi, legyen az az édesanya köténye, az egyenruha, a drog vagy az alkohol – de összességében mindenki legyőzöttként éli az életét. A bezárkózás tűnik az egyedüli kiútnak, menedéknek: „ne nyiss meg egy kaput sem [...] / mert annál többen tehetik be / a lábukat” (*folt*).

A következő ciklus (*földutakon rövidre vágva*) is a reménytelenséget, a kiábrándultságot, a változás és változtatás csődjét erősíti. Ha történik is valami, nincsenek valódi eredmények: „náluk a csere mindig egy kis restaurálás” csupán (*restauráció*), a rendszerváltás sem hozott gyökeresen újat, sok tekintetben csak átkeresztelődtek a fogalmak.

A peremen élő számára csak az tűnik menekülési útnak, hogy a „nagyokat” utánözve megpróbálja a túlélésre játszani – tehát megtanul csalni, hazudni, lopni ő is. A világ ilyen értelemben erősen megcsúnyult, legjobb nem látni és nem tudni arról, hogy mi történik. Jó példa erre a *bor és gázolaj* című vers: „Hátul magában beszél az öreg, / örül, hogy nem lát semmit... / Befele nézni szebb, / a múltban maradtak a színek. Gázolajat ő is lopott, / .../ A barátját akkor elvitte ez a kúra, bekerült a kórházba, / szétitta a máját, infúzióra kötötték, gyógyszerekkel kezelték, / mikor jobban lett, kiszedte a kezéből a branült, / felvette a pizzamájára köntösét, és kiment leinni magát / a gyógyegérbe, két nap múlva meghalt. Az öreg azóta nem lát...” Egyetlen szeretnivaló van ebben az életben, hogy a vég kiszámítható.

A pusztulás mindenhol felüti a fejét. A kocs-mákban, az aluljárókban éppúgy, mint a modern kor emeletes panelszörnyeiben, ahol az együtt (egymás mellett) élés emberi jegyei minimalizálódtak. A harmadik ciklus a szomszédok viszonyrendszerét veszi górcső alá. Nem ismerik egymást, csak bizonyos jeleket tapasztalnak. („Áthallatszik, hogy dugnak a szomszédban, / szerintem nem szeretkeznek. / Én depressziósan fekszem, / és örülök, hogy nekik jó” [1/1.]. „Éjszaka összeesett a szomszéd pár. / llyenkor szexelni szoktak. Mi lehet a baj” [1/4.]. „A szomszéd nénit nem látogatja senki” [2/3.].) Csak a zaj, a sikoltás, a kopogós papucs ad útmutatást.

Vagyis az, ami zavaró. Ami távol tart, ami elriaszt a másiktól.

A látszólag emberi gesztusok mögött is önvédelmi reflexek működnek: „A szomszéd nénit nem szeretjük. / De vettünk neki gumipapucsot” (2/4.). Csak a váratlan traumák térítik észre a lelkiileg elszármazott embert. Ilyenkor is inkább csak a gyötört bűntudat kelt föl szunnyadó emberi érzéseket: „Elvitte a mentő a szomszéd nénit. / Félünk, hogy mi átkoztuk el. / Bűntudatos csendben várjuk / fentről a kopogást. Szombaton / hajnal ötkor fent vagyunk. Várjuk / halljuk-e a mosógépet dübörögni” (3/1).

A reményvesztettség, a jövőtlenség dermesztő hidege sugárzik a *pésméker* ciklusból. Van olyan pont, olyan emberi sors, ahol már az Istenbe vetett remény is megbicsaklik. Az aluljárók hajléktalanjai a társadalom szemetének minősülnek. Innen nézve mások a távolságok, beszűkülnek a kilátások és a lehetőségek: „a szűk úton felfelé sok graffiti van, / macskák, ürülék, egy anarchista / jel, mari szeretlek felirat. monogramok / aránytalan szívekben. //...// keresem az Istent, / azt mondták, a sarkon túl, / egy kicsi utcán át, a kisbolt mellett, / ahol régen egy trafik állt, / van egy lépcsősor, és ott van, / de ha odaérek, kérdeznek meg valakit...” (*videoklip*). Ahogy mások az álmok is. Csöppet sem nagyratörők. A minimumra korlátozódnak – de számukra az is elérhetetlen. („álmukban saját asztaluk van, és szabadok, teremtenek és szereznek. / vasalt a blúzuk, az ingük, a farmerjük tiszta, a cipőjük fénylik, / és van a fejük felett fedél, egyszerű, kicsi szobák, és csinálja mindegyik a maga dolgát, / azt, amit csak ők tudnak, nem részek, talpas üveg pohárból koccintanak, / mert valami ünnep van, vagy valami jó dolog, vagy csak úgy” [*ketten az utcán*]).

Felbukkannak egyéb szörnyűségek is. Sok olyan hatás van, ami miatt kibicsaklik az élet, mellékvágányra sodródik az ember, de talán mind közül a legszörnyűbb egy gyermekként megélt szexuális zaklatás. Következzék egy megalázott vallomása: „mikor anya elment otthonról, / bejött a szobámba, sokat játszottunk. / mindig ugyanazt. anyást-apást. / örültem, hogy anya lehetek. / szót fogadtam, és lefeküdtem az ágyra. / aztán mindig kaptam egy plüssbabát. / és megfogadtuk, nem mondjuk el senkinek” (*spoiler* – negyedik rész). Ami van, azzal szembesítenünk kell magunkat. Nem lehet félrenézni, átsiklani fölötte. Ki kell beszélni a bennünk rejlő traumákat – csak így lehet eredményes a terápia.

A záró ciklus (*branül*) versei két ember kapcsolatán keresztül a „hol rontottuk el” kérdéskörét is boncolgatva a kiszámítható következményeket tárja elénk. A ciklushoz írott előbeszéd (*praefatio*) vol-

taképpen összefoglalja mindazt, ami várható. A bizonytalanság, az akaratlanság, az útvesztés, a megoldásnak hitt tévedések eredményét: „félrelép egy képzelet, / nem így akartuk /... / megveszel egy kötelet, / és nem akasztod fel magad, lelépsz az autók elé, de visszalépsz, / felmész a víztoronyba, aztán nem ugrasz le, /.../ ki szült téged, ki az anyád, / szavahihetetlen vagy”. Csak egyetlen dolog bizonyos: nem így akartuk. Ám mégis gyakran csak azt érzük el, hogy „senkinek ne legyen játszótársa, / minden csak a szíven kívül legyen” (*extrakardinális*).

A versbéli pár (leegyszerűsítve: a gondozó és a gondozásra szoruló személy) kínzó megpróbáltatásai olykor már csupán az érzékek tompításával (alkohol) viselhetők el. Mégis menni kell tovább. A „vodka” csak ideiglenes stáció. Nem téríthet el. A problémák megoldását addig kell megtalálni, míg nem késő. Az idő legyőzhetetlennek tűnő vetélytárs, és a halál mindent átfest. Átszínezheti a legszebb pillanatokat is: „ne vigyél minket kísértésbe, / nincs huzat a paplanon, / fehér minden, mint a mennyekben, / csavard le a lámpát, Istenem, / a tiéd megszületett, az enyém gépekre költözött” (*karácsony*).

Meghalni sokféleképpen lehet. A biológiai értelemben vett halállal szinte naponta szembe kell néznünk. Életünk során többször is gyászra kényszerülünk. De ezekre számítunk. Fáj a veszteség, ám tudjuk, hogy elkerülhetetlen („nézem az új ágyat, / amin már te nem, / mint egy hajótörött, kétségbeesetten nézek, / és hullnak a könnyeim esőnek” [*biodiverzitás*]). Ugyanakkor azonban sújt bennünket egy másik halál is: a kapcsolatok, az emberi viszonyok pusztulása. Ami nem a természet törvényei szerint működik, s amiért különösen felelősek vagyunk. Csak erre a felelősségre olykor késve döbbenünk rá. A halogatás is halál („majd elmegyek hozzád, / elmondom neked, hogy ma sem bírtam felkelni, és elmenni hozzád” [*felhangolva*]). És halál a felejtés is.

A ciklus egyik keserű hangú versének (*metafizika*) József Attila *Altatójára* utaló soraiban tárul elénk talán a legteljesebben a hiány fájdalma: „vodkát iszom, és kinyílt a hasamon a heg, / úgyis régen

akarunk gyereket, nyúlj belém, / és válassz valami egyet, hogy felsírhasson egy ösztön, / és becsukhassa szemét a méh, benne a szakadás, / elfordulsz tőlem, mert nincs bent semmi, / csak kint szorong egy kis balázs”.

Nagy Zsuka versgyűjteménye azért is izgalmas, mert egy-egy témának több variánsát is felvillantja. A különböző viszonyok más-más aspektusból történő vizsgálata szinte az egész kötetben nyomon követhető: ilyen az első ciklus házasságtraumáinak bemutatása, a felbomló családi kapcsolatok ábrázolása, vagy az otthon és a szeretet hiányként való elgoncolása a könyv szinte minden szakaszában.

A *pigment* írásai nem a felszínt, hanem az igazi mélységeket – egy beteg világ veszélyt rejtő szakadékait –, tehát az élet sötét oldalait boncolgatják. Nagy Zsuka ehhez a legtermészetesebb – ebből adódóan a leghitelesebb – beszédmódot választotta. Versei szinte csontra vetköztetetten szikárák, szavai kemények és kíméletlenül őszinték. A „versformát – miként azt Rakovszky Zsuzsa jegyzi meg a szerző írásaival kapcsolatban – az indulat, az erős érzelmek dinamikája határozza meg”. Szabad versek. Feltartóztathatatlanul zúduló szavak. Nincsenek fékek, nincsenek gátlások. Csak a kendőzetlen tények és a hozzájuk kötődő érzések.

SMID RÓBERT

Szilági-Nagy Ildikó: A bazsarózsás lampion

Előretolt Helyőrség, 2018

SMID RÓBERT (1986) Budapest

Az amerikai kultúratudós Eugene Thacker egy, a japán horrorfilmeket vizsgáló tanulmányában arra a megállapításra jut, hogy az euroatlanti borzongatási hagyománnyal ellentétben azok nem a hirtelen ijesztgetés és a pattanásig kitartott feszültség határolta spektrumon állítják elő a horror tapasztalatát, mint inkább olyan hibára fókuszálnak a fizikai létezésben, amely a valóságba vetett hitünket megingatva idézi elő a rettegés érzetét. Az egyik bevált módszer erre, amikor mindenféle ártó szellemek megszállják az egyszerű használati tárgyakat (például gyilkos lámpabúrákat csinálva egy éjjelilámpából), de a duplikáció, a doppelgänger szerepeltetése is hasonlóan közkedvelt eljárás. Szilági-Nagy Ildikó új regénye pedig nem fukarkodik az effajta interkulturális szüzséelemek kombinációjával – és nem kizárólag a Szanjútei Encsó *Kísértetlámpás* című regényéből vett intertextek miatt –, hogy olvasóját ne egyszerűen zavarba hozza, hanem szüntelenül egy ontológiai-textuális zavar állapotában tartsa. Három generációra kiterjedő családtörténetével *A bazsarózsás lampion* nem pusztán a nőalakok egymásra hatását, átöröklött sérelmeit és megismételt hibáit mutatja fel csereaktusokként, de a legváratlanabb epizódoknál cseréli ki egymással szereplőit, ahogy az elbeszélői szövege is gyakorta siklik át E/3-ból E/1-be bármifajta fokalizációs átmenet közbeiktatása vagy a történet szintjén jelölté tett motiváció nélkül. Nemhiába „kísértethistória”

a regény műfaji önmegjelölése: átjárják azt a nagymama, az anya és a lány, Julianna múltjának szellemei – összemosódva és új alakokban visszatérve, hogy a sztori konklúziója a családtörténet elbeszélhetetlenségéről tegyen tanúbizonyságot, az elbeszélői jelen és az ahhoz vezető események összekötésének kudarcát és megérthetlenségét hangsúlyozva. A horror itt sem a mélységből vagy a feszültségből fakad, hanem az arra való rádőbbenésből, hogy a szellemeket nem kell megidézni, mivel sosem lehet szabadulni tőlük; a saját perspektívára tett valamennyi reflexióba bezavarnak, amíg teljesen el nem takarják a valódi történeteket az olvasó elől is.

Szerencsére a nyelvi pallérozottság azonban nagyon is érzékelhető marad a kötetben, és éppen a zavar tolja azt előtérbe. Nemcsak az elbeszélői perspektíva váltakozik véletlenszerűen, mint a lengő lampion, de egyes, epitheton ornansnak beillő jelzők is szabadon vándorolnak a szereplők között: a „fiatal nagyanyám”-ból így lesz „fiatal anyám”, Julianna pedig csakugyan a nyelven keresztül kreálja meg saját tükörképeként Ángelt a virtuális valósággá vált nyelvi térben a kommunikáció során a *Nem boldogtalanságból, hanem mert így nőtt fel* fejezetnél. Szintén a nyelv indokolja, hogy a csecsemőként egy angyal közbelépése által megmentett Julianna e (feltehetőleg) fedőemlék miatt vonzódik az anyagi tulajdonneveket birtokló férfiakhoz, mint amilyen

Ángel vagy Gábrriel. De megkettőződésekből sincs hiány: referenciális zavart okozhat, hogy Szilágyi-Nagy új regényébe az előző, Emma Ovary álnév alatt megjelentett kötet írásjelenete is bekerült, azonban olyan változatban, hogy Julianna saját neve alatt adja be kiadókhöz Óváry Emma nevű báránójának regényét, amelynek alapötletét is maga javasolta. A nyelvi térbe történő áthelyeződés ugyancsak szép színreviteleként olvasható az is, ahogy a nőikonfekció-osztályra történő látogatás a nagymama részéről hirtelen helyesírási problémaként aposztrofálódik a mozgószabály miatt, és onnantól kezdve maga a részleg már mint a nyelv egy aspektusa, a helyesírás területe képződik meg, ahol ki-be járkálnak a szereplők. Csodálkozhatunk-e ennek alapján, ha a fikción belüli referencia és a metanyelvi gesztusok ugyanarra a szintre helyezése okozza a cselekményelemek elsőrendű zavarát, még markánsabban, mint az (a még) élők szférájában garázdálkodó szellemek – azaz, hogy a nyelv és a valóság közötti viszonyok maguk is kísértetekké válnak a szereplők életében. Ezért alakulhat a nagymamának az Állami Biztosító alabárdos logójával díszített szatyra egy bárdná, amellyel le sújt a férjével flörtölő eladóra. A zavar itt szemiotikai természetű: a jel és hordozójának viszonya megbomlik, a jelölt tárgyának, vagyis a bárdnak a helyébe a vehikulum, a szatyor lép. Hasonlóan komplex megoldás a szöveg részéről, amikor a *szellem* és a *kísértet* a magyarban etimológiailag nem összefüggő szavak egymáshoz párosítását végzi el az egyes jelenetekben. Például amikor az anya szerelme, Henrik azon lamentál, hogy póke-rezzenek-e, és kiszámolja a nyeresi esélyeit, a narrátor a következő megjegyzést fűzi e kalkulációhoz: „Henrik azért volt képes erre a gyors matematikai mutatványra, mert annyira félt a *kísértetektől*, hogy rögtön tornáztatni kezdte az agyát, amit eddig eléggé elhanyagolt. De magában fogadkozott, hogy ezentúl gondot fordít a *szellemi* fejlődésére” [kiemelés tőlem, S. R.].

Ha nem vállalkozom is a cselekményszálak viszonyának felgöngyölítésére, azokra a diszkurzív zsáner-erővonalakra semmiképp sem mulasztanék el reflektálni, amelyek mentén a történetek, illetve azok egymáshoz képesti viszonyai olvashatóvá teszik magukat. Szilágyi-Nagy kísértethistóriájában a Fejős Éva-féle nőregények szintetizálódnak az angol gótikával (néhol Jane Austen *Northanger Abbey*-je is eszünkbe juthat, amely regény már ele-

ve az akkor kortárs gótikus horror paródiáját nyújtotta), egyúttal magába dolgozva az európaiktól radikálisan eltérő japán kísértettörténetek motivikáját is. A zsánerek olvasztótégelyének e folytonos fortyogása olyan, a populáris és a magas irodalom felől egyszerre olvasható jeleneteket eredményez, mint amikor az említett áruházi mészárlás következtében elárvult Kata – aki aztán cselédként kerül „fiatal nagymamához” – késébe véletlenül beleszalad a nagymama. Nehéz eldönteni, hogy egy *Kill Bill*-re emlékeztető leszámolásjelenettel van dolgunk, vagy az *Édes Anna* nevezetes epizódjára történő rájátszással. A *bazsarózsás lámpion* így a kortárs irodalmi közegben valahol a csodás lényekkel kibővített klasszikusok újírásai (*Büszkeség és balítélet meg a zombik*) és az itthon is szárnyait bontogató, úgynevezett „new weird” prózairodalma (Bartók Imre, Csutak Gabi, Papp-Zakor Ilka, Szalay Álmos, Szerényi Szabolcs, Veres Attila) között helyezhető el. A kegyetlenkedések horrorisztikusságát azonban éppen a legerőszakosabb szituációk szenvtelensége miatt írja felül az abszurdítás, míg az erotikumnak beállított perverziók, illetve a képtelen szexuális helyzetek fonák mód kizárólag humorforrássként tudnak funkcionálni. Például miután a nagymama új élettársa és annak szeretője megkínózták Katát, a cselédet, Rita így búcsúzik el a pástoróra zárataként: „– Géza, Jézusmária, hogy elszáll az idő, ha az ember aktív pihenéssel tölti, nem csak hentereg a rekamién! Ötkor szakszervezeti uzsonnára kell mennem a biztosítóhoz – ezzel in-tegetések közepette távozott.”

A szado-mazo játékok és az agresszió ugyanakkor nem maradnak a (mint már említettem) narratív felettébb identitászavaros elbeszélő részéről analitikus kommentárok nélkül. Viszont nem pusztán azon a jogon építik le ezek a megszólalások a metafizikai és pszichoanalitikus narratívákat, hogy maguk is egy kezelésre szo-

ruló pozícióból artikulálódnak, hanem azzal is, hogy szándékosan nevetségessé vannak téve ezek a nagy narratívák: klisékként láttatódnak, ráadásul ok-okozati alapon. Amikor Julianna az indiános könyvekhez fordul annak érdekében, hogy szeretője lelkivilágát megértse, akkor a következő, logikusnak tűnő eszmefuttatással magyarázza meg magának, miért másra vetett Gábrriel szemet: „Meg azt is megértettem, hogy Gábrriel szeretne nagy törzsfőnök lenni, ezért látta bele a lányba az indiánt. Mert ha Cintia, így hívták a lányt a közértből, indián, és a

törzsfőnök szeretőjére emlékeztet, akkor Gábrriel is az, és ha Cintia Gábrriel szeretője, akkor Gábrriel törzsfőnök.” Tiszta sor, nem? Az ilyen és ehhez hasonló amatőr pszichológiai fejtegetések azonban maguk is elfojtó aktusokként működnek, ezzel tudattalanul rávilágítva arra a komolyságra, amin az olvasó mégis inkább jókat nevetgél. Szembetűnő lehet ugyanis, hogy a kegyetlenkedésekről a könyv vége felé már csak a szereplők reakcióiból értesülünk, a következő esetben az elfedés (ami ráadásul Szanjútei említett regényéből vett intertextussal kiviteleződik) nem kizárólag ellipszis az elbeszélésben, de pszichológiai szinten is érvényesül elfojtásként: „Tamás az ágy felé hajolt, ám ugyanabban a pillanatban üvöltve hátrahőkölt. Otília felvisított és az előtérbe rohant. – Ilyen szörnyűséget még életemben nem láttam – nyögte Tamás, amint utolérte a feleségét. Te meg mit üvöltesz, rám hozod a szívbajt!” [kiemelés az eredetiben]. Miközben a jelenet komikus,

ami történik – úgy a történet, mint az elbeszélés szintjén –, az véresen komoly.

A regény lapjain elbeszélte családtörténet ezért kőkemény traumanarratíva, amely paranoiásan köt össze mindenkit mindenkivel, önkényes ok-okozati viszonyokat felvázolva események és alakok között, a legfiatalabb generáció, Julianna pedig nem tud nem saját genealógiájának szellemeivel szembe-sülni a fejezetenként változó férfiakkal. Hogy az első részben kapott lidokain okozta hallucinációk sodorták-e egy olvasmányélményeit vegyítő Don Quijote-komplexusba, amelyben mégiscsak igyekszik a gótikus horror, a japán kísértethistóriák és a lányregény felől rekonstruálni családtörténetét, annak kérdését a könyv nyitva hagyja. Amit kapunk helyette, az egy végletekig és az eszement humorig traumatizált nyelvezet; akárcsak Sárbogárdi Jolán vagy Geröcs Péter *Győztesek köztársaságának* titkárnője: annyira sérült, hogy az már vicces.

KEMSEI ISTVÁN (1944) Budapest

KEMSEI ISTVÁN

Szalay Károly: A sátánizált Horthy

Antológia, 2018

Szalay Károly kellemetlen gondolkodó, a nagy világ- és kultúraproblémák feltérképezője. Monográfiák, esszékötetek, filmográfiák, művészettörténeti munkák, regények jelzik hosszú pályaképét. Összesen harminckilenc mű. *A sátánizált Horthy* a negyvenedik a sorban. Mondjuk, illene ünnepelni, mert ez a történelmi pamflet – a Magyar Demokratában megjelent cikksorozat szerkesztett változata – messze túlmutat önmagán.

Talán mióta világ a világ, nem léteztek annyira színes változatai az elhanyagolt emlékezetnek, mint a 20. században. Létrejött az a paradoxon, miszerint minél gazdagabban, minél pontosabban – jószerevel percről percre, a legapróbb eseménytől a leghatásosabbakig – dokumentált egy kor, annál nagyobb az esélye annak, hogy az összegző történettudomány eltévedjen az adatok halmazában, s majdnem szépírói szinten létrehozson egy-egy virtuális valóságot, amely éppen olyan, mint az igazi, de mégsem. A történészek közötti vita ott és akkor kezdődik, amikor ezek a valóságok összetalálkoznak, s az egyik uralkodó vélemény ki akarja oltani a másikat.

Epikurosz szerint az istenek a világ intermundiumaiban élnek, közönyösen az ember sorsa iránt. A modern ember azonban ravaszkodó természet, az isteneket megkerülve képesnek tudja magát úgy cselekedni, hogy az eredendő, tényleges valóságot tegye meg intermundiummá. Azaz mindannyian valamiféle intermundiumban élünk, amit aztán gondosan gondozunk, kitesszük őt a renoválások, restaurálások, átfestések szeszélyes, állandó kényszerének. Mennyivel elvágólagosabbak voltak a régi egyiptomiak: egyszerűen levésték oszlopaikról a neveket, eseményeket, amik a továbbiakban nem voltak rekonstruálhatók, többé egyszerűen nem léteztek. S még ez a tökéletesnek tetsző munka is mennyire hebehurgya gondolkodásra vallott! Ugyanis mindig maradt valami elhanyagolt nyom, amiből az utókor kislábizálhatta az eltüntetni kívánt személyeket, elsősorban természetesen uralkodókat, s a velük történeteket.

Philosophia est ancilla theologiae – állítólag Aquinói Szent Tamástól eredeztethető ez a közép-korból ránk maradt bölcsesség, ami azóta számtalan változatban kering a tudományos világban, azaz

bármire ráfogható, hogy valami valaminek a szolgálóleánya, esetünkben és Szalay Károly gondolatmenetének kiindulópontja szerint: a történelem tudománya a politikának. Vagyis: a 20. századi történelem – pláne a magyar! – hűséges kiszolgálója mindmáig az éppen illetékes politikai kurzusoknak, mindazzal megspékelve, ami az azt megelőzőkből ránk maradt.

Ezzel kell szembenéznünk az iskolától az egyetemig és tovább: minden másképp van – pláne: volt! –, de ha nem, akkor is létezik legalább kétféle történelem: egy házilagosan használatos, úgynevezett köznap, valamint egy hivatalos, megtanulandó, időlegesen – és mindig csak időlegesen! – közkézen forgatott. És a kettő még véletlenül sem egyezik. Egy család, egy közösség házilagos történelme egészen másképpen, más anyagokból – a mindennapi élet tapasztalataiból, élményeiből – áll össze, mint az éppen aktuális „történelemtudományé”. A „hivatalos történelemmel” az a baj, hogy időről időre, politikai kurzusról politikai kurzusra változik, de ebben a folytonos változásban is képes megőrizni és magával hordozni bizonyos megkövült, nem változó közhelyeket, amelyek maradandó vésetként cementelődnek bele a politikai emlékezetbe. Ezek aztán adu ászként bármikor előhúzhatóak, maradandó vádként aktuálisan kitergegethetőek, akár hamisak, akár igazak, akár a kettő között lévők, azaz elcsúsztatottak vagy bizonyos pontjaikban módosítottak.

Ilyen rémkép a „Horthy-fasizmusé”, amely máig ott lebeg a 20. századi történelem fölött mentőként, anélkül, hogy felemlegetői ahhoz vennék a kellő ismeretanyagot, hogy legalább finoman megkülönböztessék a fasizmust a nácizmustól.

Az epitheton ornans a felszabadulásnak nevezett szovjet megszállásból és az annak következményeképpen regnáló Rákosi-korszakból ragadt levakarhatatlanul Horthyra és korszakára, s használják ma is unos-untalan, holott mára már odáig voltunk képesek fejlődni, hogy meg sem különböztethetjük egymástól az olasz indíttatású fasizmust – ami eredendően és alapjaiban nem volt zsidóellenes: Mussolini titkárnője zsidó volt! – a német nácizmustól. A kettő között ugyanis mindig megvoltak bizonyos határozottan fajlagos különbségek.

Az íróembert – Szalay Károlyt – különösen bosszantják a történelem ezen különös, az eltelt időközön túlmutató játéka, különösen, ami a „fehérterror” és az antiszemitizmus vádjainak máig élő hagyományát illeti. Fel is kutatja, meg is találja e vádak „ősforrásait”, az első esetben a ’19-es

kommunista emigráció vádaskodóiban, a másodikban a nyilas hatalomátvétel és a német megszállás túlélőinek politikai érdekből tett vallomásaiban. Értethető tehát, ha a maga írói módszerével felszólal az árnyalatlan, a történelmi környúlásokat figyelembe nem vevő gondolkodás ellen, s elhagyva egy pillanatra a benne bizonyosságot tevő író, irodalomtörténész, esszéistát stb., történelmi pamfletíróvá – a benne rejlő sokadik alakká – avanszál, aki zoón politikonként, amúgy is tettelesen létező személyként a történelmi igazságért emelve szót ereszkedik alá a 20. századi magyar történelem legsötétebb bugyraiba, hogy feltárja, ha nem is a legteljesebb igazságot, de az igazságnak legalább azon egy szeletét, ami talán segít megértenünk egy korszak mozgatórugóit, kínkeserves vergődéseit.

Szalay másképpen írja le ugyan, de Horthy a maga korában az utolsók közül való, gondolkodónak és hívőnek megmaradt, monarchista indíttatású magyar dzsentrí prototípusa volt, aki túlélte korát. Ízig-vérig hazafi, konzervatív és egyáltalán nem antiszemita: „A nácik azonban nem nyugodnak. 1943 tavaszán követelik Kállay leváltását és a zsidóellenes rendszabályok bevezetését. Horthy nem hajlandó Kállay leváltására, s kijelenti, hogy a Hitler által kívánt rendszabályokat sem alkalmazza a zsidósággal szemben. Mire Hitler indulatosan jelenti ki: egyedül Magyarország szegül szembe akaratával Közép-Európában.” Ha eszébe jutott volna – mondjuk, valaki regényírónak – megrajzolnia alakját, eléggé patetikus figurát láthatnánk, aki korántsem volt az a történelmi főgonosz, mint ahogyan őt évtizedek – sőt, lassan egy évszázad! – óta beállítani igyekeznek mindazok, akik – később, a szovjet irányítás alá kényszerítve s a szovjet akaratot maradéktalanul teljesítve! – nem képesek tudomásul venni azt a történelmi kényszerpályát, amelyen belül – vállalt feladatát az utolsó percig elvégezve – az országot vezetni volt kénytelen.

Különösen feltűnő az a tény, hogy azok a történelmi források, dokumentumok, amelyek alapján a bíróság felmentette Horthyt a háborús bűnök elkövetésének vádjáról, a későbbi, „marxista” történészeknek – éppen úgy, mint Szalay Károlynak és akárki másnak – rendelkezésére álltak, mégsem voltak elégségesek az objektív történelmi szemlélet kialakításához.

Ellentétben a ma is élő Horthy-hívók kinyilatkozásaival, Szalay nem „kimosdatni” kívánja Horthyt. Alapálása, hogy: „Nem tagadom: sokat hibázott, sőt, hibái bűnné fajultak olykor” – szögezi le mindjárt könyve ele-

jén. Hozzátehetnénk: éppen úgy, mint bárki más felelős államférfiúi feszült történelmi helyzetekben. Márpedig hogyan lett volna Horthy majd egész kormányzósága feszült történelmi helyzeteknek kitett? Az elveszített első világháború, a „tanácsköztársaság” zűrzavaros következményei, a „fehérterror” bosszúhadjáratai, a kisantant ellenségeskedései, s mindezeknek megkoronázásaképpen Trianon és annak következményei... Alig néhány békeév telt el, a fejlődést, a nemzeti talpraállást megbénította a gazdasági világválság, majd az azt követő náciizmus s annak fokozódó zsidóellenes rémtettei és hatásai az európai politikára, gazdaságra, így természetesen a magyarra is. Embernek kellett lennie a talpán, aki hibátlanul helyt tudott állni „két pogány között” a vésterhes évtizedekben. Márpedig azokban az időkben igaz emberből jutott Európának a legkevesebb...

Horthy monarchista neveltetéséből, jelleméből következik – erről érzékenyen ír Szalay –, hogy mindvégig ellen tudott állni a szélsőséges megnyilvánulásoknak: „Horthy és környezete antikommunista és antináci (nyilasellenes) volt. Tény és való, dokumentálható, hogy ezt a két politikai mozgalmat Horthy üldözte. Szálasi és Rákosi Mátyás egy időben és ugyanazon börtönben raboskodott a kormányzó jóvoltából.”

„Hitler utolsó csatlósa” – ha más nem, akkor ez a bélyeg az, amit mindmáig, különféle politikai érdekektől vezéreltetve rásüt Horthyra a már 21. századi világ, amelynek embert próbáló eszközei

ugyan változni látszanak, a módszer azonban ugyanaz: az ember istent játszik, új és új ötleteket fundál ki önmaga és kultúrája elpusztítására.

Egy 90. életévét taposó írónak kellett az igazság után járnia a történészek és politikusok helyett ahhoz, hogy a történelmi igazság feketén-fehéren napvilágra kerülhessen, hogy az „utolsó csatlós” bélyeg lemosódhassék a 20. századi magyar történelem egyik meghatározó alakjáról. Hiszen talán köztudott, hogy Horthy egyáltalán nem ápolt jó, pláne alárendelt viszonyt Hitlerrel. Talán még az is köztudott, hogy a nácik által követelt zsidótörvényeket meghozta ugyan a magyar parlament, végrehajtásukat azonban az utolsó pillanatig elszabotálta. Nem mellékes az sem, hogy a második világháború alatt Magyarországra menekültek Mekkájává vált stb., stb...

Historia est ancilla politicae – hogy javítsunk egyet az Aquinói Szent Tamás-i megállapításon. Hiszen Szalay Károly is ezt cselekszi. Nem tagadva a benne háttérbe szorított szépíró, ám a szépíróra jellemző indulattal történészi feladatra és kutatómunkára vállalkozott. Nem egészen vakmerően, hiszen tudós művészettörténész is ő, tehát a kutatómunka módszerei a kisujjában vannak. Azonban hogy a cikksorozatnak indult *Sátánizált Horthy*-ból nagyszerű, az „ellenoldal” elhallgatását kiérdemlő könyv lett, nem utolsósorban a szerkesztő és a munkát bőséges és pontos jegyzetekkel ellátó történész – Szekér Nóra – érdeme.

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális száma az ország fontosabb, nagyobb újságosainál minden hónapban kapható. Az alábbi helyeken biztosan hozzájuthat:

BUDAPEST II. kerület • Széll Kálmán téri metróállomás • Budagyöngye újságos, Szilágyi Erzsébet fasor 121. • **III. kerület** • Flórián üzletközpont, újságos • **IV. kerület** • Újpest Központ metróállomás, újságos • **V. kerület** • Kálvin téri metróállomás, újságos • Városház utca 3–5., újságos • Váci utca 10., újságos • **VI. kerület** • Nyugati tér aluljáró újságárus • **VII. kerület** • Blaha Lujza téri aluljáró aluljáró újságárus • **IX. kerület** • Határ úti metrómegálló újságárus • **X. kerület** • Árkád bevásárlóközpont, Örs Vezér tér 25/A • **XI. kerület** • Allee bevásárlóközpont, Október 23. utca 6–10. • **XII. kerület** • Déli pályaudvar metrómegálló, újságos • Hegyvidék Bevásárlóközpont, Apor Vilmos tér 11–12. • MOM Park újságos, Alkotás utca 53. • **XIV. kerület** • Sugár bevásárlóközpont, újságárus, Örs vezér tér • **XV. kerület** • Pólus bevásárlóközpont, újságárus, Szentmihályi utca 131. • **DEBRECEN** • Cora, újságos, Kishatár utca • Csapó utca 100., újságárus • Fórum Debrecen, újságos, Csapó utca 30. • **EGER** • Széchenyi út 20. újságárus • **GYŐR** • Révai Miklós utca 4–6., újságárus • Vásárcsarnok, újságárus, Hermann Ottó utca 25. • Győr Plaza, újságárus, Vasvári Pál utca 1/A • **GYULA** • Béke sugárút 12., újságárus • **KAPOSVÁR** • Fő utca 23., újságárus • **KECSKEMET** • Március 15. utca 15., trafik • **MISKOLC** • Szinva Park bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy Zsilinszky út 2–4. • **NYÍREGYHÁZA** • Korzó bevásárlóközpont, újságárus, Nagy Imre tér 1. • **PECS** • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy út 11. • **SOPRON** • Széchenyi tér 13., újságárus • **SZEGED** • Dugonics tér 1., újságárus • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Londoni körút 3. • **SZEKESFEHERVÁR** • Alba Plaza, újságárus, Palotai út 1. • **SZOLNOK** • Pelikán bevásárlóközpont, újságos, Ady Endre utca 15. • **SZOMBATHELY** • MÁV állomás, újságárus • **TATABÁNYA** • Győri út 3., újságárus • **VÁC** • Káptalan utca 3., újságárus • **VESZPRÉM** • Kossuth utca 1., újságárus

Közelképek írókról

Márkus Béla

Közelképek írókról

„Titkok pályáján
kerengeni”
(Hollóidő)

Szilágyi
István

MM
KIADÓ

OKTÓBERBEN MEGJELENIK
ÚJ IRODALMI
MONOGRÁFIÁNK!

A kötet kapható lesz az Írók Boltjában, a Fókusz Könyvruházban,
vagy megrendelhető a www.bookline.hu weboldalon.

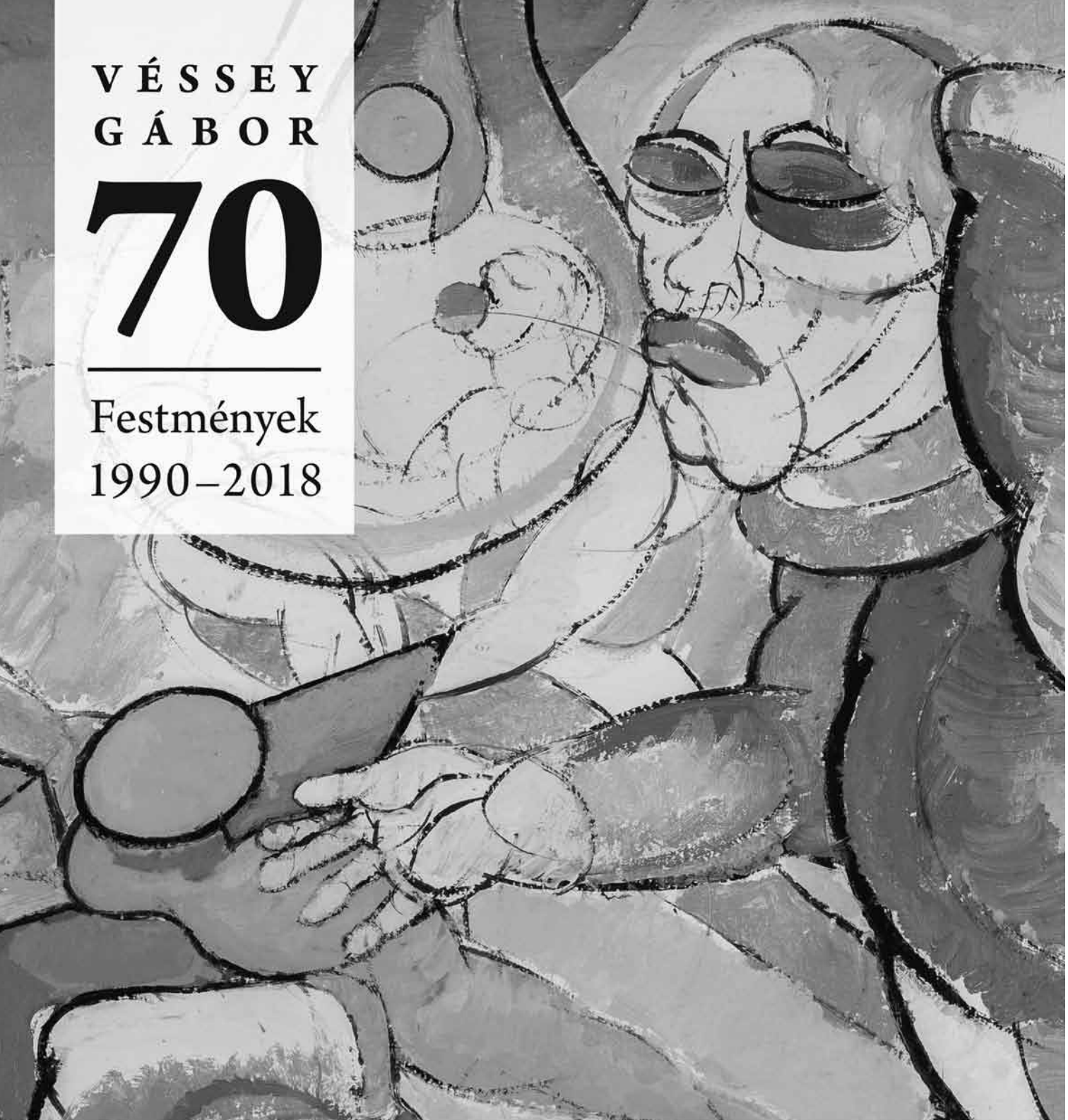
MM
KIADÓ

mmkiado.hu

VÉ SSEY
G Á B O R

70

Festmények
1990–2018

*Véssey Gábor festőművész, az MMA rendes tagja kiállítása
a Magyar Művészeti Akadémia Képzőművészeti Tagozatának szervezésében*

2018. OKTÓBER 2. – NOVEMBER 18.

PESTI VIGADÓ, a Magyar Művészeti Akadémia székháza, VI. emeleti kiállítótér
1051 Budapest, Vigadó tér 2.